KAHVENÂME

Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ

AKÇAĞ

KAHVENÂME

(Klâsik Türk Edebiyatında Kahve)

Prof.Dr.Nâmık AÇIKGÖZ

AKÇAĞ

Kahvenâme */ Nâmık AÇIKGÖZ*
Akçağ Yayınları /287
Kaynak Eserler / 74

ISBN 975-338-263-4

Kapak / Abdulkerim Erdoğan
Sayfa Düzeni / Hikmet Karatosun
Baskı Yılı / 1999
Baskı/ Feryal Matbaası 229 36 96

Genel Yönetmen / Ahmet Hikmet Ünalmış
Yayın Yönetmeni / Hüseyin Hüsnü Yazıcı

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. 8/1 06420 Kızılay/ANKARA
Tel : 0 312 432 17 98 - 433 86 51
Faks: 432 28 52

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER V
MANZÛME DER-USÛL-İ KADÎME BERAY-I TÂRÎH-İ KAHVENÂME VII
ÖNSÖZ IX
GİRİŞ XI

BİRİNCİ BÖLÜM
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA KAHVE

1-EDEBÎ KÜLTÜRDE KAHVE 3
A-Genel Olarak Metinlerde Kahve 3
B-Beyitlerde Kahve Çeşitlemesi 25
2-MANZUM BİR KAHVE FETVASI 33
3-ŞÂİRLERDE KAHVE 44
A-Belîğî'nin Kahve Gazeli 44
B-Şiirli Bir Kahve Tartışması 46
C-Bağdatlı Rûhî'nin "kahve"si 51
D-Aynî'de "kahve" 55
E-Sâbit'in "Kahvesi" 59
F-Nağzî nin "Münazara-i Kahve vü Bade" Adlı Mesnevîsi ... 61
G-A.Ayhan Altınkuşlar'ın Klâsik Tarzda "Kahveye Mersiye"si 94

İKİNCİ BÖLÜM
HALK KLÂSİKLERİNDE KAHVE

1-HALK ŞİİRİNDE KAHVE.....99
A-HALK ŞÂİRLERİNDE KAHVE.....99
B- TÜRKÜLERDE KAHVE.....106
C-MÂNİLERDE KAHVE.....116
a-Genel Olarak Mânîlerde Kahve.....116
b-Ramazan Mânîlerinde Kahve.....125
2-MASALLARDA KAHVE.....133
3-TEKERLEMELERDE KAHVE.....138
4-BİLMECELERDE KAHVE.....142
5-ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE KAHVE.....144
A-Atasözlerinde Kahve.....145
B-Deyimlerde Kahve.....145
6-FIKRALARDA KAHVE.....146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAHVEHÂNELER

1-GENEL OLARAK KAHVEHÂNELER.....151
2-İKİ "MAHALLE KAHVESİ".....163
A-MEHMET ÂKİF'İN MAHALLE KAHVESİ.....164
B-SAİT FÂİK'İN MAHALLE KAHVESİ.....166
C-KARŞILAŞTIRMA.....167
SONUÇ.....170
EKLER.....173
BİBLİYOGRAFYA.....187

MANZÛME DER-USÛL-İ KADÎME BERÂY-I TÂRÎH-İ KAHVENÂME

Kahve-i rûy-ı siyâhun vardur elbet şöhreti
Sûfiyâ ba'de't-ta'âm hem içmek olur hikmeti

Anı evvel bulmış idi keşf ile Şeyh Şâzilî
Hâliyâ ehl-i tarîka hâzır olsun himmeti

Âb-ı Hayvan ararmış ol Sikender câ-be-câ
Gezmedük biz câ-be-câ fincânda bulduk zulmeti

Günde üç kez şürb idersen tab'a virür bin safa
Mi'de vü a'sâbına bil kim zarardur kesreti

Gice uykuyı giderür çokça içme kim anı
Gözle vakti içmenün de vardur ey dost sâ'ati

Dürlü dürlü zahmet olur ehl-i keyfe yapması
Değer anmâ bin cihâna yapmasınun zahmeti

Sükker ü âb ile hem bündür anun sermâyesi
Hoş gelür tiryâkiyâna ol şekerün kılleti

Ehl-i keyfe keyf virürmiş kahvenün kaynaması
Biz de alsak kân-ı keyfden sad hezâr keyfiyyeti

Almaduk bir zevk kesret âleminden bir nefes
Bir yudumluk kahve verdi zevk-i bezm-i vahdeti

Meclis-i zevk u safâyı eyler ikmâl kahvemüz
Kevserin yanında yoksa neyleyem ben cenneti

Kahve esved dilber esmer neylesün âşık dilâ
Ehl olanlar istemezler çünki gayrı rahmeti

Kayb edilmiş dilrübâ-yı esmer olur âşıka
Bu meseldür kaybolınca anlaşılur kıymeti

Kahve fâlinden umarmış cümle nisvân herşeyi
Aklı başında olanlar tutmaz aslâ niyyeti

Neyse hâlin ol çıkar fâlin diyen şaşkın durur
Hâle bak kim telve dürdîsinde arar kısmeti

Lâle sünbül biçerek hem kahve tütün içerek
Hep idermiş ol Keloğlan çok masalda rihleti

Hayli mânîler diyüp fincân ü mercân-kâfiye
Âşık u ma'şûk idermiş birbirine midhati

Kasdı yârânını ne kahve vü ne kahvehânedür
Kahveyi fursat bilüp eyler ahibbâ sohbeti

Ba'zıları mırra dirler ba'zıları çedene
Halk-ı Urfâ vü Elâzığ çok sever ol âdeti

Muğlalılar buldı mercânköşklü esved kahveyi
Anı eslâf add idermiş ehl-i irfân şerbeti

Hem içermiş def' içün dehr-i denînün derdini
Ehl-i diller kahveden kesb eylerimiş rif'ati

Asrumuzda eylediler neskafeyle çok cidâl
İtmedi hergiz kabûl çün kahve mağlûbiyyeti

Çok fetâvâ zikr olınmış hürmetine gerçi kim
Hürmetine gâlib oldı kahvenün hem hürmeti

Hâtırı kırk yıl dimiş fincânının ecdâdumuz
İrdi sinnüm kırka buldum hâtır ile izzeti

Sorma gayrı kangı dem ta'tîl diyü Mim Şehriyâr
Müjde bitdi Kahvenâme'm bulduk artuk râhati

Bin dokuz yüz doksan altı Kahvenâme târihi
Kahve gibi zâyid olsa şol kitâbun kıymeti

İtme artuk ol kadar medh ü senâ sen kahveyi
Nâmıkâ uz kes sözi çün geldi içmek nevbeti

Nâmık Açıkgöz, 1996

ÖNSÖZ

Klâsik Türk şiirinde, metin tespit ve teşkili, şerh ve tahlil metodlarının yanı sıra, konulara göre yapılacak bir çalışma, muhtevânın gün ışığına çıkarılması açısından önemlidir. Klasik Türk kültürünün edebî metinlere akseden yönlerinin araştırılıp ortaya çıkarılması, artık, ne yazık ki, arkeolojik bir çalışma mâhiyeti arzetmektedir.

Bu çalışmada, klâsik Türk kültür geleneği çerçevesinde oluşan yazılı ve sözlü edebî kültür birikimine müracaat edilerek, kahveyle ilgili, beyitler, manzûmeler, türkü ve mânîler, tekerlemeler, bilmeceler, atasözleri ve deyimler, fıkralar bir araya getirilmiş ve değişik açılardan değerlendirilmeye tâbî tutulmuşlardır. Çalışmanın konusu, sadece kahve içeceği olduğu için, kitabın son bölümünde, az da olsa, kahvehâneler üzerinde durulmuştur.

Kitabımızın bir kısmını vaktiyle tarafımdan yayımlanmış olan ve bibliyografyada verilen yazılar oluşturmaktadır. Ancak bu yazılar, kitap hâline getirilirken genişletilmiş veya bâzı düzeltme ve teknik değişikliklerle yeniden düzenlenmiştir.

Çalışmada, yapılan iktibasların çokluğu dolayısiyle, her beyit için atıf numarası verilmemiş ve böylece metnin okunmasını zorlaştırmaktan kaçınılmıştır.

Kahve ve kahvehâne konusunun, edebiyatta arz ettiği sürekliliken dolayı, yeni Türk edebiyatı devresinde, konuyla ilgili oluşan birikime de kısaca temas edilmiştir. Gelenek dünyâmızda büyük yer tutan kahve falı konusuna ise, doğrudan konumuz olmadığı için temas edilmemiştir.

Bu tür bir çalışmada, hiç bir zaman son noktayı koyma imkânı yoktur.Binlece edebî eserin teker teker taranması, bir insanın tek başına yapacağı bir iş değildir. Bilgisayar teknolojisinden faydalanarak, bilhassa divan ve mesnevilerin bilgisayar hâfızalarına kaydedilmiş olmasıyla yapılacak bir tarama, daha sağlıklı sonuçlar

almamıza imkân tanıyacaktır. Fakat şimdilik bu imkândan mahrûmuz.

Bu kitap kahvenin, klâsik Türk edebiyatında kullanılışının nasıl olduğuna, ne gibi bir gelişme içerisinde bulunduğuna dâir bir başlangıçtır. Çalışmanın kemâle ermesi, erbâbının katkılarıyla olacaktır. Bu katkıyı yapacaklara ve kitabın baskısını gerçekleştiren Akçağ Yayınlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Nâmık Açıkgöz

Muğla 1998

GİRİŞ

Kahve mu'tâdî olaldan geçmişüzdür badeden
Varmağa yokdur safâmuz hâne-i hammâra hiç
Ulvî

Edebî eserlerin hüviyetini, kendine has bedî ve beyan kâideleri olan "edebîlik hâli" belirler. Bu anlayış çerçevesinde teşekkül eden bu hâl, estetik bir gâyeye matuftur. Muhtelif bakış açıları dâhilinde de cereyân etse, edebî eserler, bu yönleriyle edebiyat disiplininin ilgi sâhasına girerler. Fakat edebî eser, her zaman, kendisini hazırlayan ve teşekkül ettiren sosyal organizmanın izlerini taşır. Ferdî de olsa, anonim de olsa, meydana getirilen eser, içinde vücut bulduğu toplulukların davranışlarını, değer yargılarını ve kültürel birikimlerini, bahsi edilen "edebîlik hâli" ile imtizaç ettirerek aktarırlar. Gerçi bu sosyal vâkıaların her birini ayrı ayrı inceleyen disiplinler mevcut ise de, bilhassa eski kültürlerin izlerini tespit eden ve taşıyan edebî eserler, bu disiplinler ile edebiyatın iç içe bulunduğu bir kesişme merkezidirler. Bu açıdan bakıldığında, edebî eserler, bu özelliklerini taşımak ve onu muhâfaza etmek kaydıyla, diğer disiplinlere malzeme verme fonksiyonu da îfâ eden bir sosyal vâkıadır. Gerek disiplinler arası münâsebet ve gerekse sosyal vâkıaların birbirlerini etkilemelerinden dolayı, her türden kültürel birikimin diğer sosyal unsurlarla beraber mütâlaa edilmesi ve ekolojik bir değerlendirmeye tâbi tutulması gerekir. Aslında, muhtelif sosyal vâkıa ve birikimler, aynı iç dinamiğin değişik şekildeki tezahürleri olduklarından, ekolojik değerlendirmenin sonuçtan sebebe seyreden metodolojik anlayış dâhilinde gelişeceği ve öz itibâriyle aynı olan bir gerçeği îzah edeceği açıktır.

Bu genel tespitler dâhilinde, değer yargılarının, davranışlar ve kültürel unsurların tarih içindeki seyri, frekansı, muhtelif zaman dilimi ve topluluklarda kazandığı zenginlikler ve kaybettikleri, tespit edilmiş olacak; böylece âdetâ toplumların sosyal tekâmüllerinin nabzı tutulmuş olacaktır.

Klâsik Türk edebiyatına bakarken de kullanılabilecek olan bu

bakış açısıyla bakıldığında, bugün hayatiyetini kaybeden veya etmeyen eski Türk kültürünün pek çok yönünün açıklığa kavuşacağı görülecektir. Elbette ki, Klâsik Türk edebiyatı devri edebî şahsiyetleri de, âit oldukları toplumun hazırladığı sosyal birikim tarafından belirlenen kültürel bütünün birer parçası idiler. Bu yüzden de, yaşadıkları çağın zihnî, bedîî, sosyal ve kültürel vâkıalarından uzak kalamayacaklar, şuurlu veya şuursuz da olsa, eserlerinde bir renk tonu olarak sosyal birikimi aksettireceklerdi.

Klâsik devir Türk şâirleri de böyle yapmışlar, diğer bir çok sosyal konularda olduğu gibi, kahve (coffe)'nin günlük hayata girişinden itibâren, etrafında oluşan vâkıalara bîgâne kalmamışlardır.

Kahve, 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı toprağına ve bilhassa siyasî ve kültürel başkent İstanbul'a geldiği andan itibâren, sosyal hayatta değişik tepkilerle karşılaşmıştır. Kahvenin kendisi ilk zamanlarda, tıbbî açıdan sağlığa zararlı bir madde olarak görülmüş ve daha sonra bu anlayış, dînî bir mâhiyete büründürülerek yasaklanmasına dâir fetvalar verilmiştir. Peşinde, kendi müesseselerini de getiren kahve, 1551-1555 yıllarından itibâren İstanbul'da bir çok kahvehanenin açılmasına sebebiyet vermiştir. Buralarda toplanan muhtelif zümrelerden ve değişik kültür seviyelerinden insanların, zamanla, siyasî otorite ve temsilcileri tarafından âsâyişsizlik sebebi olarak görülmesi, yukarıda sözü edilen yasaklara, kahvehanelerin de kapatılmalarının eklenmesi sonucunu doğurmuştur [1].

İnsanlar tarafından yenilip içilebilecek bir gıda maddesi olarak nerede ve ne zaman bulunup yetiştirildiği konusunda çeşitli tartışmaların bulunduğu kahve ve sebep olduğu sosyal gelişmeler, tarih boyunca, birçok araştırmacı tarafından değişik açılardan incelenmiştir. Bu çalışmaların en derli toplusu, C. Van Arendonk tarafından İngilizce ve Türkçe İslam Ansiklopedisindeki Kahve maddesidir[2]. Kahve konusunda yapılan Türkçe ilk geniş hacimli çalışma,

---

[1] Konuyla ilgili diğer çalışmalar ve ayrıntılı bilgiler şu çalışmamızda bulunmaktadır: N.Açıkgöz, "Şeyhülislam Bostan-zâde'ye Verilen Manzûm Bir Kahve Dilekçesi ve Cevabı", **Fırat Üniversitesi Dergisi**, (Sosyal Bilimler), Elazığ 1990, C.4,S.2,s.1-18.

[2] C.V. Arendonk, Kahwa, **EI**: IV/449-455; Kahve, **İA**, VI/95/100.

Mecmûa-i Ebuzziya'da [3], son çalışma ise Tarih ve Toplum dergisinde [4] bulunmaktadır. Ayrıca, Türkçe ve yabancı dillerde, kahve ve kahvehâne ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili bulunan çalışmalar da, son zamanlarda artmıştır [5].

Kahvenin 16. yüzyıldan itibâren muhtelif manzûmelere konu olduğu bilinmektedir. Abdullah el-Nâşirî'nin bir kasidesinde, kahvenin lezzetinden ve besleyiciliğinden bahsettiğini, Arendonk kaydeder [6]. Yine aynı yazar, C. Brockelmann'dan naklen Mâmiyâ el-Rûmî'nin de, kahveyi öven bir manzûmesinin olduğu bildirir [7].

1551-55 yıllarında Osmanlı günlük hayatına giren kahve [8],

---

[3] Kahvehâneler, **Mecmûa-i Ebuzziyâ**, 21,28 Muharrem, 5 Safer 1330, S. 120,. 30, 131, s.15-21, 44-49, 65-70.

[4] Kahve, **Tarih ve Toplum Dergisi**, 2/12, 9-14 Aralık 1984; 3/13, 57-64, Ocak 1985; 3/14, 16-23, Şubat 1985; 3/15, 25-30 Mart 19857; 3/16,5,Nisan 1985.

[5] Bu konuyla ilgili olarak 1937 yılından bu yana yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:
Osman Cemal Kaygılı, **İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri**, İstanbul 1937.
Tahir Alangu, **Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Nümûneleri**, İstanbul 1943.
A.Süheyl Ünver, Türkiye'de Kahve ve Kahvehâneler, **Türkiye Etnografya Dergisi**, Ankara V, 41-42, 1963.
Sıtkı Keskin, **Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler**, Ankara Üniversitesi, İlâhiyat Fak. Bitirme Tezi, Ankara 1966.
Hüseyin G. Yurdaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fak. Yay, Ankara 1971,119.
Salah Birsel, **Kahveler Kitabı**, İstanbul 1975.
Taha Toros, Türklerin Avrupaya Tanıttığı Sihirli İçecek: Kahve, **Hayat Dergisi**, 24 Şubat-21 Nisan 1977, 9-17. sayılar.
İbrahim Numan, Eski İstanbul Kahvehanelerinin İçtimâî Hayattaki Yeri ve Mimârîsi Hakkında Bazı Mülâhazalar,**Kubbealtı Akademi Mecmûası**, 198210/2, 57
Mustafa Kutlu, Kahve, Kahvehane, **TDE Ansiklopedisi**, 1982, 5/105-107.
B.H.E. JACOB, **Kahvenin Destanı, (Tarih ve Toplum Dergisi** Ocak 1985 3/13, 61,'den naklen).
W.H.Ukers, All About Coffee, (Kodaman, A., Ünlü Kahve Tiryakileri, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Mart 1985 3/15,3,'ten naklen).

[6] C.V.Arendonk, Kahve, **İA**, 100.

[7] Arendonk, **a.g.m.**, 98.

[8] Peçevî İbrahim Efendi, **Tarih-i Peçevi**, (Sadeleştiren: B.S. Baykal), 1981, I/ 258, Ankara.

pek çok şairin manzûmelerine konu olmuştur. Meselâ, 16. yy. şâirlerinden Belîğî ve Rûhî'nin kahveye dâir birer gazellerinin olduğu ve devrinde, bunların hayli ilgi topladığı bilinmektedir [9]. Ayrıca, kahveyi şarap ile mukâyese ederek konu edinen iki müstakil mesnevi bulunmaktadır ki, birisi, 17.yy.'da Nağzî tarafından yazılan *Münâzara-i Kahve vü Bâde*'dir [10], diğeri de Giray Han tarafından yazıldığı söylenen, ancak, yazma nüshasına henüz tesâdüf edilemeyen *Münâzara-i Kahve vü Bâde*'dir [11]. Aynı konuya, Nev'î - zâde Atâ'î, Sâkînâme'sinde temas eder [12]. Kahveyi işleyen bir başka manzûme ise, 19.yy.'da basıldığı tahmin edilen taşbaskısı bir eserdedir ve Şâkirî'ye âittir [13]. Çorum İl Halk kütüphanesindeki Elfâz-ı Küfr adlı kitapta da, "Fasl-ı Kahve" başlıklı kısımda, konunun bir başka açıdan ele alındığını kaynaklar belirtir [14]. Kahveye dâir yazılan manzûmelere, günümüzde de rastlanmaktadır [15].

Edebî şahsiyetlerin, siyasî ve dînî otoritenin dikkatlerini celbetmesi, yasaklanması ve keyif verici özelliğinden dolayı kahve, Osmanlı aydınının ilgi odaklarından birisi olmuştur. Ayrıca, ahlakî bir olumsuzluğu da bulunmayan kahve, alkolsüz ve uyuşturucu özelliği olmayan bir içecek olarak Osmanlı günlük hayatına çabucak girmiş ve uzun yıllar kendine has gelenek - göreneklerin yaratılmasına, mimârî özelliği olan kahvehane anlayışının teşekkülüne ve edebî bir kamuoyunun oluşmasına yol açmıştır.

---

[9] Bkz.: 52-54; 60-64

[10] A.Sırrı Levend, bu eserin hangi devirde yazıldığını ve kime âit olduğunu bildirmez (Bkz.: Levend, A.S., **Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş I**, 1973 s.141). Ancak eserin IV. murad'a ithaf edildiği v.11a'da ve Nağzî tarafından yazıldığı da 11b ve 127a'da kayıtlıdır.

[11] Nuran Tezcan, Lâmiî'nin Gûy u Çevgân'ında İki Münâzara, **TDAY Belleten**, 1980-1981, s. 51

[12] Nevî-zâde Atâ'î, **Sâkî-nâme**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi,R.820, v.95a-96b.

[13] Turgut Kut, Destan-ı Kahve, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Mart 1985, 3/15, 30.

[14] Elfâz-ı Küfr, Fasl-ı Kahve, Çorum İl Halk Kütüphanesi (T.Toros, Türklerin Avrupaya Tanıttığı Sihirli İçecek: Kahve, **Hayat Dergisi**, 1977, 9,9-12'den naklen.)

[15] Bkz.: 25-28

BİRİNCİ BÖLÜM

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA KAHVE

1- EDEBÎ KÜLTÜRDE KAHVE

A - Genel Olarak Metinlerde Kahve

Düşürülen bir tarih mısrasına göre İstanbul'a 1551, Peçevî İbrahim Efendi'ye göre ise 1554 yılında gelen kahve ertesi senelerde, **kahvehane** müessesesinin doğmasına yol açmıştır. 1551 yılında düşürülen,

Kahve-hane mahall-i eğlence [1]

sene 959/M.1551

tarih mısraına göre kahvehaneler önceleri bir eğlence merkezi olarak kabûl edilmişlerdir. Peçevî'ye göre ise, kahvehaneler, keyiflerine düşkün okuryazarların gelip şiirlerini okudukları, edebî sohbetlerde bulundukları bir mahfil durumunda idiler ve buralara edebî şahsiyetlerin yanı sıra, imamlar, müezzinler, sûfîler ve her türden halk gelmekte idi [2]. 17. asrın ilk yarısında yaşayan ve kahveye dâir en hacimli mesneviyi kaleme alan **Nağzî** de, buralara devam edenleri şu mısralarla tavsif eder:

Rüstâyî kimi kimi şehrî
Kimi seyyâh u kimi dehrî

Kimi köçek anun kimi derviş
Kimi bî-rîş anun kimi dil-rîş

Kimisi pîr anun kimisi cüvân
Kimi kec-gûn kimi katı hayrân

---

[1] Ord. Prof.Dr.A.Süheyl Ünver, Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler, **Türkiye Etnografya Dergisi,** 1963, C.V, s.39-84 ve resimleri. (Bu çalışmanın sonuna, kısa bir bibliyoğrafya eklenmiştir).

[2] Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi** (Sadeleştiren: B.S. Baykal), Ankara 1981, C.I,s.258.

Kimi kuloğlu vü kimi çelebi
Kimisi Şâmî vü kimi Halebî

Ehl-i irfân anun kimi nâdân
Kimi ihvân-ı velî kimi yârân [3]

1583 yılında yapılan bir kahvehaneye tarih kıt'ası yazan **Mâcûnî - zâde**, yine buraların kültürel fonksiyonuna temas ederek şöyle der:

Mecma'-ı ehl-i dil makâm-ı safâ
Tarzı makbûl ü ka'rı müstesnâ

Geşt olınsa cihânda bir dahı yok
Oldı bir kahve-hane-i nev peydâ

Didi nâ-çar seyr iden târîh
Cennet-âsâ bu cây-ı bî-hem-tâ [4] Sene 991/M.1583

---

[3] Nağzî, **Münâzara-i Kahve vü Bâde**, Bâyezit Genel Ktp., No: 5485, v. 13b-14a.

[4] Ünver, "Türkiye'de...", s.53. Merhum. S. Ünver Hocamız, bu değerli makalesinde konuya dikkat çekmekte ve bir hayli edebî örnek zikretmektedir. Bazılarının referanslarının eksik, bazıla rının da imlası ve okunması problemli olmasına rağmen verilen örnekler konuya bir açıklık getirmektedir.Fakat hemen hemen hiç birinin bir değerlendirmeye tâbi tutulmayışı ve sistematik bir tasniften mahrûm oluşu, bizi bu eksiklikleri gidermeye sevketmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında bu makaleden yapılacak iktibaslar (Ünver..) şeklinde verilecektir. Merhum hocamızın çalışmasında bulunan kahvehaneyle ilgili diğer örnekler şunlardır:

Kahvehane ukalâ me'kelidir
Kim zem eylese anı delidir
Kahve bir mülk-i Yemen dilberidir
Berşe hâlet virür Afyon eridir (Ünver 74)
X
Künc -i ferâğı ehl-i dile kahve-hânedür
Hubbiyle kahve murg-ı dile dâm u dânedür

Tabîî, herkes aynı kanâatte değildir. Kahvehâneye olumsuz açıdan bakanlar da vardır. Bunlardan birisi, aynı devrin şâirlerinden **Sâî**'dir. Sâî şu iki beytinde kahvehâneye karşı olumsuz bir tavır sergiler:

Kahve-hâne gibi cây-ı mezellet yokdur
Her zaman anda oturmak gibi zillet yokdur

Zürefâ mecma'ıdur ba'zısı anun dime kim
Varmamak gibi ana hîç zerâfet yokdur

(Ünver 72)

Meyhanelerin, gayr-ı müslimlerin kesif olarak bulundukları Galata'da bulunmasına mukâbil, kahvehanelerin ve alkolsüz içecek dükkanlarının müslümanların yaşadıkları Fatih-Tahtakale civarında bulundukları Sübûtî'nin aşağıda zikredilecek olan beytinden ve Nevî'nin şu beytinden anlaşılmaktadır:

Gubâr-ı zerk idüpdür tîre-baht-ı tâb-ı engûrı
Safâlar sürse demdür kahve-nûşânı Karaman'un

Sözü edilen Karaman, İstanbul'un en büyük alış-veriş mer-

Bir meh-likâdan olmadı hâlî zamânede
Eksük değül çerâğı acep âsitânedür (Ünver 74)
X
Kahve gibi bir meclis-i irfân olmaz
Gevher-i ma'rifete ancılayın kân olmaz
Lîk eğer câhil ü nâdân karışursa araya
Zürefâ başına anun gibi zindân olmaz
Meylî (Ünver 72-73)
X
Hak içün söyleyelüm cây-ı safâdur kahve
İçdüğün bün yirine olmaya amma telve
Kahve-hane zürefâ ile hemân cennetdür
Olur ammâ ki erâzil ile dârü'n-nedve (Ünver 73)

kezlerinden biri imiş. Muallim Naci, Karaman Pazarı'nın Fatih semtinde bulunduğunu kaydeder [5].

Kahvehaneler, bu hüviyet ve fonksiyonlarıyla, Osmanlı devri Türk kültürünün oluşmasında müessir olan medrese, saray, tekke ve asker ocağı gibi müesseseler arasında,din dışı ve gayr-ı resmi bir anlayışla toplum tarafından kendiliğinden teşekkül ettirilen bir kurum olduğu için ayrı bir önem taşır.Sebebi ne olursa olsun, zaman zaman kapatılmasında, siyâsî ve dînî otoritenin kontrolü dışında bir müessese oluşu büyük rol oynamıştır.Çünkü devlet, kendi yapısı ve ideolojisi dışında bir müesseseye karşı devamlı müteyakkız durumda idi. Fakat devlet teşkilâtı veya dînî-siyâsî otorite ile istikrarlı bir münâsebet geliştiremese de, kahvehaneler, 19. asrın sonuna ve hatta 20.asrın ilk yarısına kadar sosyal fonksiyonlarını îfâ edegelmiştir [6] Sâdece kahvehaneler değil muhtelif içecek dükânları da aynı fonksiyonu uzun yıllar îfâ etmişlerdir. Böyle bir dükkânı olduğu bilinen Sübûtî için,

Şu'ara mecma'ı gazel kânı
Karaman'da Sübûtî dükkânı

denmiştir.

Kahve ve kahvehanenin Osmanlı günlük hayatına girişine kadar, edebî sahada, imaj dünyasının merkezini mey ve meyhane teşkil etmiş ve uzun yılların birikimiyle şâirler, bu imajı bütün unsurlarıyla dantela gibi işleyip kamuoyuna mâl etmişlerdi.Fakat kahvenin gelişiyle, bu imaj dünyası ve alışkanlıklar silsilesi bir tereddüt anı geçirmiştir.

Fonksiyon itibâriyle ikisi de içecek olan kahve ve şarabı mukâyese eden edebî şahsiyetlerden bazıları, kahveden, bazıları da

---

[5] Muallim Naci, **Esâmî**, İstanbul 1306, s.162.

[6] Konunun bu yönü için şu eserlere bakılabilir: Osman Cemal Kaygılı, **İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri**, İstanbul 1937; Tahir Alangu, **Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Nümûneleri**, İstanbul 1943;Salah Birsel, **Kahveler Kitabı**, İstanbul 1975; Samiha Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, İstanbul 1977, s.22-23, 70-74, 82-86, 103-104, 115, 134, 156; Musahipzade Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul 1946, s.101-104, 178.

şaraptan yana tavır koymuşlardır. Yapılan münâkaşalarda, ekserî, kahvenin muhtevası, rengi ve fonksiyonu ile şarabın aynı özellikleri karşılaştırılmıştır.Klâsik şâirlerin ve o devir aydınlarının alışılmış imâj dünyasına alternatif bir unsur ile karşılaştıklarında, takındıkları tavrın belirlenmesi bakımından aşağıda tespit edilen beyitler ve manzûmeler önemlidir. Kahvenin gelişinden 6-7 sene sonra, Kânûnî Sultan Süleyman'ın koyduğu yasak üzerine,şarap gemilerinin Haliç'te yakılması esnasında,**Can Memi** lakabıyla bilinen şâir ***Sani***;

Humlar şikeste câm tehî yok vücûd-ı mey
Kıldın esîr-i kahve bizi hey zamâne hey

diyerek, şaraptan mahrum bırakılıp kahveye muhtaç kalmasına hayıflanmaktadır. ***Âgehi*** de,bu olay için söylediği;

Böyle miydi ey felek bizümle peymânun senün
Câm-ı mey ola şikest ü kahve fincânı der-dest

beytiyle Sânî'nin kanâatlerine paylaşmakta ve hayıflanmaktadır.

Aynı yıllarda yaşayan Muhîtî de, kahvenin çekirdekten elde edilmesini îmâ ederek;

Bün dahı hora geçse ne ola kahve-hânede
Her nesnenün çekirdeği çıktı zamânede

beytini söylemiş ve ikinci mısradaki "çekirdeği çıkmak" deyimiyle, kahve gibi içkileri içmekle, içki içmenin bayağılaştığını ifâde etmiştir.

Kahvenin, gittikçe şarabın yerini almasıyla, Şeyhî Mustafa, siyah rengi itibariyle kahveyi kargaya, kırmızılığı dolayısıyla da şarabı tûtîye benzeterek, artık tûtî yuvasına karga konduğunu söyler:

Kahve devrinde çekildi ortadan câm-ı şarâb
Kondu şimdi âşiyân-ı tûtî-i âle gurâb

Manisalı **Şuhûdî** de, halkın kahve ve kahvehaneye olan düşkünlüğünün hastalık derecesine vardığını şu beytinde dile getirir:

Ma'cûn berş ü şerbet ü kahve delisi halk
Dârü'ş-şifa-yı ehl-i safâ kahve-hânedür

Manastırlı **Keşfî** ise, kahve ile şarabı haram-helal açısından ele aldığı

Kahve içme eğer helâl ise de
Bâde iç eğer vebâl ise de

beytinde, dînî anlayışa ters olmasına rağmen şaraptan yana tavır kor.Benzer anlayışa, Şehnameci Lâzikiyeli **Muhammed**'e âit bir beyitte de rastlanır.

Al ele câm - ı sáfâyı kahve fincânın gider
Bu meşhûrdur "huz mâ safâ da'mâ keder"

dediği beyitte Muhammed, şarabın safâ verici, kahvenin ise keder verici özelliği olduğu inancını, Arapça bir deyim ile anlatır. Rusçuklu **Emânî,** mes'eleye dînî boyutla beraber, eşya ve mekân boyutu da katarak bakar:

Harâbât içre bî-hürmet olup zâhid ayaklanmak
Esîr-i kahve-hâne düzd-i fincân olmadan yeğdür

Aynı devirde yaşayan **Re'yî** de, yine mes'eleye kahve ve şarabın fonksiyonları açısından bakar ve şarap tarafını tutar:

Kahveye teşbîh kılmak bâdeyi şübehâtdur
Bâde magz-ı rûh-perverdür kahve kışriyyâtdur

Hâleti, bir beytinde, kahve-şarap karşılaştırmasını,yine sâgar-fincan,kırmızı şarap-kara su açısından yapmıştır:

Dir idüm kahve fincânını sâgar gibi gül-rûdur
Velî şol kan olacağun içi igen kara sudur

Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey de, yarı Türkçe yarı Farsça şu beytinde, kahvenin suyunun karanlığına parmak basarak olumsuz bir yaklaşım sergiler:

În ne kahve-est ü ne telve-est ü ne de âb
Kara su vallahu a'lemu bi's-savâb (Ünver 73)

Kahvenin yarattığı dînî-siyâsî çekişmeler esnasında yaşayan **Nev'î-zâde Atâyî** de, **Sâkî-nâme**'sinin "Ta'n-ı erbâb-ı keyf"[7] bölümünde, yine geleneksel içki şarap ile kahveyi muhteva,renk ve fonksiyon itibâriyle mukâyese eder ve bu arada keyf ehli için şöyle der:

Meger sûsmâr ola mı ma'cûn-furûş
Ki andan alur zehri hep kahve - nûş
.....
Ana kahve - hâne aceb dâmdur
Ki bir murg-ı işkeste-endâmdur
.....
Seri dîk-i sevdâ dili dürd-keş
Ki bî-mangırdur cezve -i kahve -veş

Musavver-i heyûlâ-yı hummâ -yı dık
Ana kahve sevdâyimiş muhterık
...
Harâb olsa da kasrı meyhânenün
Yirin duta mı kahve - hâne anun

Anun pây -taht ise fincânları
Bunun câmı mir'ât-ı İskenderî

[7] Atayî, **Sâkî-nâme**, Topkapı Sarayı Müz. Ktp, Revan 820, v 95a-96b..

Kadeh re's-i mâl-i safâ vü ni'am
Bu sermâye-i mâlihulyâ-yı gam

İder bunda bir neşve nakş u amel
Virür anda efsâne hâb-ı kesel
.....
Kanı sâkiyâ câm-ı âlem-nümâ
Safâ nice olur görsün ehl-i riyâ

Bana kahve teklîfini eyleme
Ana uğrayanı benüm pâyeme

Koyup kahveye mest-i dil-dâdeyi
Belinletme bir iki üftâdeyi

Huzûrın uçurma salup şûr u şer
O bî-çârenün kendi derdi yeter

Metinden de anlaşılacağı üzere Atâyî, kahveyi bir zehir olarak görür; kahvehaneyi, keyf ehline kurulmuş bir tuzak diye mütâlaa eder; buralara gidenlerin parasız-pulsuz sefil takımı olduğunu ve beş parasız olduklarını söyler. Kahvenin uyuşukluk, şarabın ise neş'e verdiğini belirten şâir, sâkîden, kahve değil şarap vermesini ister ve güzellerin kahveye mecbûr bırakılıp güzellere düşkün olanların korkuyla karışık şaşırtılmamaları lazım geldiğini ifade eder. Şair aynı zamanda, güzellerin kahveye mübtelâ olmaları hâlinde,ortalıkta huzurun da kalmayacağına inanır.

Aynı edebî ve sosyal hareketlilik yıllarında, İştipli vâiz Emir Efendi, **Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmet Efendi** (Şeyhülislâmlığı:1589-1592.1593-1598)'ye verdiği 12 beyitlik bir manzum dilekçede, kahvenin sağlığa ve dîne aykırı taraflarının bulunup bulunmadığını sorar. Bostan-zâde de, 52 beyit tutan cevabında bu id-

diâların doğru olmadığını uzun uzun îzah eder [8].

Bostan-zâde ile aynı yıllarda ve muhtemelen aynı edebî muhitte yaşadığı tahmin edilen bir şâir ise, Şeyhülislâm'ın görüşlerine katılmadığını 6 beyitlik bir manzûmesiyle ifâde eder. Adı bilinmeyen bu şâir, manzûmesinde, kahveyi uğursuzların içip zevk ehli olanların içmediğini, kahvenin rengine bağlayarak belirtir. Onu sağlığa zararlı ve yılan zehri gibi bir içki olarak gören şair, kahve içilen yerlerin âsâyişi bozduğuna inanır ve onu içen uyuşturucu müptelalarının bu yola, keyiflerini alevlendirmek için başvurduklarını söyler. Şâir son olarak, kahve içenlerin yüzlerinde nur bulunmadığı kanâatini serdeder:

İ'tirâz-ı Kahve

Kahve-i rûy-ı siyâhı içmez illâ nekbetî
Ehl-i zevk olan içer mi ol siyeh-rû şerbeti

Kâbız u yâbisdür anun tab'ı dâ'im ber-devâm
Hem muharrikdür vücûd içinde olan illeti

Lâ-cerem çirk-âba benzer sûretâ ol rû-siyâh
Zehr-i mâra benzer anun hem dahı tu'miyyeti

Mecma'-ı fessâk olupdur matbahı anun dilâ
Varan anda lâ-cerem dinler hezârân gıybeti

Ba'zı berrâşî vü haşşâşî içerler anı kim
Tîzce virsün diyü a'nâ civciv-i keyfiyyeti

Kahve nûş iden azîzân-ı safâyı seyr idün
Hîç birinün var mıdur vechinde nûr-ı âyeti [9]

---

[8] Bkz: 41-51

Anlaşılan, Amasyalı Sülûki de kahveye düşkün imiş ki, bu şiiri okuyunca, kahvenin faydalarına dâir 10 beyitlik bir manzûme söylemiş ve itiraz sâhibini cehâletle suçlayan şiddetli bir uslup kullanılmıştır:

Cevab-ı Sülûkî rahmetu'llahi aleyh

Kehve(y)i zemm iden ey dîvâne bed- hû nekbetî
Var senün sevdâna virsünler etıbbâ şerbeti

Kahve yâbis diyü hikmetden dem urma ey sefîh
Ana isnâd eyleme tab'unda olan illeti

Zulmet içre kaldun anun lezzetin fehm itmedün
Âb-ı Hayvân gibi pinhândur anun tu'miyyeti

Kahve-nûşa ta'n idüp sen cehlün ızhâr eyleme
Kutb-ı Şeyh Şâzilî itmiş bu resm ü âdeti

Mâni'ü'n-nevm olduğı yetmez mi ey gâfil meğer
Sende de ger ma'rifet varsa gel ko gıybeti

Mecma'-ı irfân olupdur şimdi kahve - hâneler
Pes değül mi kâtı' olduğu dahı hem şehveti

Virdüler cümle kavâlî halline fetvâları
Gel cevâbun al idersen bahs-i hall ü hürmeti

Bâdeye vâcib değül ıslâh-ı âlem dahli ko
Böyledür mahlûk kim yir kim yimez keyfiyyeti

---

[9] **Mecmûa,** Süleymaniye Ktp. Es'ad Ef.No: 3463, v.51b.

Kahve(y)i zemm itdüğün kim ki göre ey nâ-halef
Şi'rüni koyup okur sana hezârân la'neti

Ayda bir fincânını kahveyle mâhun toldurur
Kahvenün benzer Sülûkî çarha çıkdı şöhreti [10]

Pâdişâhıyla, Şeyhülislâmıyla, şâiri, esnafı, sokaktaki sâde insanıyla, topyekûn yaşanan bir edebî hareketlilik içinde, şâir Nev'i (Ö. 1598), kahvenin geldiği yıllarda söylediği tahmin edilen bir kıt'asında, çarşı-pazar inzibatını temin eden muhtesibin, kahve satan esnafa düşmanlık etmesini anlayamadığını, kahve içenlerin kâfir mi olduklarını söyler ve bir müderrisin, iki fincan kahve içmeden, gece kitaba bakamayacağını ve sabah derse çıkamayacağını şöyle ifâde eder:

Muhtesib kahve-furûşa ne ta'addî eyler
Yohsa kâfir mi olur içse müsülmân kahve

İrte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz
Eğer içmezse müderris iki fincân kahve [11]

Aynı edebî atmosferi aksettiren ancak şâirleri belli olmayan bir takım beyitler vardır ki, bunlar da kahvenin faydalarına dâirdir. Kahvenin yasaklanmasına muhâlif olan ve kıtlığında sıkıntı çeken keyif ehli şahıslar tarafından söylendiği anlaşılan bu beyit ve kıt'alarda, ağırlık kahvenin verdiği keyiftedir:

Ehl-i keyfe kahve verse tâzeler
Ehl-i keyfin keyfini yelpâzeler (Ünver 72)

beytinde veya bunun bir varyantı olduğu tahmin edilen,

Ehl-i keyfin keyfini kim yeniler kim tâzeler
Tâze elden tâze pişmiş (tâze) kahve tâzeler

---

[10] **Mecmûa**, aynı yer.

[11] Nev'î, **Dîvan**, (Yay.: M.Tulum, M.A.Tanyeri) İstanbul 1977, s.589.

beytinde, bu durum gâyet sâde ve tekerleme özelliği taşır bir şekilde ifâde edilmiştir.

Kahvenin keyif ve safâ verme özelliği, sağlığa faydası ve uykuyu giderme özellikleri, şu beyitler ve bir kıt'ada belirtilmiştir:

Kahvenin Âb-ı Hayât olduğuna şübhen mi var
Şâhidi kendinde olan zulemâtdır

(Ünver 70)

Bu beyitte, bengi suyunun karanlık bir yerde olduğu inancı ile kahvenin karalığı arasında bir münâsebet kurulmuştur.

Kahvenin, faydalı bir çok özelliğine ilâveten uykuyu da giderdiği şu beyitte de belirtilmiştir:

Ne verirlerse kabûl et sana
Cümleye ver kahve ki uyku siler caba

(Ünver 71)

Şu mısralarda da, tâkatsizlikten kurtulmak için bal gibi tatlı kahveyi içmenin faydalı olacağı anlatılır:

Bî-tâb iseniz keşmekeş-i derd-i fenâdan
Bir kahve için dest-i nedîmân-ı Hudâ'dan
Şehd-âb-ı hayât nûş ediniz bezm-i vefâdan

(Ünver 72)

Bir başka dörtlükte ise, kahvenin kavrulup öğütülmesi, ölüm ve dolayısiyle mersiye ile beraber zikredilmekte ve birbirine yakın imlâlarla yazılan **tahmis** (şiirde, başkasına âit beyti üç mısra ilâveyle beşe tamamlama ve kahve kavrulup satılan yer) kelimesiyle oyun yapılarak şöyle ifâde edilmektedir:

Gâh âteşde yakup gâh döğüp
Rû-siyâh eyleyüp illetle diler
Nola mersiyyesi tahmis olsa
Âkıbet kahveyi şerbetle diler (Ünver 71)

Kahve, şarap ve afyonun yasaklandığı bir zamanda söylendiği açık bir şekilde görülen şu kıt'ada ise şâir çok öfkelidir:

Hâkimü'ş-şer' idicek bâde-i gül-gûna yasağ
Kahveye yir komadı pâdişehün kânûnı
Bir alay cânî cebinde zu'afâ sultânum
Zehr-i kâtil mi yisün bulmayıcak afyonı (Ünver 70)

Yine, bir yasak esnâsında söylendiği anlaşılan,

În be- Rûm ki dola kahve ile ruy-ı cihân
Yüzi karasıyla kala ana mâni' olan

(Ünver 72)

beytinde, kahveyi yasaklayana bedduâ edilmekte ve bu arada,klâsik şiirde, beyaza delâlet eden **Rûm** kelimesi ile **kara** kelimesi bir arada kullanılarak güzel bir tezat sanatı örneği sergilenmektedir.

Sâdece yasaklanması değil, kahve kıtlığı veya fiyatının artışı da şâirleri ve edebî mahfilleri harekete geçirmektedir. Tezkireci Safâî, H.1120/M.1708 yılında yaşanan bir kahve sıkıntısı dolayısiyle **Osmanzâde Tâ'ib** 'in hâlini ve bu olay için söylediği müfredi şöyle nakleder: "Bin yüz yirmi târîhinde İstanbul'da kahve azîz olup beher vukıyyesi beşer guruşa bey' olunmağla sıgâr u kibârdan bir ferde hâlis kahve verilmeyüp nohuddan kahve râygân içildükde, bu beyti nazm itmişdür:

Olalı kahve -i Rûmî nümâyân
Nohûdî - meşreb oldı cümle yârân"[12]

Kahveye düşkün olan şahıslar, kahve sıkıntısı baş gösterdiğinde bazı esnafın, Safâî'nin de kaydettiği gibi hîleli kahve satmalarından şikâyetçidirler. Osmanzade Taib, şu beyitte nohudlu kahveden yakınmaktadır:

---

[12] Safaî, **Tezkire-i Safâî,** Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef. No: 2549, v. 42a-43b.

Kahveyi mezhebine uydurdı
Nohudı kavurup içer zürafâ (Ünver 49)

Bir başkası da,

Behaya çıkdı deyu kahveden şikâyet edüp
İçirdi arpa suyun halka nice hile maâb (Ünver 71)

beytinde, kahve yerine arpa suyu satan bir esnaftan şikâyetçidir.

Safâî, kahveye düşkün olan **İlmî** 'nin ölümünden sonra, arkadaşlarının şu beyti söylediğini kaydeder:

Kadrüni İlmî Efendi cümle yâran bilse ne
Sen gidelden dinmez oldı kahvecikler gelsene[13]

13 Nisan 1783 Çarşamba günü vefât eden Derviş Mehmed'in mezar taşında ise, sağlığında mesleği olan kahve satıcılığı ile ilgili olmak üzere şu tarih menzûmesi kayıtlıdır:

Hoşça baba idi dervîş-i kalender-meşreb
Sâlik-i tekye-i Uşşâkîde tekvâ (?)
Vakti dükkân-ı kanâ'at gûşesinde geçürüp
Kahve-nûşan-ı ehibbâ ile meclis-ârâ
Bezme "Yâ hû" didi gitdi yazıla târîhi
Rûhı şâd ola Derviş Mehmed Baba (Ünver 53)
Fî-sene 12 C 1197

Kahveyle ilgili bir diğer grup beyit de, onun geliş yerinin Yemen olduğuna dâirdir. **Vehbî** adlı bir şâir;

Bir Yemen dilberi mahbûb-ı cihândur kahve
Bir siyah cemâlli esmerce cüvândur kahve
(Ünver 70)

derken, kahvenin rengi ile Yemen ahalisinin cilt rengi arasında bir

[13] Safaî, **Tezkire**, v. 172a-173b.

benzerlik kurar. **Lebîb** de şu beytinde, kahvenin Yemen'den geldiğine telmihte bulunur:

Mîrâs olur idi Yemen iklîmi Lebîbâ
Hâkinde biten kahveye fincân oluversem

(Ünver 72)

II.Dünya Harbi esnasında kahve bulamayan Ferid Kâm Bey,

Vermiş olsan nakde bedel dürr-i Aden
Kahve bulmak daha güçtür Yemen'in fethinden

(Ünver 50)

diyerek yine aynı noktaya dikkat çekmiştir. Şu kıt'ada ise Mehmed Efendi, Yemen diyarının Veysel Karenî diyarı olduğunu ve kahvede ona âit bir koku sezildiğini"İnnî ecidü nefese'r-Rahmânî min kıbe-li'l-Yemen:Ben Allah'ın kokusunu Yemen tarafından duyuyorum" hadîsine telmihte bulunarak belirtmiştir:

Nefsinden senin ey kahve meşam -ı câna
Bûy-ı Rahmân irişür belki yemen'den geldin sen
Âşinâlık kokusu geldi Üveysî'sin sen
Ya'lemu'llâh sezerin semt-i Karen'den geldin sen

Kahve, sâdece kendisiyle değil, yukarıda zikredilen bazı beyitlerde görüldüğü üzere ve şu beyitlerde de olduğu gibi fincanıyla da, şâirlerin gündemindedir. Semendireli **Cinânî** (Ö.1592), Azak denizine benzettiği büyük bir fincan için şöyle der:

Kahve - furûş sanma bu kahve çanağıdur
Fincân degül Karadeniz'ün bir kulağıdur

Enderunlu Fazıl da,

Dest-i tiryâkî-i dü-tâ-yı felekde yâ hod
Kahve -i leyl -i siyahî ile dolmuş fincân

beytinde, fincanı şekil itibâriyle gökyüzüne benzetir.

Bir başka şâir ise, ilk zamanlarda fağfûr fincanlarla içilen kahvenin sonradan Kütahya'da îmâl edilen fincanlarla içilmesinden

şikâyetçi bir üslupla bahseder:

Gitdi erbâb-ı neseb itdi fürû-mâye zuhûr
Tutdı fincân-ı Kütahiyye yirin fağfûrun

(Ünver 73)

Keyif verici bir içecek olan kahve, yazının başından beri zikredilen örneklerin bazılarında ve aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, Osmanlı şâirlerince, diğer keyif veren maddelerle beraber de anılagelmiştir:

Afyon u dûd u bâde vü hem arak
Cümle mükeyyefâtı yeriz keyfe ma't-tafak

Muhlis Hızır Çelebi

.....

Kahve ma'cûn ü tütün enfiye kâfir afyon
İşte beş şeydir eden bizi azizim mecnûn

Ref'î - i Kâlâyî

.....

Berş ü afyon u kahve ile duhan
Her bir başa bir belâ-yı siyâh
Bunların dördü bir yere gelicek
Nice olur hali dersin âhir âh

(Ünver 71)

Kahve, şâirlerin ilgili alanına sâdece, renk ve fonksiyonuyla değil, zaman zaman mizah vesilesi olarak da girmiştir. Bir şâir, kahvenin uyku giderici berşin de şehveti kesici özelliğine dikkat çekerek,

Kahve ile gitti uyku berş alupdur şehveti
Bir kaşınma kaldı ancak bana dünya lezzeti

(Ünver 70)

demiştir. Bir başka şâir de, kahvenin içilişini şöyle tavsif eder:

Tutup ke'sin kenârından zerâfet birle höpürdet
Desinler kahve içmekde şu dayı amma mâhir hâ

(Ünver 72)

Bâzı şâirler ise, şarap yerine kahve içenler için, "çekirdek" demek olan *bün* kelimesi ile *bönlük* kelimesi arasında tevriye yaparak şöyle derler:

Câm u gül - fâm - ı musaffâ var iken rindâna
Yakışır bön dersem kahve içen yârâna

Cemâli

Şunlar ki câm-ı bade-i gülgûndan el çekip
Tiryâkîlere hem-ser olup düştü kahveye

Bir kırmızı yanaklı duhteri koyup
Meyl etti bönlük ile bir kara kahbeye

Lâedrî

"Bir kahve" dedikse beyim âzürde-dil olma
Bakma yüzümüz karasına bönlüğümüz vardır

(Ünver 71)

Kahve ile ilgili şiirler, sonraki asırlarda yazılmış, asrımızda da yazılmakta ve bir keyif, huzur ve rahatlık psikolojisini aksettirici özellik arzetmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Şarap ve Kahve

Nâzenin derbeder bir dervişi
Serseri kaldı bozuldu her işi

Zihn-i derrâki perişan oldu hem
Söyledi: İçmek gerek bir şişe hem
.....
Doldurup mehaneden bir şişeyi
Lâkin avdet eyler iken beytine
Bir nefer hem rast geldi kendine

Aldı sevketti kadıya der-akeb
Kâr-ı bed bahşetti ol miskine teb

Kadı başlarken itâbın yâdına
Geldi akl-ı kâmili imdâdına

Söyledi: Yahu erenler sirkedir
Bu nefer bir fitne - engiz kimsedir

Kadı gûş etti kelâmı cümleten
Söyledi vech-i âtî unveten

Muhteviyatı bize olsun hakem
Koy şu fincâna bakalım ey dedem

Bet beniz soldu korkudan
Hadd-i şer'i vâcib oldu mantıkan

Der - akab açtı semaya destini
Büktü boynun, süzdü çeşm-i mestini

Hey Balım Sultan nazar kıl toprağa
Ben hakîri rahmetinle yarlıga

"İsterim olsun azizim: turşu âb
Himmetinle kırk senelik şarâb"

Vak'adan geçti nice yüzlerce yıl
Mislin idrak etmedi hiç kimse bil

Feyz-i Meşrûtiyet ile lâ-cerem
Nev-zuhûr oldu nice âlî - himem

Kârı enfâs-ı ricâlin serteser
Enfüs ü âfâka etti çok eser

Kim ki kahve ister fi'l -mesel
Bir kuru ihsan alır hem bî-bedel

Küfrü rûyu zülfü dilberden zarîf
Bûy-ı müşgîni ise gülden latîf

Kahve hâlin iktisab etmiş nohut
Cür'a nûş et hüzn ü ekdârı unut

Her nohudu kahve eden feyz ile
Bir azizin dâmeni geçmez ele

Böyledir kâr -ı ricâl -ı ma'nevî
Şâhidim nass-ı celîl-i Mesnevî:

"Evliyâ-râ hestî kudret ey İlâh
Tîr-i ceste bâz kerdened zi-rân"

Ahmet Kemal Üçok (Ünver 77)

Atabe -i Vilâyet -Penâhiye Arz-ı Hâl-i Manzûm(*)

Kahvesiz ahvalimiz pek derbeder
Kalmıyor dizlerde dermandan eser
Kahvedir derd-i dile derman meğer
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

(*)1949 -1957 yılları arasında İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı yapan Ord.Prof.Dr.Fahrettin Kerim GÖKAY'a sunulmuştur.

"Afiyet" "tiryaki" içtim bir zaman
"Keyf'den bunlarda yok nam ü nişan
Kahve lutfet kahve şahım el-aman
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Kahve kuvvet kalbe dermandır dize
Kahve ruha neşvedir ferdir göze
Şairim ben isterim bir caize
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Kahvenin pek başka zevk u lezzeti
Meyden üstündür bunun keyfiyyeti
Anda buldum zevk u şevk u sıhhati
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Kahvesiz idraki buhranlar bürür
Kahvesiz işler nasıl işler yürür
Emr ü ferman men lehu'l-emrindürür
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Ey hakîm-i hazık ü hâl-âşinâ
Ey cesâmetlü vilâyetlü paşa
Şimdilik bir ton da kâfidir bana
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Şimdi ben çöllerde bir Veysü'l-Karen
Âşık -ı şeydâ -yı mahsûl-i Yemen
Anlar elbet anlayanlar nükteden
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Zulmeti Âb-ı Hayatın ma'deni
Kahvedir bî-şübhe Leylâ'nın beni
Kahvesizlik etmeden mecnun beni
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Anla hâlimden nazar kıl şi'rime
Rahm edip "Artık çok oldun sen"deme
Sûz-ı ateşten beterdir bekleme
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Zevk u devlet sür yaşa sultan gibi
Neşve ver kahveyle pür fincan gibi
Kahvesiz kalma aman Tarlan gibi
Kahve lutfet varsa imkânın eğer

Hamiş: Kahve lutfetmez isen Vali Paşa
Eylerim darüşşifâna ilticâ [14]

Ali Nihad Tarlan

Ben de İnsanım 'dan
Ya kahvesini içtiğim dost
Hepsinin hakkı yok mu bende [15][15]
Cahit Sıtkı Tarancı

Sade Kahve
Billahi şiir pes dedi söz geldi dize
İmrendi gönül sâhibi kim varsa bize
Yârânla bugün sohbetimiz bal gibidir.
Ey kahveci gel katma şeker kahvemize [16]

Beşir Ayvazoğlu

---

[14] Ali Nihad Tarlan, **Kuğular**, İstanbul 1970, s.90-91.
[15] Cahit Sıtkı Tarancı, **Otuzbeş Yaş**, İstanbul 1967, s.111.
[16] Beşir Ayvazoğlu, **Gülnâme**, Ankara 1983, s.64.

Dilhayat Kalfanın Masalı'ndan

Biz bir tatlı hayalin gölgesinde
O can Bahşeden mûsikiye dalar da
Koyu sıcak tâze bir **kahve** gibi
Yudumlarız yitirilmiş güzelliği
İçimizde uzaklarda bir yerde hâlâ
Evcârâ devşirir Dilhayat Kalfa [17]

Beşir Ayvazoğlu

Bugün Hava Güzel

Bugün hava güzel,
Bugün içim içime sığmıyor.
Annemden mektup aldım,
Memlekette gibiyim.
Allah'a şükür karnım tok;
Elimi uzatsam kahve fincanı dudaklarımdadır [18]

Cahit Sıtkı Tarancı

Kahve

İçilmez mi ki yemek üstüne de şöyle kahve
Az şekerli çok kaynamış veya sade
Konuşulsun fiskos edilsin
Sürülsün bir yandan da havagazına cezve
Hayat vericidir gönül açıcıdır
Isınmış suda köpürür dedikçe telve
Kalmaz bu fokurdamayla köpük kalmaz ama
Başka olur Hacivat'a başka lezzet verir
Sonunda Kamer Hanım'ın eliyle uzatılan kahve[19]

Salah Birsel

---

[17] B.Ayvazoğlu, Gülnâme, s.12.

[18] C.S.Tarancı, **OtuzbeşYaş**, s.63.

[19] Salah Birsel, "Kahve", **Türk Dili**, Aralık 1952, C.II, S.15, s.135.

B- Beyitlerle Kahve Çeşitlemesi

Muhtelif şairlerden derlenen beyitlerle, klâsik Türk şiirinde, kahve ve fincanın yer alışına ve beyitlerin belâgat özelliklerine bir göz gezdirelim.

Nakkaş Sâ'î, ay tutulduğunda, halkın teneke çalıp gürültü çıkarması geleneğini, elinde kahve fincanı tutan sevgilinin ortalıkta görünmesine bağlar. Ay tutulması ile kahve dolu fincanın şekil benzerliği vardır. Şöyle ki: Ay tutulmasında, ayın bir kısmı karanlık, geri kalan kısmı aydınlıktır. Kahve dolu fincanda, kahvenin siyahlığı, ayın üzerine düşen gölgeye, ışıklı görünen kısmı ise, fincanın beyaz kenarına benzetilmiştir:

Ya ay tutıldı ya destinde kahve fincânı
Cihâna velvele saldı o hüsn-i şehr-âşûb

Ay - kahve dolu fincan teşbihini, Sülûki de şu beytinde yapar:

Ayda bir fincânını kahveyle toldurur
Kahvenün benzer Sülûkî çarha çıkdı şöhreti

Bu tür bir benzetmenin, kahvenin İstanbul'a gelişinden önce, yani 16.asrın ortalarından önce yapılması mümkün görünmemektedir. Kahve, İstanbul'a geldikten sonra, şâirlerin teşbih dünyasına bir unsur olarak girmiş ve hayal dünyalarına zenginlik katmıştır.

Bâkî, kahve tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı ve zaman zaman yasaklamalarla karşılaşılan bir devrin şairi olarak, mahzun gönlünün zevk aldığı kahvenin ortadan kalkması üzerine hayıflandığını, bir gazelinde dile getirir:

Dil-i mahzûn bulurdu kahve vü berş ile Bâkî zevk
Dirîgâ aradan zevk-ı dil-i mahzûn ise gitdi

(588/5)

Bir şâir, kahve ile beraber su içme geleneğini, kahvenin siyahlığını gidermek üzere, sakiden dudağını isterken zemzem su-

yuyla birlikte ister:

Kahve sevdâsını meğer giderirmiş derler
Sâkiyâ la'lin ile kahveyi zemzemle de ver

(Ünver,71)

Terzi - zâde Ulvî, içki yasağı esnâsında söylendiği anlaşılan bir beytinde, fincanı avcıya, kahveyi de kara bir kuşa (doğan, çakır, atmaca) benzeterek şarap yerine kahve ile avunduklarını söyler:

Çakıra murg-ı safâ ok atmağ olaldan yasağ
Kahve güya bir kara kuşdur ider fincân şikar

(110/5)

Nedim ise bir gazelinde, içki meclisinin sonunda, mahmurluğu gidermek için içilen kahveyi, sevgilinin tatlı dudağına benzetir. Bunu yaparken, şekil itibariyle, dudak ile fincanın benzerliği ve her ikisinin de tadını göz önünde bulundurur:

Zevk-bahş-ı hâb-ı nûşın fikr-i la'lindir senin
Gül- şekersiz kahveyi erbab -ı dil nûş eylemez

(XLVI/2)

Kahve ile berâber su içilmesi âdetini, 16.asır şâirlerinden Nâzükî'de de görmek mümkündür. Nâzükî, susamışların, kahve ile beraber su içme isteklerine yardımcı olması gereken suyun, kahve içtikleri meclisi basıp dağıttığını şöyle söyler:

Meded yirine su yine efen .i müştâkı
Gelür harâba virür bezm i kahve-nûşânı

Kahve, meclislerin vazgeçilmez içkisi olmuştur. Nedim, sevgilinin ayva tüylerinin rengi ile, kahveyi, dudakları ile gülşekeri müretteb leff ü neşr sanatı yaparak bir arada kullandığı bir beytinde, diğer unsurlarla beraber kahveyi de, meclislerinden eksik etmediklerini belirtir:

Ol benefşî hat gelir evvelde la'l-i dilbere
Kahve der-peydir bezimde âdetâ gül-şekkere

(cx/1)

Nedim, kahve içildikden sonra gül - şekeri yendiğini söylerken, Vasıf, kahveyi ben'e, gül - şekeri de dudağa benzettiği şu beytinde, kahvenin üstüne gül şekeri bile yenmeyeceğini söyler:

Hayal-i hâl-i la'lin kahve fikr-i gül- femin tatlı
Anunçün kahve-nûşan etmez gül-şekerden hazz

(LXV/2)

Ahmet Faik Mem o Zin (yazılışı 1143/1730) adlı mesnevisinin[1], Sıtî'nin Tâc din'e verildiğini tasvir ettiği bölümünde, düzenlenen tören ânında, sofraların kurulduğunu ve kahvelerin içildiğini anlatır:

Ol dem k,i çeküp ta'âm u sofra
İrdirdi serin bilâd-ı küfre

İt'âm olınup içildi kahve
Başlandı hevâ-yı lu'b u lehve

(s.56)

Mem o Zin'de bir sevinç ânında[2] içilen kahve'nin, bir başka sevinç ânında da başka içeceklerle beraber içildiğini, Nedim, Sultan Ahmed'in iyileşmesi dolayısiyle söylediği terkib-i bendinde

---

[1] Ahmet Faik, **Mem o Zin** (Haz.: Sırrı Dadaşbilge) İstanbul 1969

[2] Kahve genellikle eğlence meclislerinin içeceği olarak bilinir. Fakat bu gün, matemlerde de "acı kahve" içilmektedir. Güneydoğu Anadolu'da ise **mırra** geleneği vardır. İki def'a kaynatılıp telvesi alınan bir kahvedir. Uykuyu giderici bir içecek olduğu için eskiden, Güneydoğu Anadolu'da ağaların adamları gece nöbetinde mırra içerlermiş. Daha sonraları bu içecek ağalar tarafından içilmeye başlanmış.Sevinçli günlerde şekerli,matemlerde şekersiz, iki yudumluk mırra geleneği, bu bölgede hâla devâm etmektedir. Birbirlerinin mırrasını içenler, "kirve", "ahretlik" veya "kan kardeşliği" gibi "sanal akrabalık" bağı ile birbirlerine bağlanırlar. Mırranın ilk yudumu içildikten sonra, fincan, yere veya masaya konursa, mırrayı içen ikram edenin düğün masraflarını üstlenerek, onu evlendirir.

şöyle ifade eder:

Süfûf-ı hâb yeter vakt oldu gayri neylesin içsin
Mürebbâlar, mu'anber kahveler, pâkize şerbetler

(s.236)

Kahve her zaman övülmemiş, her kes tarafından tercih edilen bir içecek olmamıştır. Başkaları tarafından şehveti gidermesi uykuyu dağıtmasıyla övülen kahve, söyleyeni belli olmayan bir beyitte bu özellikleri yüzünden kötülenmiştir:

Şehveti kat' edüben nevmi perişan eyler
Hazret-i kahveden artık bize mürşid neyler

Görüldüğü gibi, şâir, ancak bir mürşidin telkiniyle gösterilecek olan şehveti ve uykuyu terketme davranışını, kahvenin de yaptığını, şeyhin bundan fazla bir şey yapamayacağını, nükteli bir şekilde söyler.

Bâki, bir beytinde şarap ile kahveyi mukayese eder ve kahvenin bir tür âlemi olduğunu, ama iki çînî kâse şarap ile, kâselerin Çin işi olduğunu belirterek, Çin diyârına kadar seyredileceğini kaydeder:

Eğerçi kahvenün bir gûne vardur âlemi ammâ
İki kâse mey içre seyr iderler Çîn ü Fağfur

(457/3)

16. asır şairlerinden Neylî de, Hasan Çelebi Tezkiresi'nde kayıtlı olan bir beytinde, henüz İstanbul meclislerine yeni girmiş olan kahvenin, kendisini şaraba benzeterek elden ele dolaşma çabasında olduğunu belirtir:

Mey-i gül-fâm-ı keyfiyyette kendin itmege teşbih
Nice dönmek gerekdür bezmlerde kahve fincânı

(II/1028)

Aynı devir şâirlerinden Nev'î de de benzer bir tespit vardır. Kahve, yeni geldiği İstanbul muhitinde şarap ile yer değiştirmiş, meyhaneler kapatılmıştır. Bir kıt'asında,

İrte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz
Eğer içmezse müderris iki fincân kahve

diyen Nev'î, şarabın yerini kahvenin almasıyla, alışılmış, gerçek güzel ses ve resmin yerine uyduruk bir efsâne ikâme eylendiği kanaatindedir:

Kahveye tebdil idüp câm-ı şarâbun lezzetin
Bağladılar savt u nakşun yirine efsâneyi

(469/2)

Riyâzî de, kahvenin siyah rengini "tîre-dil: gönlü kara" ile beraber kullandığı beytinde, kahve yerine şarabı tercih ettiğini belirtir:

Bu safâ-yı cân virür amma ol eyler tire-dil
Tutmazuz biz kahve ile bade-i gül-gûnı bir

(130/5)

Adı belirsiz bir şâir de, gönül ehlinin kahveye pek düşkün olmadığını söyler:

Kahve-i rûy-ı siyâhı içmez illâ ehl-i dil
İçer ammâ gâhi gâhi şartı var harhar değil

(Ünver, 70)

Kahvenin, seveni kadar, sevmeyeni de vardır; fakat şu olayda, nefret eden ve kahvecinin, nefret edene tepkisi anlatılmaktadır: İran şâirlerinden Hikmetî, İstanbul'da bulunduğu sırada, bir kahvehânede oturur. Tabiatiyle, bir müddet sonra, kahveci, bir fincan kahveyi, Hikmetî'ye uzatır. Hikmetî, kahveyi reddederek:

Kahve kim rûy-ı siyâhdur içmez anı Hikmetî

der.

Kahvecinin cevabı da, Hikmetî'nin mısra'ına uygun bir şekilde:

- Buna ehl-i irfân şerbeti derler; iç anasını .....diğimin nek-

beti, der.[3]

1789 yılında, bir ara kahve kıtlığı çekilmiş. Adanalı Sürûrî de, sıkıntısını çekmektense, bâzılarının gerçek, bâzılarının da görünüşte tövbe ettiği bir zamanda, kahve içmeye tövbe etmiştir:

Kaht olup kahveye itdi halkın
Kimi gerçek kimi şûri tevbe
And içüp ben de didüm târîhin
Kahveden kıldı Sürûrî tevbe

(1213/1789)

Nasûh Paşa'nın kahveyi yasakladığında da, şairler, Paşa'nın adına izâfeten bozulmaz (nasûh) tövbe etmişlerdir:

Derilüp bir yire geldi zurefâ
Didiler kahvesiz fütûh olsun
Biz dahi zemm ü gıybet itmeyelüm
Tevbemiz tevbe-i nasûh olsun

Şairler, sade yasaklandığında değil, narhı arttırıldığında da kahve için şiir söylemişlerdir. Sâdullah İzzet şöyle diyor:

Kahve narhın artdıran kahve gibi çeksin azâb
Hem yanıp hem rû-siyah hem hurd ola hem gark-ı âb

Anlaşılan Sadullah İzzet, bu fiat artışına çok sinirlenmiş, kahve narhını arttıranın, kahve gibi yanması, yüzünün kapkara olması, parça parça parçalanması ve sonunda suya batması bedduâsını yapmıştır.

Kahve kıtlığının yaşandığında, Vasıf, keyf ehlinin, şarap içen rindlere, kızgın bakışlarla baktığını söyler:

---

[3] Balıkhane Nâzırı Ali Rızâ Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, (Haz.: N.Ahmet Banoğlu) İstanbul, tarihsiz.

Rindâna göz mü karardurdu ehl-i keyf
Her yıl geleydi kahve Yemen'den ziyâdece

(CXI/8)

Bu beyitle, göz karartan (kızgın kızgın bakan) keyf ehlinin bakışının rengi ile, kahvenin rengi arasında kurulan münasebet dikkati çeker.

Kahve ile beraber gündelik hayata giren, kahve fincânı, çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Yukarıda, Sâî ve Sülûkî'nin beyitlerinde, fincânın şekil ve renk itibariyle, tutulmuş aya ve hilale benzetildiği zikredilmişti. Fincanın, aydan başka, şekil ve tad itibâriyle dudağa benzetilmesi geleneğinin de yaygın olduğu anlaşılmaktadır:

Zevk-bahş-ı hâb-ı nûşın fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez

(Nedîm, XLVI/2)

Ol benefşî hat gelir evvelde la'l-i dilbere
Kahve der-peydir bezimde âdetâ gül-şekkere

(Nedîm,CX/1)

Kahve sevdâsını meğer giderirmiş derler
Sâkiyâ la'lin ile kahveyi zemzemle de ver

(Ünver, 71)

Bu üç beyitte, dudak ile fincan benzerliği, dolaylı olarak kurulmuştur. Keçecizade İzzet Molla, dudak - fincan benzerliğini çeneyi de fincan zarfına benzettiği beytinde, izafet-i teşbihiye ile, doğrudan yapar:

Fincan-ı la'lden eğer olmazsa deste-gül
En sonra mühr-i bûseyi zarf-ı zekanda ol

(s. 117)

Günümüzde de, Neşet Ertaş'ın söylediği türküde bulunan,

Burun fındık ağzı kahve fincanı
Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı

mısralarında da, dudak doğrudan fincana benzetilmiştir.

Benzer şekilde yapılan bir teşbih de "hokka dudaklı" deyiminde görülür. Bilindiği gibi, eskiden kullanılan mürekkep hokkaları[4], şekil itibâriyle fincana benzer ve her ikisi de çiniden yapılırdı.

Bu bahsin sonuna, bir kahve fincanı kutusu lugazı ekleyelim. 1686 yılında ölen Sükkerî, kahve fincanlarının konduğu kutu ile ilgili bir lugaz söylemiştir:

Kahve Fincanı Kutusu

Nedür bil ol kalender-şekl-i üryân
Giyer bir postı ..... sayf u zemistân

İçenden gör ki kimün ay sayarmış
Tatardan var ise san'at aparmış

Su içmez kendüsi lâkin gıdası
Suyı içmek içürmekdür binâsı

Dehân üstinde var bir kurı başı
Bünin* yise bütün kayy ider aşı

Teninde boynı yokdur başı dönmez
Dehânı başı altından görinmez

[4] Mahmut Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, (H.:Uğur Derman) Ankara 1974, C.II, s.177-180.

* Kitapta bu kelime "Bütün" şeklinde yazılmıştır. Kahve çekirdeği yerine kullanılan "bün" kelimesi metne daha ugundur.

Dehânın açsa ger ol cism-i bî-can
Tamarlardan asılur başı ol ân
(s.276)

2- MANZUM BİR KAHVE FETVASI

"Kahve edebiyatı" başlığı altında incelenebilecek kadar bir zenginliğe sâhip olan bu eserlerin içinde, fonksiyon itibâriyle idârî, muhtevâ itibâriyle fıkhî ve tıbbî, ve üslûp itibâriyle edebî olan bir manzûme vardır. Bu manzûme, iki def'a Şeyhülislamlık yapan [1] Bostan-zâde Mehmet Efendi'ye verilen manzûm bir dilekçedir ve cevâbı da manzûmdur. 1589-1592 ve 1593-1598 yılları arasında iki kere Şeyhülislamlık yapan Bostan-zâde'ye verilen bu dilekçe ve cevâbının bir çok nüshası vardır. Birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (B nüshası) bulunan bu nüshalardan [2] hareketle bir metin teşkil edilmiştir.

Sözü edilen manzum dilekçe ve cevabından ibâret olan bu fetvâdan bahseden ilk kaynak Kâtip Çelebi'dir [3]. Sonraki çalışmalarda da aynı bilgi tekrarlanırsa da, fetvânın metin tespiti ve incelemesi henüz yapılmamıştır.

İstanbul'a gelişinden ve kahvehânelerin açılışından itibâren birkaç kere yasaklanan kahvenin 1591-1592 yıllarında serbest bırakılmasının [4], Bostan-zâde'nin aşağıda incelenecek ve metni verilecek olan fetvâsıyla gerçekleştiği söylenebilir.

Kahvenin çeşitli dînî ve idârî sebeplerle Osmanlı tarihinde birçok def'a yasaklandığı ve yine kahvehânelerin de aynı sebeplerle birkaç kere kapatıldığı bilinmektedir. Kahve ve kahvehanelere karşı en sert tedbirlerin alınmasına yol açan fetvâları, Şeyhülislâm

---

[1] Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1977, IV/486.

[2] Söz konusu manzûmenin bulunduğu kütüphaneler ve numaraları şunlardır: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnül Emin kitap-ığı, No:3337/v.71b-72a; Bursa İl Halk Kütüphanesi, Haraççıoğlu Kitaplığı, No: 633/2,v. 251b-253a; Süleymâniye Ktp. Esad Ef. 3463, v. 51; Tekeli, 869/5, v. 72b- 73a; Süleymâniye Ktp. Ali Nihat Tarlan Kitaplığı, No:181.1,v.292a-b;181.2, v.1a-2b.

[3] Kâtip Çelebi, **Mizanü'l-hak fî İhtiyâri'l - Ehakk**, (Sadeleştiren: Orhan Şaik Gökyay), İstanbul, 1972. s. 39-41.

[4] Raphaela Lewius,**Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat**, (Çev.:M.Poroy,), 1973, s. 144

Ebussuûd Efendi (Şeyhülislamlığı 1545-1574) vermiştir. Bu fetvâlarda, Ebussuûd Efendi, kahvenin kavrulduğu zaman kömürleştiğini, bu yüzden içilmesinin haram olduğunu ve kahvehânelerin de âsâyişsizliğe sebebiyet verdiğini iddiâ etmiştir [55]. Bostan -zâde ise, bu çalışmaya konu olan fetvâsında, Ebussuûd Efendi'nin görüşlerinin aksine görüş belirtmiş ve o devirde, kahve hakkında yaygın olan olumsuz kanâatleri değiştirmiştir.

Söz konusu manzûme, iki kısımdan meydana gelmiştir. İlki 12 beyitlik soru, ikincisi ise 52 beyitlik cevap kısmı olmak üzere toplam 64 beyitten ibâret olan bu manzûme, aruzun Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle ve gazel kâfiyesine göre yazılmıştır.

Soruyu soran İştipli vâiz Emin Efendi, kahvenin haram olup olmadığı konusunda şüpheleri olduğunu belirtir ve bunları 5 madde hâlinde şöyle sıralar:

1- Kahve, sefâhat meclislerinde, şarap gibi elden ele devreder (4. beyit);

2- Şarap gibi sarhoşluk verir (5. beyit);

3- Soğuk ve kuru tabîatli olduğu için bedene zarar verir (5. ve 6. beyitler);

4- Kahve dağıtan kişinin, dağıtırken fincana haram bir madde karıştırması ihtimâli vardır (7. ve 8. beyitler);

5- Ne tür bir mecliste içilirse içilsin, zariflerin veya seçkin kişilerin ayıplanmasına sebep olur (9. beyit).

Bostan-zâde de cevâbında, önce, soruyu soranın bütün şüphelerinin birer kuruntudan ibâret olduğunu söyler (1. ve 2. beyitler).

İlk soruya verdiği cevapta, bir şeyin bir kapta elden ele dolaştırılarak içilmesinin haram olamayacağını, Hz. Muhammed'in süt kâsesini ehl-i suffa'ya böyle içirdiğini delil göstererek ifâde e-

---

[5] C. V.Arendonk, Kahve, **İA**, IV/98; Düzdağ, M.E., **Seyhülislam Ebussûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı,** 1983, s.148-149, (Altınay), A.R., Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı, (Sadeleştiren: Abdullah Uysal), 1987, s. 207, 216.

der (3.-10. beyitler) ve kahve ile şarap arasında münâsebet kuranların saçmalıklarını ve aslında böyle kişilerin şarap niyetine su bile içseler, haram olacağını ilâve eder (11. ve 12. beyitler).

Bostan-zâde, ikinci soruya verdiği cevapta, kahvenin sarhoşluk verici olduğunu iddiâ etmenin akıldışı olduğunu söyler (13. beyit) ve bunun böyle olmadığının tecrübeyle sâbit olduğunu belirtir (14.ve 15. beyitler).

Üçüncü soruda iddiâ edilen, kahvenin kuru ve soğuk tabiatlı olması dolayısiyle bedene zarar verdiği fikrine de tamâmen karşı olduğunu belirten Bostan -zâde, bütün gıdâların kiminin kuru ve kiminin de sıcak olduğunu söyler (16. ve 17. beyitler); bu yüzden de kahvenin bedene zarar veremeyeceği görüşünü ileri sürer. Bostan-zâde, aynı soruya verdiği cevapta, kahvenin bedene zarar değil fayda verdiğini "Fevâ'id-i Kahve" başlığıyla şöyle sıralar: Kahve balgamı söker (20.beyit), ağrıyı dindirip kusmayı önler (21.beyit), her türlü hastalığın sebebi olan nemliliği ve nefes darlığını giderir (22.beyit), kulunca iyi gelir (23. beyit), baş ağrısını dindirir (24. beyit), göz kapağındaki sivilceleri iyileştirip göz ağırısını giderir (25-30. beyitler). Bostan - zâde, ayrıca, kahvenin bedenî rahatsızlıkları giderici özelliklerinden başka, psikolojik bir rahatlama vermek üzere akla açıklık verdiğini ve gamı giderdiğini (31. beyit), uykusuzluk verdiğini (32. beyit), kahve içmenin de safâ verdiğini (47. beyit) belirtir.

Bostan-zâde, kahvenin soğuk ve kuru tabîatli oluşu konusunda ise [66], şöyle bir kanâate sâhiptir: Kahvenin soğuk ve kuru olan tarafı kabuğudur (34. beyit) fakat iç kısmı sıcaktır (35. beyit). Kahveyi yiyip içenler, onun sıcak olan içinden faydalanırlar ve zâten içinde de, pişirilince zerrece özsuyu kalmaz (36-37. beyitler). Böylece kahvenin her türlü keder ve sıkıntı veren özellikten arındığını, bunun için insan sağlığına zarar veremeyeceğini söyleyen (38. beyit) Bostan-zâde, lezzet bakımından ona süt ve hurmanın bile benzeyemeyeceğini iddiâ eder (39.beyit).

---

[6] Kahve'nin soğuk ve kuru tabiatlı olup olmadığının Davud el- Antakî tarafından tartışıldığını Kâtip Çelebi kaydeder (Bkz.: Mizanü'l - Hak, 39-41.)

4. soru olan "haram ve helâlin karışması durumunda, o karışımın haram addedileceği hükmü"ne karşılık Bostan-zâde, bunun bir ihtimâlden öte geçemeyen varsayımlara dayanan bir iddiâ olduğunu ve hiç bir mezhepte, bu tür ihtimâllerle, bir şeyin haram olup olamayacağının tespit edilemeyeceğini belirtir (42.beyit). Kaldı ki, kahveye haram maddeler değil sâdece koku veren maddeler karıştırılır (43. beyit).

Bostan-zâde, 5. soruda iddiâ edildiği gibi, kahve içenlerin ayıplanmasına dâir bir fetvânın bulunmadığını söyler (46.beyit).

METİN

Bi-ᶜavni'llâhi teᶜâlâ Su'âl-i Berây-ı Kahve

Vezin: Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1 Müftî-i müşkil -i savap ṭu hatâ
Mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ

2 Müşkilüm var cenâbuñ a geldüm
Eylerüm hazretünden istiftâ

3 Kahvenüñ ḥàll ü hürmetinde meğer
Bir iki şübhe ᶜârızoldu bana

4 Evvelâ hey'et -i idâresidür
Meclis-i fısk içinde hamr-âsâ

5 Sâniyen sekri var humâra şebîh
Sâlisen berd ü yâbisdür tabᶜâ

6 Bârid ü yâbisüñ müdâvâtın
Bedene key zarar dimiş hükemâ

7 Râbi^{c}an muhtemeldürür sâkî
Kâsesine harâm ide ilkâ

8 İhtilât eylese harâm u helâl
Hürmeti cânibinedür fukahâ

9 Hâmisen zemme bâ^{c}iş olmakdur
Her ne meclisde kim içer zürefâ

10 Budurur şübhem evvel ü âhir
Eyledüm bir bir anı istiksâ

11 Her ne deñlü cevâbı zâhir ise
Baña oldı setîr ü nâ-peydâ

12 Hâme-i lûtfun ile sultânum
Umaram eyleyesin anı imlâ

Cevab-ı Hazret-i Mollâ Efendi eş-Şehîr Bostan-zâde

1 Dinle ey sa'il-i sevâb u hatâ
Müşkil-endâz-ı mahfel-i ulemâ

2 Kahve hakkında zikr olan şübehât
Vehmdür cümlesi medâr-ı riyâ

3 Evvelâ hey'et -i idâre dimek
Cümle dâ'ir -kelâm-ı bî-ma^{c}nâ

4 Hey'et-i meclise olaydı eğer
Zerrece i^{c}tibâr-ı şer^{c}-i ^{c}alâ

5 İçdüğüñ kâse kâse şerbetler
Cümlesi hep harâm olaydı saña

6 Fahr-i ᶜâlem ki hüccet-i hakdur
Fiᶜli de kavli gibidür nassâ

7 Yaᶜnî mastûrdurur Sıhah'ında
Bir gün ol pâdişâh-ı her-dü-serâ

8 Leben-i Şâfî toldurup kadehe
İtdi ashâb-ı suffa(y)ı iskâ

9 Sünnet olmuşdurur bu vazᶜ-ı hasen
İder ümmetleri anı icrâ

10 Ehl-i meclis tenâvül eyler iken
İtse tagyîr-i vazᶜu şekl ammâ

11 Yaᶜnî sekrâna eylese teşbîh
Kendüyi herze-gûy u herze-derâ

12 Ana lâ-büd harâm olur su dahı
Niyyeti hamr olınca hamr-âsâ

13 Sâniyen sekri var dimeñ buña sen
Katı lâ-yaᶜkil-ânedür bu edâ

14 Tecribe eyle kim yakîniyyât
Ekserî tecribeyledür şerᶜâ

15 Bize ᶜilm-i yakînî gelmişdür
Zerrece sekri olmaya katᶜâ

16 Şüphe-i sâlisüñ degül vârid
Katı bâridce sözdürür hakkâ

17 Bârid ü yâbis olmadan bir şey
Hâşeli'llâh harâm ola zîrâ

18 Kimi hârr u kimisi bâriddür
Mütenâvil olan cemîᶜ-ı gıdâ

19 Kahvenüñ nefᶜi key müşâhiddür
Birezin zikr idelüm icmâlâ

Fevâyid -i Kahve

20 Evvelâ balgamı izâle ider
Eridüp mahv idüp komaz aslâ

21 Gaseyân ile kay'a mânicᶜdür
Nefᶜi var agrıya dimiş hükemâ

22 Katᶜ idüp cümle-i rütûbâtı
Hem haşâda olan riyâha devâ

23 Nefᶜi vardur dimiş Bû Esîre
Dahı kulunca ey esîr -i belâ

24 Şol baş agrısı kim anun sebebi
Zahmet ü şiddet ü harâret ola

25 Ya cereb ola göz kapagında
Kızarup nitekim gül-i hamrâ

26 Ya belâ-yı remed ki aña devâ
Olmaya bir tarîk ile cânâ

27 Gözin açmağa kâdir olmaya hîç
Gezeᶜâlemde şöyle nâ-bînâ

28 Mütesâᶜid olup buhâr-ı reddi
Bürüyüp kaplaya dimâgını tâ

29 Gözin açdurmaya hücûm-ı seyl
Tâ elif kâmetini ide dü-tâ

30 Çâresi defᶜi kahve içmekdür
Kahvedürür aña ilâc u şifâ

31 Kahve iç kahve dâfiᶜ-i gamdur
Vire saykal dimâga ᶜakla cilâ

32 Sehereye bâᶜis olması başka
Mahz-ı lafz-ı Hudâ dimiş sulehâ

33 Kahvenüñ iki kısmını dahı sen
Berd ü yâbisle muttasıf sanma

34 Ol ki kışriyyedür anuñ şânı
Bârid ü yâbis olmadur tabᶜâ

35 Ol ki bünniyyedür anuñ tab^{c}ı
Hârrdur gâyet ile itme çirâ

36 İ^{c}tibâr olıcak tenâvüline
Hârr olan nâfi^{c} olmadur tab^{c}a

37 Bâ-husûs eyle tabh ola bünni
Kalmaya anda zerre katre-i mâ

38 Ya^{c}nî kim sâf ola küdûretden
K'ola fincân içinde cilve- nümâ

39 Hîç ^{c}adîl ü nazîri olmaz aña
Şîr ü hurmâ olursa da meselâ

40 Şübhe -i râbi^{c}un ^{c}acîbdür ki
Ola ^{c}âkil olanda hâtır-sâ

41 Vehm-i mahz ile kan gı mezhebde
Buña tasrîh ola yâ hod îmâ

42 K'i^{c}tibârile vehm ile bir şey
Yâ harâm yâ helâl ola hâşâ

43 Müşk u^{c}ûd u zebâd u ^{c}anberdür
Galibâ içine olan mülkâ

44 Buña şâhid yeter müşâhedemüz
Var yüri itme yok yire da^{c}vâ

45 Mut^{c}am ü müşrebinde her kişiye
Mü'mine hüsn-i zandürür ahrâ

46 Hâmisen zemme bâ‹is olması
Degül aslâ müsellemü'l-fetvâ

47 Lutf-ı hulkı olan kimesneye bil
Kahve içmek virür hemişe şafâ

48 Arturup lutf ile karemden ider
Lutf u ihsân olur ol oldugı câ

49 Habs-i tab^{c}ı olan velî her bâr
Her ne mevzi^{c}de kim ide me'vâ

50 Zehr-i kâtil olur kelâmı anuñ
Hayra açmaz dehen çü ejderhâ

51 Göz yumup kimse zemmini itme
Söyleme bulduguñ ^{c}ale'l-^{c}amyâ

52 Budurur sözüm evvel ü âhir
Temme bi'l-hayri hâzihi'l-fetvâ
el-vâki^{c}
der-sene-i elf

Nüsha farklılıkları:

Soru kısmı

Başlık: I'de: Şûret-i fetvâ der -hakk-ı kahve

5b) Vezin hatâlı; yâbisdür, yâbis İ; 6a) müdâvâtın,

müdâvemeti İ; 8b) fukahâ, fetevâ B; 9a) olmakdur, olmışdur B; 9b) meclisde, yerde B; içer, içeler B; 10b) İstiksâ, istiftâ B; 11a) cevâbı, cevâb B; 12) Bu beyit B'de yok.

Cevap kısmı

Başlık: İ'de: Cevâb-ı Merhûm Bostân-zâde

6) Bu beyit B'de yok. 7a) Sıhah'ında, Buhârî'de B; 8a) İ'de bir "şâfî" fazla yazılmış; 9b) ümmetleri anı, ümmetleri olan İ; 10b) ammâ, îmâ İ; 12b) hamr olınca, bed olursa B; 14a) kim, ki İ; 15a) yakînî, yakîn İ; 16a) sâlisün, sâlise İ; 18a) hârr u kimisi bârid, bârid kimi yâbis İ; 19a) nef^{c}i, İ'de yok; 19b) Mısra B'de şöyledir: Diyelüm bir ikisin icmâlâ; Ara başlık İ'de yok; 20b) Eridüp, idüp; Eridür, ider B; 21b) agrıya dimiş, agıra dahı dir İ; 22a) cümle-i, cümleten B; 23b)kulunca ey asîr-i belâ, u Bû Esîr-i Monlâ İ; 24b) Zahmet ü şiddet Ü, Zahmeti şiddeti B; 25) Bu beyit B'de yok; 26b) cânâ, aslâ İ; 27a) hîç hem İ; 28b) dimâg ını, dimâga İ; 29b) Tâ, İ'de yok; 30b) Kahvedürür, Kahve olur B; 35b) çirâ, yerâ İ; 38a) kim, ki İ; 39) ^{c}adîl ü nazîri, nazîr ü ^{c}adîli B; 40b) hâtır-sâ, hâtır-âsâ B; 41a) mezhebde, mezhebdür B; 42b) harâm yâ helâl, harâm u helâl İ; 44b) Mısrâ B'de şöyle: İtme var yüri sen aña da^{c}vâ; 46a) bâ^{c}is olması, olması bâ^{c}is B; 47a) Lutf-ı, Lutf u B; kimesneye, kimseye B; 47b) içmekdürür, içmek vire B; 48a) lutfını, lutf ile B; 49b)kim, İ'de yok; 52a) Budurur, Budur İ el-vâki^{c} der-sene-i elf, İ'de yok.

3- ŞÂİRLERDE KAHVE

Pek çok şair, eserlerinde bir kaç, muhtelif beyitle kahveyi metinlerine dâhil ederken, bâzı şairlerde, kahveye ilgi hayli fazladır ve hattâ müstakil manzûmeler yazmışlar; imaj dünyalarında, kahveye geniş bir yer ayırmışlar veya doğrudan, kahvenin özelliklerini anlatarak kahvenin edebî metinlerde yer almasını sağlamışlardır. Bu bölümde, tespit edildiği kadarıyla, bu tür metinler incelenmiştir.

A- Belîğî'nin Kahve Gazeli

16.asır şâiri Belîğî hakkında ilk bilgileri, Âşık Çelebi vermektedir. Kahvenin Osmanlı ülkesine gelişinden 11-12 sene sonra yazdığı *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* adlı tazkiresinde, Âşık Çelebi, Belîğî'nin "kuloğullarından" yâni devşirme çocuklarından ve Yeniçeri ocağına mensup olduğunu kaydeder [1] ve şâirliği hakkında övücü ifâdeler kullanarak şöyle der: "İlm ü ma'rifet semtinde olan zümrenün ma'kûllerinden, fenn-i şi're sa'y-i belîği ve cehd-i bîdirîği olmışdur". Aynı kanâati, Hasan Çelebi de *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sında benzer ifâdelerle tekrarlar[2].

Âşık Çelebi, Belîğî'nin şâirliğiyle berâber, şiire olan düşkünlüğünü ise şöyle belirtir: "Tonanma olup yoldaşlarıyla deryâ seferin eylese, sefîne-i gazel besdür, diyü ancak bahr-i nazmla şi'r hevâsında yelerdi; kara seferin eyleseler, sâyirler hisâra yürüyiş iderler bu kal'a-i hayâl fethine gûşiş eylerdi." [3].

İşte bu şâirin, gelişiyle kopardığı gürültü içinde kahve hakkında yazdığı bir gazeli vardır ki, Hasan Çelebi, bu manzûme için, "Kahve hakkında dahı bu gazel dâstânı ve meşhûr-ı cihân olup kahve fincânı gibi elden ele ve dilden dile düşüp virdi zebân-ı

---

[1] Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, (Yay. G.M.Meredith Owens),Londra 1971, v.56a.

[2] Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**,(Haz.:Dr. İbrahim Kutluk), Ankara 1978, C.I,s.220-221.

[3] A.Çelebi, **Meşâ'irü'ş- Şu'arâ**,v.56a.

âlemîyân olmışdur" der [4].

Üçüncü beyti Hasan Çelebi Tezkiresinde bulunmayan bu 7 beyitlik gazel şöyledir:

Kahvenün bâde gibi gerçi ki yokdur ânı *
Isıcakdur o kara yüzlinün ammâ ki kanı

Misli mânendi mi var müşterî kızdurmakda
Isıcak yüz göricek her ** kişi ister anı

Puhtedür bâde gibi gördi igen hâm değül
Şeyh u şâbun ana bir pâre ısındı cânı

Kâtı'-ı demdür anunla dimenüz dem olmaz
Kâse kâse içelüm nolsa gerekdür kanı

Mısr u Şâm u Haleb'i gezdi gelicek Rûm'a
Ayagın aldı şarâbun o cihan fettânı

Nakde mâyıl olup ortada gezer akçalaşır
Bilmezem *** kahvecinün kahbe midür oğlanı

Söyle ol rû-siyehün bana ne keyfiyyeti var
Ey Belîğî akıdur ayağına yârânı [5]

Kahvenin gerçi şarap gibi güzelliği yoksa da, o kara yüzlünün kanı sıcakdır.

Müşteri kızıştırmakta benzeri var mıdır? Sıcak yüz gören

---

[4] H.Çelebi, **Tezkire**, s.221.

* Mısra, Hasan Çelebi'de şöyle: Kahvenün bade-i gülgûn gibi yokdur ânı, s.221

** "her" kelimesi, Hasan Çelebi'de yoktur.

*** Bilmezem: Bilemez, Hasan Çelebi.

[5] Âşık Çelebi, **Mesâ'irü'ş-Şu'arâ**, v.56b.

herkes onu ister.

Şarap gibi pişmiş olup ham olmadığını gören genç ve ihtiyarların ona, canları bir parça ısınmıştır.

Kanı keser; onunla iyi vakit geçirilmez demeyin. Kanı kâse kâse içsek ne olur?

Anadolu'ya gelinceye kadar, Mısır, Halep ve Şâm'ı gezdi. O cihân fettânı, şimdi şaraptan daha revaçtadır.

Paraya olan meyliyle ortada gezip akça ister. Kahvecinin oğlu bilmem ki kahpe midir?

Ey Belîğî: Eşi- dostu ayağına düşüren o kara yüzlünün bana niteliğini söyle!

Görüldüğü gibi, Belîğî 1554 yılları civarında yazdığı bu gazelinde, kahvenin muhtelif özelliklerini ve o günkü Osmanlı cemiyetindeki yerini tespit etmiştir. Şarap ile mukâyese edilen kahvenin sıcaklığı, şarap gibi onun da ham olmadığı, kanı kesiciliği ve Arap diyârından geldiği anlatılmış ayrıca kahvehâne geleneğine de işâret edilmiştir.

Anlaşılmaktadır ki, 16. asrın ikinci yarısına kadar klâsik şâirlerinin şiirlerine konu ettikleri şarap ve meyhâneye artık kahve ve kahvehâne de eklenmekte, hattâ Belîğî'nin gazelinin 5. beytinde de söylendiği gibi kahve, şarabın ayağını alıp ondan daha çok revaç bulmaktadır. Ayrıca, etrâfında olup bitenlere bîgâne olduğu iddiâ edilen klâsik şâirler, bu gibi şiirlerle, içinde yaşadığı cemiyetin karşılaştığı değişik kültürel vâkıaları manzûmelerinde işlemekte, gerek estetik ve gerekse sosyolojik olarak bir hayli tedkîke tâbî tutulması gereken Türk kültür târihinde, ilim adamlarının dikkatlerine, göz ardı edilemeyecek malzemeler sunmaktadır.

B- Şiirli Bir Kahve Tartışması

Kahve, bir içecek olarak, damak zevkine düşkün insanlara hitap etmiş; keyif vermesiyle de, keyif düşkünlerinin içecekleri arasına girmiş. Fakat her zaman olduğu gibi, yeni olan bir şeyin ilk anlarda tepkiyle karşılaşması yüzünden, kahve aleyhine çalışmalar

da başlamış. Sağlığa zararlı ve kömürleştiği için de içilmesinin dînen haram olduğu iddia edilmiş; devrin Şeyhülislâm'ı Ebussuûd Efendi'den fetvalar alınmış; yasaklanmış. Zevk ehli ve keyif düşkünleri ayağa kalkmışlar. Böylece kahve etrafında iki grup oluşmuş: Biri muhalif diğeri tarafdâr. Kimi şâirler, alıştıkları mey ve meyhane merkezli hayat anlayışı ve imaj dünyasına bir alternatif olarak gelen, üstelik ilk zamanlarda, her hangi bir ahlakî mahkûmiyet ve sosyal-dînî - siyâsî muhâlefet ile de karşılaşmayan kahve ve kahvehanenin gittikçe yaygınlaşması üzerine bunlara karşı şiddetli bir olumsuz tavır takınmışlardır. Bu tavır ve görüşlerini ise, muhtelif manzûmeler hâlinde veya müteferrik beyitler şeklinde ifâde etmişlerdir. Yaşanan hengâmenin içinden sıyrılan İştipli Vâiz Emin Efendi, 1589- 1598 yılları arasında iki def'a Şeyhülislâmlık yapan Bostan-zâde Mehmed Efendi'ye manzûm bir dilekçe verir ve

Müftî-i müşkil-i savab u hatâ
Mesned-ârâ-yı mahfel -i fetvâ

Müşkilüm var cenâbuna geldüm
Eylerüm hazretünden istiftâ

beyitleriyle başladığı dilekçesinde, kahvenin sağlığa zararlı ve haram olduğuna dâir şüpheleri olduğunu belirtir. Bostan-zâde de,

Dinle ey sâ'il-i savâb u hatâ
Müşkil-endâz-ı mahfel-i ulemâ

Kahve hakkında zikr olan şübehât
Vehmdür cümlesi medâr-ı riyâ

beyitleriyle başlayan cevabında, kahvenin sağlığa zararlı olmayıp tam tersine faydalı olduğunu, ağrıları giderip kusmayı önlediğini, göz kapağı sivilcelerine devâ olduğunu, kulunca ve nefes darlığına iyi geldiğini, ayrıca gamı giderip safâ verdiğini anlatır.

Bu tartışmanın dışında, daha başka yazma nüshalarının olması ihtimâli bulunmakla beraber, Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi kitapları arasında 3463 numaraya kayıtlı Mecmuanın 51b sayfasında, birisi 6 diğeri 10 beyitlik iki kahve manzûmesi yazılıdır. Aynı yapraklarda, yukarıda sözü edilen manzûm dilekçe ve cevabı da bulunmaktadır. Anlaşılan Şeyhülislâm ile aynı görüşleri paylaşmayan birisi, "İ'tirâz-ı Kahve" başlığıyla istinsah edilen şiiri yazmış:

1 Kahve-i rûy-ı siyâhı içmez illâ nekbetî
Ehl-i zevk olan içer mi ol siyeh-rû şerbeti

2 Kâbız u yâbisdür anun tab'ı dâ'im ber-devâm
Hem muharrikdür vücûd içinde olan illeti

3 Lâ - cerem çirk-âba benzer sûretâ ol rû-siyâh
Zehr-i mâra benzer anun hem dahı tu'miyyeti

4 Mecma'-ı fessâk olupdur matbahı anun dilâ
Varan anda lâ-cerem dinler hezârân gıybeti

5 Ba'zı berrâşî vü haşhâşî içerler anı kim
Tîzce virsün diyü a'nâ civciv-i keyfiyyeti

6 Kâhve nûş iden azîzân-ı safâyı seyr idün
Hîç birinün var mıdur vechinde nûr-ı âyeti

Mahlas beyti olmadığından veya şâir adını zikretmediğinden, şiirin kime âit olduğu anlaşılamamaktadır. Fakat 1590'lı yıllarda yazıldığı açıktır.

Şâire göre, kahveyi zevk ehli olanlar değil uğursuzlar içmektedir. Kahvenin devamlı kabızlık verdiğini ve tabiatinin de kuru olduğunu söyleyen şâir kuru olmasıyla, onun bedende bulunan hastalıkları vücut dengesini bozarak harekete geçirdiğine inandığını belirtir. Görünüş itibâriyle kötü bir suya ve tad olarak da yılan

zehrine benzetilen kahvenin pişirilip içildiği kahvehâneler, şâire göre fısk ehlinin oturup boş laf ve dedikoduyla vakit geçirdikleri bir yerdir. Şâir, bazı uyuşturucu mübtelâlarının, keyiflerini arttırmak ve daha da alevlendirmek için kahve içtiklerini ifâde eder; son olarak da, kahve içenlerin yüzlerinde nur bulunmadığını ekler.

16. asırda yaşayan Amasyalı Sülûkî, adı belirsiz şâirin manzûmesini okuyunca, çok kızar ve kahveye böyle acımasızca saldıran şahsa, daha şiddetli ve daha acımasız bir üslûpla şu cevabı verir:

Cevâb-ı Sülûkî rahmetu'llahi aleyh

1 Kahveyi zemm iden ey dîvâne bed-hû nekbetî
Var senün sevdâna virsünler etıbbâ şerbeti

2 Kahve yâbis diyü hikmetden dem urma ey sefîh'
Ana isnâd eyleme tab'unda olan illeti

3 Zulmet içre kaldun anun lezzetin fehm itmedün
Âb-ı Hayvân gibi pinhândur anun tu'miyyeti

4 Kahve -nûşa ta'n idüp sen cehlün ızhâr eyleme
Kutb-ı Şeyh Şâzilî itmiş bu resm u âdeti

5 Mâni'ü'n-nevm olduğı yetmez mi ey gâfil meğer
Sende de ger ma'rifet varsa gel ko gıybeti

6 Mecma'-ı irfân olupdur şimdi kahve-hâneler
Pes değül mi kâtı' olduğı dahı hem şehveti

7 Virdiler cümle kavâlî halline fetvâları
Gel cevâbun al idersen bahs-i hall ü hürmeti

8 Bâdeye vâcib değül ıslâh-ı âlem dahli ko
Böyledür mahlûk kim yir kim yimez keyfiyyeti

9 Kahveyi zemm itdüğün kim ki göre ey nâ-halef
Şi'rüni koyup okur sana hezârân la'neti

10 Ayda bir fincânını kahveyle mâhun toldurur
Kahvenün benzer Sülûkî çarha çıkdı şöhreti

Sülûkî, adı belirsiz şâire o kadar kızmıştır ki, asıl uğursuzun kahve içenler değil, kendisi olduğunu söyleyerek başlar şiirine ve tabiplerin onun derdine çâre olarak şerbet vermesi gerektiğini ekler. Kahvenin kuruluğundan bahseden şâirin, kendi tabîatinde olan bu özelliği kahveye izâfe ettiğini belirten Sülûkî, cehâlet karanlığında kalanların onun lezzetini anlayamayacaklarını ve kahvenin tadının bengi suda olduğu gibi gizli olduğunu kaydeder. Sülûkî, kahve içenleri ayıplayanların, kendi cehâletlerini sergilediklerini, çünkü bu geleneğin Yemenli Şeyh Şâzilî tarafından başlatıldığını bilmediklerini söyler. Sülûkî'ye göre, kahve, uykuyu giderir, şehveti keser ve kahvehaneler bilgili insanların toplandığı bir yerdir. Söz ehli olanların bu konuda fetvâlar verdiğini; bu yüzden, haram olmasının cevâbının bu fetvalarda yattığını kaydeden Sülûkî, dünyânın ıslahının şarap ile olamayacağını, bunun için adı belirsiz şâirin daha fazla dahletmemesini söyler ve yaratılmışların bazılarının keyif veren maddeleri yiyip bazılarının yemediğini ilâve eder. Adı belirsiz şâire seslendiği son beyitte ise Sülûkî, onunla kahve konusunda aynı görüşleri kimsenin paylaşmadığını ve takipçisinin de bulunmadığını söyler ve insanların onun şiirini bırakıp ona binlerce lânet okuyacağını belirtir.

Sülûkî, manzûmesinin son beytinde ise, Dîvan şiirinde, daha önce benzeri bulunmayan güzel bir benzetme yapar. Şâir, ayda bir def'a görünen hilâli şekil ve renk itibâriyle fincâna, ortasındaki karanlığı da kahveye benzetir ve böylece kahvenin şöhretinin göklere kadar yükseldiğini söyler.

Bu iki manzûme, hem kahvenin Osmanlı günlük hayatındaki önemini vurgulaması ve hem de Dîvan şâirlerinin etraflarında olan bitenlere karşı yabancı kalmadıklarını göstermesi açısından önemlidir. Pâdişahtan sokaktaki esnafına kadar herkesi uzak veya yakın-

dan etkileyen kahve vâkıası ve şiirli tartışmalar, Osmanlı toplum yapısında, tartışmaya müsâit sosyal dokunun varlığını göstermektedir. Edebî sanatlar açısından ise, bunların tarihlendirilmesi bakımından, Sülûkî'nin hilâl - kahve dolu fincan benzetmesinin ilk def'a kullanılmış olması, bu gibi tespitlerin başka metinlerde de bulunabileceğini, dolayısiyle bazı bedî ve beyan unsurlarının tarihî seyrinin tâkibinin böylece mümkün olabileceğini göstermesi açısından dikkate değer bir özellik taşımaktadır.

C- Bağdatlı Rûhî'nin "kahve"si

Bağdatlı Rûhî (Ö.1605), Divan'ında[6] kahveye geniş yer veren bir şâirdir. Divan'da, kasideler kısmında yer alan 4 kıt'a-i kebîrede muhtelif beyitlerde, ve 1 gazelinde tamamen kahve ve kahvehâneyi işleyen şâir, o devir Bağdâd'ında yaşayan kahve geleneğinin bir müşâhidi gibidir.

Rûhî'nin 4 ayrı manzûme şeklinde tertib ettiği kıt'a-i kebîreleri, kendisinin de başlıklarda ifade ettiği gibi, latîfe özelliği taşır ve bir nevî manzûm mektup şeklindedir. İlk manzûmesinde (s.53-55),

Yüri Bağdâd'a yine ey dil-i şeydâ gör kim
Fâtih -i mülk-i[c] Acem Âsaf-ı devrân nicedir

beytiyle Bağdat'tan haber soran Rûhî, ikinci manzûmesinde (s.55-57) yine Bağdat'tan haber almak amacıyla şöyle başlar şiirine:

Yolun düşerse diyâr-ı Basra'ya ey bâd-ı atîr-engîz
Du'âlar eyleyüp bûs it elin bizden Ali hânun

Rûhî, üçüncü manzûmesinde Şam'dan Bağdat'a gönderilmiş manzum bir mektup şeklindeki şiirine,

Bağdâd'a düşerse reh-güzerün ey nesîm-i subh
Gör evvelâ ki zümre-i yârân ne demdedür

---

[6] Rûhî, **Dîvan**, İstanbul 1287.

beytiyle başlar ve

Vâsıl idüp bu ruk'ayı bizden du'âlar it
Gör cümlesi safâda mı hullân ne demdedür

Yârâna söyle cân u gönülden du'âlar it
Dilerse sana Rûhî-i bî-cân ne demdedür

beyitleriyle bitirir.

Rûhî, dördüncü manzûmesinde (s.60-62), ilk üç manzûm mektubunda sorduğu sorulara, yine kendisi cevap verir ve şöyle başlar:

Ey sabâ müjde virüp söyle kelâmî Dede'ye
Bendesi olduğun ol âfet-i devrân iyidür

Toplam 203 beyitlik bu dört manzûmede Rûhî'nin sorup haberdar olmak istediği ortam, Bağdat'ın entellektüel muhîtidir. Bu yüzden, Feyzî, Ehlî, Kâmî, Akdî, Fazlî, Tarzî, Emînî, Hâkî, Cevherî, İlmî, Hamîdî. Derviş Şeyhî, Lem'î, Izârî, Kıyâmî, Nusretî, gibi şâirler ve Necef (Kahvehâne sahibi), Hasan Ağa, Mehterbaşı, Baki Çavuş, Acem Ağa, Kethüda Hasan gibi şehrin ileri gelen şahısları hakkında bilgi isteyen Rûhî, "iyüdür" redifli son manzûmesinde bunlar hakkında bilgi verir. 16.asır Bağdat edebî muhîtinin tespiti için önemli olan bu manzûmelerde dikkati çeken husus, içki olarak sadece kahvenin, mekan olarak da kahvehânenin zikredilmiş olmasıdır. Anlaşılan o döneme kadar mey ve meyhâne merkezli gelişen eğlence anlayışı yanında, Bağdat'ta, kahve ve kahvehane de edebî geleneğe oldukça fazla tesir etmiştir ve bu yüzden Rûhî'nin sorduğu ve anlattığı edebî muhitlerin mekânı kahvehânelerdir; içecek ise kahvedir. Yukarıda bir kısmının adları verilen şairlerin ve eşrâfın bir araya geldiği mekânın, kahvehane olduğu anlaşılmaktadır:

Mecma' mı ehl-i zevke yine kahvehaneler
Varur mı hüsn seyrine yârân ne demdedür

(s.59)

Rûhî, şâirlerin ve eşrafın buluşup sohbet ettikleri bu kahvehâneyi, Necef adlı bir kişinin açtığını söyler:

Necef şâhun gelüp de kahve-hâne açdugın söyle
Ke-mâ-kân arz kıl manzûrı oldugı yârânun

(s.56)

Sâkî mi kahvesinde yine gül gibi Necef
Zemzemleyüp virür mi ki fincân ne demdedür

(s.59)

Rûhî, şu iki beytinde, kahvehânenin müdâvimlerinden olduğu anlaşılan Osman ve Sanî'den haber sorar:

Bürhân yeter söz anladugına sükûneti
Varur mı kahvehâneye Osmân ne demdedür

Sânî geçer mi gûşesine kahvehânenün
Yanına cem' olur mı zarîfân ne demdedür

(s.59)

Söz ehli, sadece kahvehânelerde bir araya gelmezler; bâzen evlerde de bir araya gelip yemek yerler, sohbet ederler, satranç oynarlar; fakat mutlakâ kahve içerler. Mesela bu toplantılardan birisi, Bağdat'ın üst seviyedeki adı belirtilmeyen yöneticilerinin birinin evinde veya bahçesinde yapılır:

Sâye-i ma'dilet Âsaf-ı Cem - savletde
Cem' olurlar mı yine bezmine a'yân nicedür

Hân-ı cûdında olan dürlü ne'amdan sonra
Kahve ile toludur anda mey-i fincân nicedür

(s.54)

Sofrası gün gibi gezmekde mecâlisde müdâm
Bezl-i in'âmda ol lutfi firâvân iyüdür

Bezmi bir bahrdürür kim karasıdır kahve
Anda keştî gibi devr eylese fincân iyüdür

(s. 61)

Rûhî, 1590'larda bir ara kapatılıp sonra açılan meyhâne ve kahvehâneler için söylediği gazelinde, halkın bu olay karşısında duyduğu sevinci anlatır:

1 Yine çalındı her taraf çeng ü ney ü çegâneler
Düşdi cihâna velvele açıldı kahve - hâneler

2 Şevk-ı ruhıyla giceler sâkî-i mâh-rûlarun
Geldi o dem ki şem'ler gûşe be-gûşe yanalar

3 Kalkıla bezmden seher varıla kahve-hâneye
İçile kahveler ola def'-i mey-i şebâneler

4 İrişe keyfler gele bir yire nükte-sencler
Okına nazın u nesr ola mebhas-i şâ'irâneler

5 Müjde cihâna Rûhîyâ kim yine feth-i bâb oldı
Mey-kedeler açıldı hep işledi kahvehâneler [7]

Görüldüğü gibi halk kapatılan meyhâne ve kahvehânelerin tekrar açılmasıyla, her tarafta çalgılar çalınıp eğlenceler düzenleyerek sevincini belirtmiştir ve buralarda bu tür toplantılarla bir araya gelme geleneğine yeniden kavuşmuştur.

İkinci beyitte, meyhanelerde mum ışığıyla aydınlatılan eğlence meclisleri, üçüncü beyitte ise bu meclislerden kalkılıp gecenin mahmurluğunu atmak için kahvehanelere gelinerek kahve içilmesi anlatılmıştır. Dördüncü beyitten, bu meclislerde, şâirlerin yu-

[7] A.Sırrı Levend, **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**, Ankara 1962, s.60.

karıdaki, kıt'a-i kebîrelerde de anlatıldığı gibi, bir araya gelip, yazdıkları nazım ve nesir eserleri tartıştıkları anlaşılmaktadır. Gazel, bu mekânların tekrar açılmasından duyulan sevincin müjdesini ifâde eden beyitle sona ermektedir.

D- Aynî'de "kahve"

Aynî (Ö. 1837), şiirlerinde[8], her ne kadar, daha çok, mey merkezli bir zevk anlayışını ifâde ederse de, şarap - kahve çekişmesinde, zaman zaman kahveyi de tercih eder. Bir gazelinde Aynî, suyu bol bir kahve getiren kahveciye, fincânın dışını kaplayan gümüş zarfı da dahil ederek "yuf" çeker:

Verdiği kahve değil bir kara sudur billâh
Kahveci başının zarfına mazrûfuna yuf

(s. 112)

Aynî, kendisine saf şarap yerine şekerli kahve veren sevgilisinin, fincânın beyaz, kahvenin siyah, şarabın kırmızı rengini de kullanarak, hile (reng) ile kendisini kandırdığını şöyle söyler:

Sükkerli kahve verdi mey-i nâbdur diyü
Reng etdi bana yâr sefîd ü siyâh u sürh

(s. 75)

Sâkî-nâme'sinde yer alan "Keyf" bölümünün başında Aynî, şarap ile kahve, duhan (tütün, sigara), afyon ve mâcunu karşılaştırır ve bunların çeşitli olumsuz sonuçlarını dile getirerek şaraptan yana tavır koyar:

Benim bu kahvedir baht-ı siyâhım
Duhân içdim tepemden çıkdı âhım
Yedim afyonu sevdâm artdı şâhım
Yetirdi neşve-i mâ'cûn râhım
Veli yokdur şarâba denk şey

(s. 414)

[8] Aynî, **Dîvan**,İstanbul, 1258

Aynî, külliyâtının "Ba'zı Mesneviyât" başlığı altında topladığı ve muhtelif konularla ilgili olarak söylediği kısa mesnevîlerin "Mesnevî der- esamî-i sekerât" başlığını taşıyan kısımda, çeşitli içki adlarıyla berâber kahveyi de zikreder:

Rahîk ü bekr ü ümmü'd-dehr ü azrâ
Nebîz ü kahve teryâka vü zerkâ

(s. 186)

Aynî'nin külliyâtında, kahveye dair geniş değerlendirmeler, gene "Ba'zı Mesneviyât" bölümünde yer alan "Be - Evsâf-ı Mükeyyif - hâ-yı Âlem"başlıklı 23 beyitlik bir mesnevîde yapılır. Aynî, bu mesnevisinde, tütün, enfiye, kahve, bade, macun, arak, esrar, tömbeki ve afyon gibi keyif verici maddeleri saydıktan sonra, bir grubu âlemin sultanı ve iksir-i a'zam; diğer grubu ise pul ve kul gibi görerek bir mukayese yaptıktan sonra tütün ve kahvenin özelliklerine geçer. Aynî'ye göre, kahve ve tütün iki kardeştir ve beraberce dünyayı zabtetmişlerdir. Aynî bu manzûmesinde şöyle diyor:

Be - evsaf-ı Mükeyyif-hâ-yı *Âlem*

1 Mükeyyifler on iki ile ta'dâd
Gam-ı dehr-i denîden ol dil âzâd

2 Tütün enfiye kahve bâde ma'cûn
Arak esrâr u tönbâkû vü afyon

3 Biri sultân-ı âlem diğeri kul
Biri iksîr-i a'zam diğeri pul

4 Tütün kahve iki dâne birader
Cihânı müşterek zabt eylemişler

5 Zuhûr etmiş biri mülk-i Yemen'den
Yeni Dünyâ'yı kılmış biri mesken

6 Mümessek kahve vü dûd-ı mu'anber
Gıdâ-yı rûh olur cisme verir fer

7 Biri nûr-ı siyâhın pertevidir
Biri dûd-ı çerâğ-ı ma'nevîdir

8 Duhân-ı ebr siyâh-ı inbisâtî
Fürûğ-ı çihre-i mâh-ı neşâtî

9 Ham-ı zülf-i bütân-ı Çîn ü Mâçîn
Hat-ı pür- pîç-i şûh-ı kâfir -âyîn

10 O bir nûr-ı siyâh-ı leyle-i Kadr
Sevâd-ı pertev-efzâ-yı ruh-ı bedr

11 Duhânun hürmet ü hilliyetinde
Mezellet zemmü izz ü midketinde

12 Ki var ehl-i' ulûmun ihtilâfı
İçenlerle içüp kıl i'tilâfı

13 Velî Abdülganî-i Nâblûsî
Fuhûl-i ilm ü irfânın re'îsi

14 Helâl olduğun anın ey nikû-zât
Berâhîn ü hücecle etdi isbât

15 Olur kahve cimâ[c] u hâba mâni'
Dahi vardur niçe anda menâfi'

16 Yemen ikliminin sâhib - sipâhı
Bütün keyf-âverânın pâdişâhı

17 Nefes almış cenâb-ı Şâzelî'den
Siyeh hırka giyinmiş ol velîden

18 Verir enfiyenin a'lâsı ey pûr
Dimâğ-ı câna kuvvet dîdeye nûr

19 Arak içme yeme afyonu aslâ
Çekip esrârı olma halka rüsvâ

20 Biri hulyâ verir diğeri yübûset
O âfetdir bu bir dürlü musîbet

21 Yesin tiryâkî ma'cûn -ı safâyı
Rahîkî - zâde'ye etsin du'âyı

22 Lebinde dûd-ı tönbâkû-yı hoş-bû
Misal-i gonçe-i ra'nâ vü şeb-bû

23 Bunı vakt ü bâda iltizâm et
Sabâh akşam edip nûş ihtirâm et

(s.195-197)

Görüldüğü gibi Aynî, 5. beytinde, kahvenin Yemen'den tütünün ise Yeni Dünya (Amerika Kıt'ası)'dan geldiğini söylemekte; misk kokusu karıştırılmış kahvenin ve amber kokulu dûd (duman, tütün)un ruha gıda, cisme parlaklık verdiğini ekler (6. beyit).

Diğer beyitlerde (7-17) kahve ve tütünün övgüsünü yapan Aynî, renklerinin siyah olması itibariyle bunları, siyah nûrun ışığı, mânevî meş'alenin dumanı; ferahlama siyahlığı, sevinç ayının yüzünün parlaklığı; Çin ve Maçin güzellerinin saçlarının kıvrımı, kâfir güzellerinin karmaşık ayva tüyleri; Kadir gecesinin siyah nûru

ve ayın yüzünün parlaklığını ortaya çıkaran siyahlık olarak görür ve tütün ve kahvenin haram olup olmadığı tartışmasını yaptığı beyitlerde (11-14)Abdülganî-i Nâblûsî'nin, bunların helâl olduğuna dâir verdiği hükmü zikreder. Aynî, manzûmesinin 15-17. beyitlerinde kahvenin başta şehvete ve uykuyu giderici olma hassası olmak üzere pek çok faydalarının olduğunu belirterek, onun Yemen ülkesinin ve keyf ehlinin padişahı olup Şeyh Şâzili'den el alıp siyah hırka giyen bir derviş olduğunu ekler.

Âynî, manzûmesinin geri kalan beyitlerinde enfiye, arak, afyon , mâcûn ve tönbeki gibi keyif verici maddelerin olumlu ve olumsuz tarafları üzerinde durur.

E - Sâbit'in "kahve"si

Bosnalı Alaattin Sâbit (Ö.5 Eylül 1712), 17.asrın ikinci yarısında ve 18. asrın başlarında, yâni, kahvenin İstanbul'a gelişinden 100 yıl sonraki zaman diliminde yaşayan bir şair olarak, Divan'ında [9], kahveye de yer veren şâirlerden birisidir.

Sâbit, diğer şâirler gibi şiirlerinde, her ne kadar mey ve meyhâne merkezli bir teşbih dünyası kurmuşsa da, kendi zamanına gelinceye kadar, bir hayli tartışılmış olan kahveyi de sevdiğini kahvenin kokusunu ve "kuru kahve" ve "şiirde mısra sayısını beşe çıkarma" demek olan "tahmis" kelimesiyle oyun yaparak, bir gazelinde, şöyle söyler:

Meşâm-ı câna virür tâze kahve bûy-ı nefîs
Aceb mi ehl-i tıbâ şi'rüm itseler tahmis

(152/1)

Benzer bir ifadeyi, Vâsıf'ın şu beytinde de görmek mümkündür:

Caba bir kahve-i tahsîn ana benden Vâsıf
Kim uyup keyfe bu beş beytim ederse tahmis

(LVII/5)

[9] Sâbit, **Dîvan,** (Haz.: Turgut Karacan), Sivas 1991

Baltacı Mehmed Paşa için yazdığı Ramazaniyye Kasidesinde Sâbit, iftar vakti içildiği tahmin edilen bir fincân kahvenin, tiryâkilere, büyük bir kadeh şarap kadar neş'e verdiğini söyler:

Kadeh-i ratl-ı girân mertebesi neş'e virür
Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincân

(XLV/18)

Sâbit'in yaşadığı devirde, kahve içme geleneği o kadar yerleşmiş ve yaygınlaşmıştır ki, yaşlı meyhâneci bile kahveye mübtelâ olmuş ve o güne kadar, şarâba tövbe etme geleneği yaygın olduğu halde, meyhâneci, kahveye tövbe etmiştir:

Pîr-i meyhâne külâhın yine tekbîrledüp
Kahve-i rû-siyehe tevbe virür fincâna

(315/5)

Nakîb Efendinin, 1112/1700 yılında, Anadolu kazaskerliğine ikinci def'a tâyin edilmesi dolayısiyle yazdığı târihinde Sâbit, kış mevsiminde kahır zehriyle zehirlenmiş gibi ölü olan tabiatin, Nakîb Efendi'nin yeniden atanmasıyla, kahvenin verdiği tâze hayat gibi canlandığını söyler:

Nisâb-i kahve gibi nasbı virdi tâze hayât
Tabî'at olmış iken semm-i kahır ile mesmûm

(XXXII/5)

Sâbit, kahvenin rengi konusunda yapılan bir tartışmaya da şâhit olmuştur. Aşağıdaki bir gazel beytinde, kahvenin rengi için kimilerinin de "kahverengi" dediğini belirtir. Anlaşılan, bir renk olarak "kahverengi"nin kullanılması henüz yaygınlaşmamıştır:

Nizâ-ı reng-i kahve ehl-i keyfün eski cengidür
Kimi dir levni miskîdür kimi dir kahverengidür

(72/1)

Kahvenin İstanbul'a gelişinden itibâren süren tartışmanın Sâbit devrinde de yapıldığı anlaşılmaktadır. Yüz elli yıldır tartışma

bitmemiş ve hâlâ, halkı kahveden soğutmak isteyen soğuk sözlü şeyhler meycuttur:

Soğutmakdur murâdı kahveden âlûfte yârânı
Kelâm-ı şeyh bâriddür gerek âb-ı zülâl olsa

(257/4)

Bağdatlı Rûhî'nin bir beytinde, insanların gece boyu eğlence meclislerinde içtikten sonra, mahmurluğu üzerlerinden atmak için, seher vakti kahvehânelere gelerek, burada kahve içip sohbet ettikleri anlaşılıyordu. Aynı geleneğin Sâbit'in bir gazelinde (316. gazelde) yer aldığı görülür. Sâbit bu gazelinde, kahvehâneye gelenlerin tütün de içerek koktuklarını, uyanık gönüllü sâlikler için burada tesbih yerine yüzlerinden damlayan terlerin yeterli olduğunu, seher vaktine kadar beklenen sevgililerin gelmediğini ve sonunda, mahmurluğuyla baş belası olması üzerine, şaraba da, sâkiye de pîr-i mugâna da lânet ettiğini söyler:

Nûş eyleyüp duhân-ı mümessek zamânede
Erbâb -ı keyf cümle kokar kahve - hânede

Bu dâmgehde sâlik -i âgâh - hâtıra
Yûzi suyile sûbha yeter âb ü dânede

Kârûn - misâl kenz-i fenâya zekât yok
Gördüm fakîr nakl-i sarîhin hizânede

Uşşak fecr-i kâzibe dek bakdı gelmedün
Nen var bu hulf-i va'de dürûğ u bahânede

Sâbit ne baş belâsı oldun humârdan
La'net şarâba sâkîye pîr-i mugâna da

F- Nağzî'nin "Münâzara-i Kahve vü Bade" Adlı Mesnevîsi

Nağzî, tezkirelerde adı geçmeyen bir şahıstır. O'nun 1615

yılında yapılan İran seferinde esir düştüğü ve 10 yıllık esaret hayatından sonra, İstanbul'a döndüğüne dâir bilgiler, "Münâzara-i Kahve vü Bâde"[10] adlı mesnevisinde verdiği bilgilerden anlaşılır (6a - 8b).

İstanbul'a döndükten sonra, âilesinden de olan Nağzî (6a), üzüntülü günlerinde, çeşitli mükeyyefat içerek günlerini geçirmektedir:

Zikr-i keyf-i mükeyyefat ile dil
Eyler idi olan gamı zâyil

Geldiği demde hâb u gussa dile
Eğlenürdüm şarâb-ı kahve ile

Bâde ya'ni edâ-yı şîrîndür
Kahve ana midâd-ı müşgîndür
(8b - 9a)

İşte bu üzüntülü günlerine bir neş'e katmak için ve rindlere eğlence olsun diye, Nağzî, garip bir hikaye yazmaya karar verir:

Çeker iken bu resme fikr-i devâm
Nâgehân oldı hâtıra ilhâm

İtmege leşker-i gamı mahzûl
Ola bir kâra hâtırum meşgûl

Ola eglence diyü rindâne
Söylesem bir garîp efsâne

Bulmadum devr içinde bir mazmûn
Getürem nazma çün dürr-i meknûn

---

[10] Nağzi, **Münâzara-i Kahve vü Bâde**, Bâyezid Umûmî kütüphânesi, No: 5485 Bu mesnevi, Fırat Üniversitesinde lisans tezi olarak hazırlatılmışsa da, olumlu bir sonuç alınamamış ve yeniden tarafımdan çalışılmış olup, neşredilmek üzere hazırlanmaktadır.

Var mudur işidilmemiş bir söz
Kim anı yeniden beyân ideyüz

.....

Kahve vü bâdeyi bahane idem
Anı bir kıssa-i şâhâne idem

.....

Yazduğum bir aceb fesâne dürür
Def'-i gam kılmağa bahâne dürür

(9a -10a)

Nağzî, eserinin sonunda, bu mesnevisini yazma amacının "bir misâl-i ehl-i hâl olanlara bir kâl-i pür-me'âl" olduğunu söylemektedir (126b).

Kendisine göre yazma sebebi ne olursa olsun, Nağzî'nin, o devirde yaşayan şarap-kahve münakaşalarını aksettirmek ve kahve etrafında koparılan fırtınalara bir ışık tutmak maksadıyla bu eserini yazdığı anlaşılmaktadır.

Bu düşüncelerle mesnevisini yazmaya başlayan Nağzî, 4069 beyitlik eserini **feilâtün mefâilün feilün** vezniyle yazmıştır.

Nağzî, eserinin orijinal olduğunu, şeriate aykırı bir şey söylemeden (10a) kahve ve şarabın fayda ve zararlarını dile getireceğini (9b) belirtir:

Aslı vü fer'i kendü mülkümdür
Ya'ni âsâr-ı tab'-ı kilkümdür

Ekseri ayn-ı hasb-i hâlümdür
Kıssa -i gussa vü melâlümdür

Kılmadum kimse ahvâlini îrâd
İtmedüm gayr mülkine bî-dâd

Kimse mazmûnın itmedüm seraka
Ki benüm beytüm içre issi çıka

Vâki' olmış ise tevârüddür
Âlem-i dilden ol da vâriddür

Virmedüm eski kıssaya tezyîn
Zen-i fertût olur mı hiç şîrîn

(10a)

Nağzî'nin, eserini 1035/1625 yılında yazdığı,

Dil bu eş'âr-ı hûb-ı nev-hîze
Didi târih nazm-ı pâkize

(126b)

beytindeki "nazm-ı pâkize" terkibinin toplamından anlaşılmaktadır.

Nâğzî'nin eserini yazdığı yıllarda, artık yaşlanmış olduğu ortaya çıkmaktadır:

Pîrlikde kalem tutup yazarın
Sanki iğne ile kuyu kazarın

(76)

Nağzî, eserini Sultan IV. Murad'a ithaf ettiğini, "Der medh-i pâdişâh-ı sâhib-dâd Hazret-i Sultan Murad dâme mülkehu" başlığıyla söylediği bölümde belirtir:

Ya'ni bir pâdişâh-ı bende-nüvâz
Oldı lutf u keremle taht- tırâz

Hân Murad ibni Ahmed-i merhûm
Oldı devletle hâliyâ şeh-i Rûm

(106-11a)

Mesnevînin baş taraflarında, tevhid, münâcât, na't, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman'a medhiyeler vardır (1b - 4a). Bunlardan sonra, şâirin kalem ile dertleşmesi ve hayâtı hakkında bilgiler yer alır (4a - 9a), tâkip eden sayfalarda, eserin yazılış sebebi (9a-9b) ithaf (10b - 11b) kısımları bulunur ve bunu asıl hikâye beyitleri tâkip eder. Vak'a, kahve ve şarabın temsîli (allegorik) birer şahsi-

yet olarak, aralarında geçen, konuşma ve tartışmaların, İstanbul'un çeşitli mahallerinde gelişmesiyle kurulur. Hikâye kısmı,

Kahve vü bâdeyi barışdurdı
Leb-i sâkî şeker karışdurdı

Buldı bu kıssa-i sürûr encâm
Kahve vü bâde şevki ile tamâm
(126b - 127a)

beyitleriyle biter.

Eserin geri kalan beyitleri duâya ayrılmıştır.

Mesnevînin her bölümünde, bâzıları Farsça, bâzıları da Türkçe olan, secili mensûr başlıklar bulunmaktadır: "Sıfat-ı meyhâne-i ma'rifet der- âlem-i hakîkat (12b)"; "Âzürde vü bî-tâb şoden-i kahve-i germ ez-evzâ u etvâr-ı bî-şerm ve cevâb dâden be - şarâb-ı bâ-harâret ü ıztırâb (18b); "Şarâb-ı makbûl İstanbul'a gelüp âb u havâsı kendüye muvâfık olmagla Galata'da yirleşüp kalduğı, ser - be - ser yalıyı tutup aldığıdur (115a); "Kahve bârâver olup kendüsi vücûd u zuhûr bulduktan sonra bâğ ü râğda sürür oldıgın beyan ider (74a)".

Mesnevide, vak'a anlatılırken, zaman zaman şâirin araya girdiği olur. Bunu bâzen akıl (40a - 40b), dört unsur (44a - 44b), nefs-i emmâre (41b) beş duyu (40b - 41b), mûsıkî (27b), aşk (114b - 115a) ve dünyanın yaradılışı (39a - 39b) gibi konular hakkında, hikemî kanâatler vererek; bâzen de, gurûrun kötülüğü (72b, 74b-75b), insanın ibadetle mükellef olması (41b-42a), başkasının malına el uzatmama (72b), şaraba ve gençlere düşkün olmama (31b, 33a - 33b) kanaatkârlık konularında nasîhatlerde bulunarak yapar.

Vak'a

Güzel bir bahar gününde Nağzî, bir grup arkadaşı ile İstanbul'da gezintiye çıkar. Bir meyhâneye ve bir kahvehâneye uğrarlar. Bu arada temsilî şahıs bâde, kahvehânede oturanları seyreder

ve sâkîyi çok beğenir. Temsili şahıs kahve bunu kıskanır; çünkü o da sâkîye âşıktır. Ev sâhibi olan kahve ile bâde çekişmesi başlar. Önce, kahve cevap vermekte âciz kalır. Diğer bir grup temsîlî şahıs olan mükeyyefât da kahve tarafını tutar ve kahve ile bâde güreşe tutuşurlar; kahve gâlip gelir. Fakat her ikisinin de düşmanlıkları devâm eder. Kahvehânede ve meyhânede eğlence devam ederken münâkaşa kızışır. Kahve ve bâde rakkas olup yarışırlar.Bâde çeşitli özelliklerini zikrederek kendini över ve kahveye barışmayı tekllif edersede kahve buna yanaşmaz. Araya giren sâki, bunları barıştırır.Bâde bir vakit sonra arayı bozar; sâkiyi kahvede hizmet ederken görünce kızar ve kahveye hakâret edip sâkiyi kendi tarafına çeker. Kahve, bâdeyi kötüler. Fakat, bâdenin kendisini övmesiyle, meclis ehli, kahveyi terk edip bâdeye meyleder. Kahve, bâdeyi yine kötüler. Bu arada, suyun şaraba üstünlüğü dile getirilir. Vakit bir hayli ilerlediği için bezm ehlinin de uykusu gelir ve uyurlar... Seher vakti uyanırlar. Bu arada, bâde mâcun (rahîkî), tiryâk -şarap çekişmesi alır; şarap gâlip gelir. Eğlence tekrar başlar; gece yarısına kadar sürer. Kahve - şarap çekişmesi, bir birlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini ön plâna çıkarmayla daha da kızışır. Hatta bir ara, bâde kahveye:

Seni halka satınca sâki öğer
Seni alan velî satana söğer

(58b)

der.

Şarap, kahve halkını, kahve de şarap meclisini kötüler. Bu mücadeleden, bâde ve sürâhî yorulur. Tartışma, meclise yeni gelen boza ve arak (rakı)nın da katılmasıyla genişler. Bâdenin tekrar ortaya çıkmasıyla, kahve korkup ocağa soklanır. Berş, afyon ve beng adlı mükeyyefat da kahveyi tutarlar, fakat arayı kızıştırmaktan başka bir işe yaramazlar. Kızışan kavgaya sürâhî ve fincân da dâhil olur. Sonuçta kahve gâlip gelirse de, bâdenin yeni bir hamlesiyle yenilir; diğer mükeyyefat meclisi terk eder; tütün içenler de, korkularından bâdeye meylederler.

Bütün tartışma ve kavgalarına rağmen, aşkı temsil eden bâ-

de ile, sevdâyı temsil eden kahve bir ara barışırlar.

Her iki içecek de barışmalarına rağmen, kahve, bâdeyi pâdişâhâ şikâyet eder. Sâkî, sürâhî ve kahvedânın şâhit oldukları bir mecliste, her iki içecek de yargılanır. Kahve, mahkemede, yaradılış mâcerâsını Hz.Muhammed'e dayandırarak anlatmaya başlar ve Habeş vilâyetindeyken Hz. Süleyman'ın kendisinden haberdâr olup Yemen'e getirildiğini; orada, çoğaldığını, fakat eziyetler çektiğini; Şeyh Şâzilî (Ö.1258)'nin dergâhına iletildiğini; kabuklarının soyulduğunu; kavrulup döğülerek pişirildiğini; oradan ayrılıp Mekke, Medine, Şam, Mısır, Halep diyarlarında dolaştırıldığını; mâcerâlı bir Akdeniz yolculuğuyla İstanbul'a geldiğini; buradaki garipliği; şöhreti; yâsaklandığını ve gizli gizli içildiğini; denize döküldüğünü; halkın kahveye hasret kaldığını; haram olmadığına dair fetvâlar verildiğini [11]; tekrar İstanbul'da yayılmak istediğini fakat nohut gibi yabancı maddelerle beraber pişirilmeyi sevmediğini anlatır.

Kahveden sonra, mâcerâ anlatma sırası bâdeye gelmiştir. O da, üzümden elde edilişinden başlar ve şarap içenlerin gençleştiğini; körlerin gözlerini açtığını, kötürümleri yürüt-tüğünü; Dârâ, İskender ve Hz.İsâ devirlerini idrak ettiğini; İslâmiyetçe yasaklandığını; pîr-i mugân tarafından saflaştırıl-dığını; İstanbul'a gelip Galata'da yerleştiğini; bu arada arak (rakı) adlı sevilmeyen bir oğlunun doğduğunu; hoşlanmadığı boza ve yüzün (?) adlı içeceklerin ortaya çıktığını; bahar mevsiminde, Galatalı, Vefâlı, Kasımpaşalı, Balatlıların meyhânelere geldik-lerini; subaşının kendisini mahkemeye götürdüğünü; yasak olduğu zamanlarda, herkesin kahveye meylettiğini; din değiştirip hristiyan olduğunu; gizli gizli içildiğini; şarap gemilerinin yakıl-dığını ve iki yüzlülerden şikâyetçi olduğunu bir bir anlatır.

Hikayenin sonunda, sâkinin araya girmesiyle bâde ve kahve barışırlar.

Nağzi'nin, bir belgesel mâhiyetinde anlattığı bu olayda, bil-

[11] Bkz.: s.41-51.

hassa kahvenin ortaya çıkış, yayılış ve İstanbul'a geliş hikâyesi dikkatleri çeker. Ayrıca, olayların geçtiği mekânlar itibâriyle, o devir İstanbul hayâtındaki eğlence merkezlerinin durumu da belgesel bir özellik taşır.

Şimdi de, yukarıda özeti verilen ve tarafımızdan yayına hazırlanmakta olan mesnevîden kesitler aktaralım.

Sıfat-ı kahve -hâne-i meserret-efzâ ve hâl-i kahve-i hâb-rübâ (Sevinç arttıran kahvehânenin ve uyku gideren kahvenin niteliği)

Taht-ı kal'a misâli mevzi'- i hoş
Şehr içinde mesîre-i dil-keş

Mest mey-hâneden çıkan yârân
Ol yire uğrayıp olurdı revân

Anda bir kahve -hâne-i zîbâ
Vaz' olınmış çü cennetü'l -me'vâ

Kahvesi hem-çü sel sebîl-i sebîl
Hûr u gılmânı dil-berân-ı cemîl

Sakfı âlî çün âsmân-ı refî'
Sathı hem-çün dil-i selîm-i vasî'

Girüben tutdum anda cây-ı makar
Eyledüm çeşm-i 'ibret ile nazar

Gördüm anı ki bir siyeh çerde
Kim duhânî imâme var serde

Aslda kendü sebz ü miskî-libâs
Olmış ocak başında hep ins ü nâs

Bekleyüp er gibi ocak başın
Tekyenün kendüden ider aşın

Kahve nâmunda şerbet-i aseli
Virüp ana def' ider gam u keseli*

Çay suyı gibi kahve bî-pâyân
Sâkî virür gelüp gidene revân

Geçinür bu hâlet ile velî
Köçek-i Şeyh Şâzilî-i velî

Yakışur hırka kendüye katı bün
Lîk dil-ber ile gezer dün ü gün

Dîde hâl ile olup nigerân
Eyledim kahveyi biraz seyrân

Sıfat-ı ashâb-ı kahve-i pür-sûz ve ahvâl-i tiyâkiyân-ı gam- endüz (Yakıcı kahve dostlarının niteliği ve gamlı tiryâkilerin durumları)

Gördüm ol kahve içre niçe gürûh
Kimi fakr issi kimi ehl-i şükûh

Kimisi berşî vü kimi afyonî
Ya'nî kim berş ü keyf-i mağbûnî
.....
Rüstâyî kimi kimi şehrî
Kimi seyyâh u kimisi dehrî

* Bir hece fazla

Kimi köçek anun kimi dervîş
Kimi bî-rîş anun kimi dil-rîş

Kimi pîr anun kimisi cüvân
Kimi kec-gûn kimi katı hayrân

Kimi kuloğlu vü kimi çelebi
Kimisi Şâmi vü kimi Halebî

Ehl-i irfân anun kimi nâdân
Kimi ihvân velî kimi yârân

Keyf imdi cümle bunlarun cânı
Rûh-ı sânîsi kahve fincânı

Çay suyı gibi idi kahve revân
Her birinün katardı cânına cân

Kiminün dahi keyfi geçmiş idi
İrişe diyü kahve içmiş idi

Kiminün uyku gelmeğin gözine
Burnı tokınmış idi çak dizine

Keyfi geçen urur idi pineği
Başına üşmiş idi gam sineği

Biri dirdi ki yetmedi tiryâk
Korkarum ki beni gam ide helâk

Söğer idi fünûniyen satana
Ya'nî afyonı berşe az katana

Biri birine dirdi kim yârân
Ne içün böyle yatavuz bî-cân

Kesel içün mükeyyef olmaduğ a
Cânumuz biz yabanda bulmaduğ a

Yiyelüm keyfi bu gamı basalum
Keseli seyf-i keyf ile keselüm

Başumuzda ola bizüm bu belâ
Yiyüp afyonı savmak ne revâ

Hâsılı ehl-i keyf olan ihvân
Kim iderlerdi anda sohbet-i cân

Birbirisine böyle dirleridi
İçüben kahve keyf yirler idi

Ben dahi bunun birisi idüm
Keyf ile kahvenün dirisi idüm

(13b-14b)

.....

Şarâb-ı nâb habâb gibi dîde-i hâl ile kahve ashâbına nigerân olup kahvenün sâkî-i sâhib-cemâllerinden birine meyyâl olup dil virüp alındığıdur (Saf şarabın kabarcık gibi hâl gözü ile kahve dostlarına bakıp, kahve dağıtan güzel sâkinin birisine meyilli olup gönül verip alındığıdır.)

Çeşm-i hâl ile saldum ana nazar
Göreyüm diyü bâde(y)i nişler

Kahve halkına mey nazar saldı
Her birisini sancuya aldı

Anda Yûsuf - likâları gördi
Göz terâzûsına kamu urdı

Dil- rübâlar içinde bir sâkî
Hüsnine bende itmiş âfâkı

Habeşi hâli lebleri Yemenî
Ruhları al geydüği çemenî

Gerdeni çün sürâhî-i serkeş
Çeşmi mahmûr u gamzesi sarhoş

Sühani telh ü la'li çeşme-i nûş
Nâmı sâkî vé lik kahve -furûş

Ol perî - rûya bâde çalındı
Dil virüp leblerine alındı

Aklın aldurdı oldı divâne
Girdi mestâne gibi meydâna

Bâdenün eski derdi dirişdi
Tutarı geldi ayağı şaşdı

Bâdenün meyli çekdi sâkîye
Komayam didi bezm-i bâkîye

Diledi mey ki ayağına düşe
Sâkinün lebleri ile görüşe

Bî- tekellüf varup ayağına
Bal çalar dil-berün dimağına

Neyi elden komadı yârânı
Didiler kim hamiyyetün kanı

Ne revâdur sâkîye varasın
Düşüben ayağına yalvarasın

Da'vet alınmayan yire varmak
Anun kadrini ider alçak

Var ise hazzı sâkînün sizden
Gelmek andan ağırlık bizden

Gele dirüz bu bezme ol gül-i ter
Gelmeyüp eylese tegâfül eğer

Başlayalum kadeh du'asına biz
Da'vete siz mülâzemet idünüz

Sen füsûn eyle biz de hû diyelüm
Gele şâ-Allah o mâh-rû diyelüm

Mey ü câm ü sürâhi vü dilber
Görse elbet şarâba meyl eyler

Sâkî sabr itmeyüp bu bezme gelür
Çün sürâhi boyun virüp eğilür

Bâdeye aldı hem sürâhî boyun
Getüre sâkî(y)i yanına bu gün

(15b - 16a)

Cây-gîr şoden-i mahabbet-i şarâb ber-dil-i sâkî-i âlî - cenâb (Şarap sevgisinin yüce sâkînin gönlünde yer etmesi)

Bâde kim sihre eyledi âgâz
Kalb-i sâkîye aldı tâb - endâz

İtdi efsûn-ı mey ana te'sîr
Ol perî oldı ya'nî efsûn -gîr

Meyün itdi mahabbeti ana kâr
Kalmadı zülfi gibi anda karar

Göricek câm-ı bâde(y)i dil-ber
Niçe sabr eylesün ki gönli çeker

Âmeden-i sâkî be-meclis-i şarâb-ı mümtâz berây-ı borden-i dil-i bâde-i aşk-bâz (Sâkinin, seçkin şarap meclisine, aşk oyuncusu şarabın gönlüne girmek amacıyla gelmesi)

Oldı sâki şarâba çok mâyil
Kahve ammâ değül idi kâyil

Oldı mey dahi sâkiye tâlib
Şevk-i mey geldi kahveye gâlib
.....
Âkıbet sâki kahveyi aldı
Götürüp bezm-i bâdeye geldi

Sâkî ger virmese safâ özine
Kim bakar kahvenün kara yüzine
.....
Sâkîye karşu vardı câm-ı şarâb
Turdı yirden sürâhî kıldı şitâb
.....
Yüreği câmun oynadı kopdı
Özr idüp sâkînün elini öpdi

Gerden uzatdı kim sürâhî-i mül
Kanumı dök ayaga ey yüzi gül
.....
Sâkî câmun lebin eyledi bûs
Geldi sâkî yüzine çeşm-i horûs

Bâdenün sâkî gönlini aldı
Kararup kahve ortada kaldı
.....
Alı al oldı ağı ağ oldı
Kahve cânına îk dâğ oldı

Meye sâkî ulaşmağa düşdi
Eli kana bulaşmağa düşdi
.....
Hâsılı bâde itdi küstâhî
Bâr - ver oldı işvenün şâhı
.....
Sâkî oldı kaçan ki bâde-perest
Kahvenün câm-ı ıyşı buldı şikest

Kahve gördi ki mey yüze çıkayor
Sâkî zûr u âl ile yıkayor

Kahvenün cân evine od düşdi
Nâr-ı gayretle yandı tutışdı

Telve gibi düşüp kara yasa
Kahve tutdı gamla telvâsa

Bâde çün kahveye rakîb oldı
Sâkîden kahve bî-nasîb oldı
(16b- 18a)

Âzürde vü bî - tâb şoden-i kahve-i germ ez - evzâ' u etvâr-ı bî-şerm ve cevâb dâden be-şarâb bâ - harâret -ü ıztırâb (Sıcak kahvenin utanmaz tavırlardan incinip güçsüz düşmesi ve şaraba harâretli ve ıztırap dolu bir cevap vermesi)

Mâ - hasal düşdi kahveye tef ü tâb
Didi kim ey şarâb-ı hâne - harâb

Ne revâdur ki bî-edeblik idüp
Böyle mestânelik çelebilik idüp

Sâkînün leblerine ulaşasın
Başına ayağına tolaşasın

Bana karşu ayagın uzadup
Çün habâb ol cüvânuma göz idüp

Çeşm-i bed ile yârime bakasın
Çeşm-i fettân gibi evüm yıkasın

Sâkînün ya'nî gönlüne giresin
Leblerini öpüp elem viresin

Yârümi benden ayırup alasın
Beni derd ü belâlara salasın

Umar idüm hele edeb sizden
Tanrı bî-zâr ola edebsizden
.....
Seni bunda nûm ile okımadum
Kerem ile buyurunuz dimedüm

Hâneme geldün öz ayağun ile
Yâr ile câm ile kabağun ile

Çünki geldün bu meclise dek tur
Ayagın kendü kendiye çek tur

Uzadur kim ki ortaya ayağın
Yir ol elbette bir elün tabağın

Âdem oldur ki haddini gözede
Ayağın yorganına dek uzada
.....
Garaz ol kim bize konağ oldun
Ne konak belki câna dâğ oldun

Gelene gerçi git dimek olmaz
Gelen ev sâhibin yimek olmaz

.....

Hâneme da'vet olmadan geldün
İçüp aşı çanağımı deldün

Hidmet itdüm oğul uşağumla
Baş ile cân ile ayağumla

Hak te'âlâ revâ görür mi anı
Yakasın nâr-ı mihnet ile beni

Sâkî-i dil-firîbi aldayasun
Kahveden geç benümle kal diyesün

.....

Ben ki dünyâyı ser-be-ser gezdüm
Râh-ı aşk içre bağrumı ezdüm

Gerçi çok sâkîye esir oldum
Bir büne yakışur bunı buldum

Ben eğer bün isem de yâ kışırum
Bilürem kendözüme yakışurum

.....

Rûz u şeb âteş ile ceng iderüm
Ne senün gibi ana reng iderüm

Anun içün libâsum oldı siyâh
Hâlümi hâl ü hattı itdi tebâh

.....

Yüri ey kıpkızıl yaban delüsi
Böyle m'olur perî-ruhân delüsi

.....
Oldı hânem senünle meyhâne
Kahve-hâne dirüz ne hum-hâne
.....
Kahve -hâne pür oldı büyuñdan
Oldı ahbâb rencîde hûyuñdan

Cevâb-ı şarâb -ı âl be -kahve-i bed-ĥâl
(Kırmızı şarabın kötü hâlli kahveye cevâbı)

Bâdeye kahve itdi çünki itâb
Kahveden çok tolandı bâde-i nâb

İtdi mey kahvenün cevâbını gûş
Kalbi hem-çün sürâhî eyledi cûş

Döndi mey kahveye didi be bu ne
Yakışur mı görün bu söz bu büne

Bize ebter cihân sana bakışur
Böyle dil-ber senün nene yakışur

Ben seni pîr-perver anlar idüm
Benümle berâber añlar idüm

Sûfî gibi geyüp libâs-ı siyâh
Hem-çün ehl-i fenâ palâs-ı siyâh

Sen imişsin meğer kara câhil
Sâlib-i râh-ı âtıl u bâtıl

.....

Bile idük eğer ki bed hûyuñı
Neyler idük senün kara suyuñı

Sâkî içün bulaşmış iz özüne
Yohsa hasret miyüz kara yüzüñe
.....
Bu cevâbundan özge kim ey ahi
Görmedük bir sovuk suyuñı dahi
.....
Neyledük sâkine ulaşduk ise
Başına zülfi teg tolaşduk ise

Zarar irdi mi sâkîye bizden
Bu sovuk söz katı aceb bizden
.....
Bu mürüvvet mi sâhib-i hâne
Değe sovuk söz ile mihmâna

Sâhib-i hâne olsa ehl-i kerem
Vaz'-ı mihmândan ol çeker mi elem

Sâdır olursa bir hatâ andan
Rence olur mı merd-i mihmândan

Bâ-husûs ol ki sâkîye benden
İrişür fâ'ide zarar senden
.....
Hem-dem olsa benüm ile tâze
Ruhuma tâb -ı mül ger olur gâze

Dil-i sâkî olur senünle kara
Beni görse olur ruhı zîbâ
(19a - 22a)

Kahve İstanbul'da tamâm-ı şöhret ve meclis-i germiyyet ü kesret bulduğıdur (Kahvenin İstanbulda büyük bir şöhret bulduğu ve pek çok meclisin sıcaklığı olduğudur)

Hâsılı o merd-i pâk-nijâd
Oldı her bâbda bana üstâd

Yoluna hayli sîm ü zer saçdı
Bana bir yirde tekye-gâh açdı

Hem çerâğum benüm uyandurdı
Niçe altunı bana yandurdı

Himmet-i pîr ile yanup ocağum
Toldı kap u kacak ile bucağum

Şerbetüm çıkdı kaynadı kazanum
İşe düşdi yine kara düzenüm

Çıkmasa tekyenün eğer aşı
Neyleyem olsa sîm ü zer taşı

Hânem oldı müsâfire mesken
Gelüp anda tutarlar idi vatan

Ehl-i keyf ise cem olup başuma
Rağbet eylerler idi hep aşuma

Issı yüz gösterüp cihâna tamâm
Şîre vü şerbetüm idüp erzânı
.....
Virüp anlara şerbet ü aseli
Def' iderdüm yübûset ü keseli

Açmazken gözüni tiryâkî
Görür idi benümle eflâki

Eyledüm halk ile mu'âmeleler
Hûb-rûyânı ile mücâmeleler.

Kahve-i amber-fâm şehret-i tamâm bulup mergûb-ı havâs u avâm olduğıdur (Amber renkli kahvenin büyük bir üne kavuştuğu ve seçkinlerin ve halkın ona rağbet etmesidir)

Buldum ol vech ile ki şöhret-i tâm
Oldı râgıb bana havâss u avâm

Bâde kim basmaz idi anda ayak
Bana varmağa olmaz idi yasak

Olmayan yirde bâdeye hürmet
Bana eylerler idi çok rağbet

Der-ta'rîf-i kahve-i latîf
(Latif kahvenin târifi hakkında)

Her kim itse evinde cem'iyyet
Virür idüm o cem'e germiyyet

Olmasa anda bende-i miskîn
Olmaz idi o meclise tahsîn

İçmese şerbetüm havâss u avâm
Mîz-bâna değer çok düşnâm

Kahvesüz gelse meclise şerbet
Ehl-i keyf eylemez idi rağbet

Olsa bir meclis içre dürlü ta'âm
Kâse kâse şarâb-ı anber-hâm

Dürlü helvâ vü baklava vü gülâc
Kahvesüz gelse istemezdi mizâc

Sâhib-i hânenün bitüp yemeği
Zâyi' olurdı kahvesüz emeği

Ya'ni kim ni'metini yirler idi
Kahvesüz ıyş olur mı dirler idi

Olmasam ben ocağı başında
Lezzet olmazdı kimse aşında

Mîz-bânun ider idüm yüzin ak
Ben olaydum eger ki evde konak

Olmasa anda kahve fincânı
Ehl-i keyfün kurur idi kanı

Kahvesüz keyfî şerbet içmez idi
Boğazından sürâhî geçmez idi

Olmasa bende ana sâkî ile
Ehl-i hâne düşerdi anda dile .

Beni tâ itmeseydi dest-âvîz
Leb-i yâr olmaz idi şeker-rîz

Vardı bir hâle kim ekâbir -i dehr
Evine gelse ger e'âlî-i şehr

Görmeyüp âb u dâne aşından
Benüm ile savardı başından

Elin öpmekle kahve fincânı
Mütesellî iderdi mihmânı

(84a - 85a)

.....

Kahve ehl-i bid'at-i mecma'-ı nekbetîdür diyü erbâb-ı zerk u riyâdan bir nâdân, şâh-ı devrâna gamz itmekle kahve-i miskîn şehrden sökün ve tiryâkiyânun cânına dâg ve dökün olduğıdur. Şerbet-i kahve harâmdur diyü hürmet sırrın bulduğıdur. (Kahve, uğursuzluk toplantılarının sapıklarının alışkanlığıdır diye yalancı ve iki yüzlü bir câhilin zamânın pâdişâhına kahveyi gammazlamasıyla, kahvenin şehirden uzaklaştırılması ve bu durum üzerine tiryakilerin canlarının yara bağladığıdur. Kahvenin yasaklanmasına onun haramlık sırrını bahâne etmesidir.)

Devr-i adlinde Sultân Süleymân'un
Zübde-i hânedân-ı Osmân'un

Var idi bir mürâyî-i zerrâk
Kalbi kahve gibi kara gözi ak

Halka karşu suyı üfürüp içer
Kahve(y)i zemm ider şarâbı geçer

Kahveden bâde kim ser-âmed ider
Görse mey- hâre(y)i hoş-âmed ider

Dir idi zemm idüp beni merdüm
Kahve fincânı câm-ı meyden güm

Halka karşu geçer idi katı salb
Kahve -dâna takar (?) idi niçe kalb

Dirdi ol bî- mezâk u bed -gevher
Kahve(y)i kim dilerse ağzı yanar

Olmağın mest-i câm zerk ü riyâ
Bende(y)i istemez idi aslâ

Dir idi kahve ehl-i bid'atdür
Evine kim varursa nekbetdür

Hamr içün nef'i var dimiş Mevlâ
Kahvenün adın anmanuş aslâ

Kahve hamra olur mu hiç kıyâs
Dindi hamra menâfi'ü'n-nâs

Var imiş hamrun âdeme nef'i
Kahvenün ney ki âleme nef'i

Hamr nass ile nâsa nâfi'dür
Nesl-i insânı kahve kâtı'dur

Bâdenün nef'ini diyüp dâyim
İsmini* anmaz idi ol âlim

Düşürüp halk-ı ᶜâkkiyi sehve
Dir idi kim harâmdur kahve

Düşmen-i zât imiş bana mahfî
Lîk câyiz değüldürür keşfi

Beni zemm itmeden anun garazı
Var imiş dilde gizlü bir marazı

Sâkiye ya'nî âşık olmış imiş
Ol benüm gibi yanık olmış imiş

Sâkî içün olup bana düşmen
İster imiş ki bâr ola evden

Ol ecilden olup bana bed-hâh
Zemm idermiş hased ile her gâh

Diler imiş ki sâkî-i tannâz
Beni ilete evine ide niyâz

Yuya ıssı su-y-ıla dâğın anun
Yaş döküp ben öpem ayağın anun

Ben düşem tâb-ı teble kaynamağa
Başlaya yâr ile ol oynamağa

---

* İsm: suç, günah

Bana karşu öpüp elin anun
Ohşaya leblerin ol fettânun

Diye iletün bunı dükkânına
Kala itdüği kendü yanına

Süreler ben fakîri bî-pervâ
Kala sâkiyle kendüsi tenhâ

Cevâb-ı şeyh-i câhil ü zerrâk be-şâh-ı âfâk
(Câhil ve iki yüzlü şeyhin ufukların şâhına cevâbı)

Şeyh şeklinde bir gün ol sâlûs
Vardı dergâh-ı şâhı eyledi bûs

Didi kim geldi mülküne şâhâ
Kahve nâmında bir kabîh - likâ

Geçinür Şeyh Şâzilî köçeği
Lîkin itmiş köçek beğ oğlı beği

Kanda dilber görürse sâkî ider
Kendüye tâbi'ü mülâkî ider

Geçinür hem kerâmet ile ferîd
İtdi halk -ı vilâyeti o mürîd

Cümleten uydı ana ehl-i salâh
Gördiler devrini kamusı miyâh

Bilmeyüp kalbinün kesâfetini
Saklar anun kibâr-ı hürmetini

Basalı bu diyâra kahve ayak
Kalmadı bezm-i bâdede revnak

Geleli işbu şehre ol fâsid
Oldı bâzârı bâdenün kâsid

Cem' olup hânesinde yüz dilber
Her biri bir diyara fitne yeter

Bezm-i meyde bir olsa ger mahbûb
Düşürür cümle âleme âşûb

Yığılup hânesine Tat u Arab
Halka virür sıkel tokalla te'ab

Cem' olup bir bölük Halep Tat'ı
Subh u şâm anlarun şamâtâtı

Hele oldı o yir belâ-yı siyâh
Uydılar ana cümle nûr ü sipâh

Kopmadan fitne anı görmelidür
Kahve(y)i sâkî ile sürmelidür

Halka zâhirdürür şürûr u şarâb
Sâkî-i kahve itdi halkı harâb

Olsa bir yirde mecma'-ı eşrâr
Sebeb-i fitne olur âhir -i kâr

Kahve saldı bu şehre fitneleri
Âh illâ ki kahvenün püseri

Diyü hâlüm bu güne remz itmiş
Ya'ni şâh-ı zamâna gamz itmiş

Böyle emr itmiş ol hıdîv meğer
Kahve(y)i sâkîsi ile süreler

(87b -89a)

Kahve yine şehre geldüği bilindükten sonra halk güft ü gûya düşüp harâm u helâl çok kıyl u kâl olduğıdur (Kahvenin şehre tekrar geldiği bilindiğinde, halkın dedikoduya düşüp, haram ve helâl olduğu konusunda ileri geri konuşmasıdır.)

Benüm içün çeken baş ağrıları
Aldılar şehre geldüğüm haberi

Görmek içün beni hep itdi şitâb
Cümleden ehl-i keyf olan ahbâb

Bâ-husûs ol ki yâr -i şükker- hand
Geldi sundı dehânı bendeye kand

Beni çekdi çevürdi işve ile
Kalbümi açdı bir kirişme ile

Çünki gördüm elinde fincânı
Yirine geldi kalbümün cânı

Garka olmaduğumı bilüp âhir
Oldı halka kerâmetüm zâhir

.....

Didiler şeyhinün velâyetidür
Kahve saklayan kerâmetidür

.....

Müftî-i enâm kahvenün devri harâm olmaduğına fetvâ virdüğidür (zamânın şehhülislâmının kahvenin harâm olmadığına dâir fetvâ verdiğidir)*

Kimisi germ didi kimisi berd
Ol sovuk sözlerle eyledi beni serd

Bün diyü kimi kalbümi sevdi
Şîve-veş kimi kışrumı gevdi

.....

Oldı hakkumda niçe dürlü makâl
Kimi kavl-i harâm ü kimi helâl

Ulemâdan da niçe yüzi sulu
İtdiler hall ü hürmetüme gulû

Didi bir gûne her birisi kelâm
Düşdi ortaya ihtilâf-ı tamâm

Âkıbet müftî-i zamâne şâhâ
Varuben eylediler istiftâ

Yazdı her biri kendü şüphesini
Yazmak olmaz bu yirde cümlesini

---

* Sözü edilen şeyhülislam, 1589 - 1592 ve 1593 - 1598 yılları arasında görev yapan Bostan - zâde Mehmed Efendidir. Fetvası için bakınız: s.41-51.

Sâyile eyleyüp bu güne hitâb
Virdi her birine cevâb-ı savâb

Virdi hakkumda fetvâ müftî-i dîn
Eyledüm ben o fetvâ(y)ı tazmîn

Didi ey sâ'il -i savâb u hatâ*
Müşkil-endâz -ı mahfel-i ulemâ

Kahve hakkında arz olan şübehât
Cümle vehm ü riyâdur kelimât

Tâ ki olmaya nesnenün sekri
Akl u idrâke irmeye mekri

Niçe dir ehl-i şer' ana harâm
Şer'e tâbi olana bes bu kelâm
.....
Olamaz vehm ile harâm u helâl
Düşme vesâvise kahve iç meh ü sâl

Tazmîn-i fetvî-i müftî-i dîn ve hâssiyyet-i kahve-i miskîn
(Müftü'nün fetvâsını tazmîn ve miskin kahvenin özelliği)

Kahve(y)i itdi tecribe hükemâ
Didiler kim budur bu derde devâ

Kahvenün nef'i çok müşâhiddür
Sâkî-i kahveyse ana şâhiddür

* Fetvânın tamâmı için bkn.: s.41-51.

Evvelâ balgamı izâle ider
Hıltı kelîl idüp galîzi gider

Gaseyân ile kay'a mâni'dür
Hem gönül dutması dâfi'dür

Hem hoşâde olursa rîh eğer
Çün eker rîhı ol sarîh eğer

Kahvedür emr-i Hak'la bunlara em
Isıcak içmedür velîkin ehem

Ol baş ağrısı issilikden ola
Ya kulunç ile kaddi olsa dü tâ

Yâ çerb olsa göz kapağında
Kim rutûbet olur dimâğında

Ola çeşminde ya belâ-yı remed
Revzen-i tâb-hânesin ide sed

Mütesâ'id olup dimâğına buhâr
Kendiye göstere bu âlemi tar

Gözin açdurmaya hücûm-ı sebel
İtmeye kühl ile zürûr-ı amel

Eyleyüp câm-ı bâdeden perhîz
Urmaya dîdesine dârû-yı tîz

Az yiye çekmeye gam-ı sâfî
Lutf-ı Hak ile kahvedür şâfî

Kahve iç kahve dâfi'-i gamdur
Gam ise bellü kâtil ü semdür

Kahvedür eyleyen gamı zâyil
Ala benden cevâbını sâyil

Elüme girdi çünki bu fetvâ
Kimse dahl itmedi bana aslâ

Herkes aldı cevâbını benden
Dil rehâ oldı düşmenden

Devr-i adlinde şâh-ı islâmun
Görmedüm kemliğini hükkâmun

Oldum âsûde kendü hânemde
Tütünüm tüter oldı külbemde

Diyemez kimse kim ayağını götür
Sâkîye diyeler ya anda otur

(93b - 95a)

(Sâkînin araya girip bâde ile kahveyi barıştırması)

Girdi sâkî yine hemân araya
Ura merhem onılmayan yaraya

Bâde vü kahveyi ele aldı
Ara yire musâlaha saldı

Kahve vü bâde(y)i barışdurdı
Leb-i sâkî şeker karışdurdı
(126b)

G- A.Ayhan Altınkuşlar'ın Klâsik Tarzda "Kahveye Mersiye"si

A. Ayhan Altınkuşlar, 1931 yılında doğan ve müzik eğitimi alarak orta eğitim kurumlarında ve üniversitelerde müzik / mûsıkî eğitimi veren bir şahıstır. Klasik Türk kültürüne olan muhabbetiyle, 1978-1979 yıllarında çekilen kahve sıkıntısı sonucu "Kahveye Mersiye" başlıklı, klasik tarzda bir şiir neşretmiş ve bu şiir Ayhan Songar (Ö.1997) tarafından bestelenmiştir[12]. Aruzun *Fâ'i lâtün fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ ilün* vezniyle yazılmış olan bu 13 beyitlik manzûmesinde Altınkuşlar, kahvenin bir çok derde devâ ve ne kadar övülse yeri olduğunu belirttikten sonra haşîn mizaçlılara sükûnet verdiğini, besmeleyle yaratıldığını; ona doyulamayacağını; her öğünde bir kere içmenin faydasını ekler. Altınkuşlar takip eden beyitte, siyah kahve ve beyaz fincan zıddiyetini, siyah saç ve beyaz ten ile berâber düşünerek, bunların kalbe verdiği safâyı zikreder. Diğer beyitte, kavrulan ve öğütülen kahvenin kokusunu uzaklardan duyduğunda tattığı lezzeti dile getiren şâir, 7.beyitte "su sesi, para sesi, kadın sesi" tekerlemesine dördüncü unsur olarak kahvenin nevâsını eklemeyi teklif eder. 8.beyitte kahvenin hikmetini anlayamayanlara, onun anlayışa açıklık ve zihne incelik verdiğini kaydeden Altınkuşlar, tâkip eden beyitlerde, çok aç karnına ve yatmadan önce içilmesinin zararlı olduğunu ve iptilâ derecesinde içmemek gerektiğini belirtir; telvesini ise hiç tavsiye etmez; kahve falına bakmayı da hoş görmez. Son beyitte şâir, kahvenin yokluğuyla sînesini yırtan tiryâkilerin hâline tercümân olmaktadır.

Altınkuşlar'ın gerek anlam ve gerekse şiir tekniği olarak mükemmel bir şekilde söylediği bu manzûmede,

---

[12] Ayhan Songar, **Çeşitleme**, İstanbul 1981, s.247-248.

Kırk kadem yoldan dahi duysam beni bir hoş eder
Kavrulurken çevrilirken râyihâsı kahvenin

beytinin ikinci mısraı, gerek vezin ve gerekse ses açısından son derece başarılıdır.

Altınkuşlar,

Savt-ı mâ, esvât-ı mangır bir de savt-ı zenneye
Unsur-ı râbî gerekdir hoş nevâsı kahvenin

beytinde, nükteli bir söyleyiş yakalamıştır.

Faydaları, zararları, nüktesi, iptilâsı ve hasretiyle, Altınkuşlar'ın şiirini alıyoruz:

Kahveye Mersiye

1 Türlü türlü derd içün vardır şifâsı kahvenin
Hem sezâdır kim yapılsa bin senâsı kahvenin

2 Her haşîn mizâca lînet, hem sukûnet bahşeder
Besmeleyle halkolunmuştur esâsı kahvenin

3 Hâl-i istiğnâ ki elbet herşey üzre var heman
Yeryüzünde olmaz aslâ kim gınâsı kahvenin

4 Bir beyaz fincân içinde her öğünde bir kerre
Şürb edenler niçün olsun mübtelâsı kahvenin

5 Kahve esved, kâse ebyaz kâkül ü sîm - ten gibi
Bir acep lezzet verir kalbe safâsı kahvenin

6 Kırk kadem yoldan dahi duysam beni bir hoş eder
Kavrulurken çevrilirken râyihası kahvenin

7 Savt-ı mâ, esvât-ı mangır, bir de savt-ı zenneye
Unsur -ı râbi gerekdir hoş nevası kahvenin

8 Etme şekvâ alınıyor aklım deyu ey müştekî
Fehme saffet, zihne rikkatdir şifâsı kahvenin

9 Bâzıları var doymaz aslâ gice gündüz şürb eder
İptizâlinden sakın çokdur cefâsı kahvenin

10 Mîde münhal olduğunda içmemek lâzım anı
Hâb-ı leylin evvelinde en fenâsı kahvenin

11 Derd-nâk olmak murâd etmezsen ey dostum sana
Pendim olsun pek belâdır ibtilâsı kahvenin

12 Telvesin içmek anın tıpkı ağu içmekle eş
Telvesidir fâl-i hayr-ı bed-nümâsı kahvenin

13 İftirâkındır senin güftâr iden bu Ayhan'ı
Hasretinden çâk olupdur yok sadâsı kahvenin

İKİNCİ BÖLÜM

HALK KLÂSİKLERİNDE KAHVE

1-HALK ŞİİRİNDE KAHVE

Karacaoğlan, her ne kadar, "Ağalar beyler içerler" derse de, nisbeten halka mal olmuş bir içecek olarak, kahve, halk şâirlerinin şiirlerinde, mânilerde ve bâzıları mânilerden bestelenmiş türkülerde, değişik açılardan işlenmiştir.

A-HALK ŞÂİRLERİNDE KAHVE

Önceleri, sosyal statüsü yüksek insanların gündeminde olan kahve halka mal oluşunun geç gerçekleşmesi yüzünden olsa gerek, halk şâirlerinin metinlerinde çok sık kullanılmaz. Şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla, kahveyi şiirlerinde zikreden ilk halk şâiri Karacaoğlan'dır. Kendisinin esmerliğini pek hoş karşılamayan bir güzel için söylediği anlaşılan bir semâisinde Karacaoğlan, kaş, saç, sürme, biber, zenci köleler, kara çadır, sümbül ve Kâbe örtüsü gibi pek çok kara renkli unsurlar arasında kahveyi de sayar ve kahvenin, bir ağa ve bey içeceği olduğunu söyler:

İller de konup göçler
Lâle sünbülü biçerler
Ağalar beyler içerler
Kahve de kara değil mi
(Karaer, 323)

Bu dörtlükten anlaşılan o ki, kahve 16.asrın ortalarında İstanbul'a geldikten sonra, göçerlere kadar yayılmış; ancak, göçer halkın tamâmı değil, sadece beylerin içebildiği bir içki konumu kazanmıştır. Yâni, kahve, Anadolu'da, önceleri bir statü göstergesi idi.

Bu dörtlük ile, "Konaraktan göçerekten; lâle sümbül biçerekten, kahve tütün içerekten" tekerlemesi arasındaki paralellik de dikkat çekicidir. Bu benzer veya paralel söyleyişte, önceliğin kime âit olduğunu belirlemek, hâl-i hâzırdaki veriler çerçevesinde müm-

kün görünmemektedir. Ancak, geleneksel söz kalıplarının halk şâirlerince kolayca ve bol bir şekilde iktibâs edilerek kullanılması, önceliğin tekerlemeye âit olması gibi bir hüküm verilmesine katkıda bulunabilir.

Karacaoğlan'da, kahveyle ilgili ikinci bir kelime de, "kahvaltı" birleşik kelimesidir. Bilindiği gibi bu birleşik kelime, "kahve-altı"dan, hece düşmesiyle "kahvaltı" olmuştur. 16.asrın ortalarında kahve ile karşılaşan bir toplumun, kahveye bağlı olarak, "kahvaltı" gibi bir geleneği başlatması; ayrıca kelimenin, hece düşmesini gerçekleştirecek bir kullanım süresini yaşamış olması, Karacaoğlan'ın yaşadığı yüzyılın belirlenmesinde, filolojik bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceği tespitinin kayda değer olduğunu ifâde edip, pek çok yiyecek-içecekle berâber, kahvaltının da zikredildiği koşmadan ilgili dörtlüğü aktaralım:

Kalk gönül gezelim helv'alayına
Ol helvalar da dişe kolayına
Her akşam da pirinç pilavına
Kahvaltıda ballı kaymak isterim
(Karaer, 174)

18.asrın halk şâirlerinden Âşık Derûnî, 1770 veya 1789 Osmanlı-Rus savaşı münasebetiyle söylediği Pozvandoğlu Destanı'nda, bir çarşıyı tasvir ederken, üzüm, sabun, leblebi, şeker, kumaş, afyon ve tütün ile berâber kahveyi de sayar:

Kahve, üzüm, sabun, leblebi, şeker
Kimi kumaş alır ya kahve çeker
Hokkayla afyon ma'cunu, kim bakar
Yığılı durur çok bohça duhânı
(Köprülü, 1962, III/473, 474)

Aynı asır halk şairlerinden âşık Kâmil de, Esnaf Destanı'nda ironik bir tavırla, kahveci olduğunu, ama dükkânına hiç müşteri gelmediği için yaptığı içeceklerin ekşiyip döküldüğünü söyleyerek,

kahveyle ilgili bir unsuru metninde zikreder:

Kahvec(i) oldum, hiç müşteri gelmedi
Şerbetim ekşidi, döktüm kokarken
(Köprülü, 1962, III/461)

19.asır halk şâiri Develili Seyrânî de, gereksiz müşkülpesentliği tenkid ettiği bir taşlamasında, kahve ve fincanı zikreder:

Bir odası var gâyet küçücek
Kendi aklı sıra keyf yetirecek
Bir çanağı yokdur ayran içecek
Kahveyi bulunca fincan beğenmez

Bir diğer halk şâiri olan Merdümî de, "Bir fincan acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır." atasözünü çağrıştırdığı şiirinde şöyle der:

Bir kahvenin vardır kırk yıl himmeti
İyiler unutmaz insâniyyeti
(Soykut, 279)

20.asır halk şâiri Kamber (Algan) da, kahveyi, faydalı olmasıyla, îcâte edene olan minnetiyle ve ikrâm edilme özelliğiyle alır şiirine:

Kahvenin faydası çoktur bedene
Minnetim var onu icat edene
İtibâr etmeli gelene gidene
Misâfire, dosta, eşe, akrâna
(Çınar, 1991, 28)

Afyon'un Emirdağ ilçesi halkının "deyişleme" dediği anonim bir halk şiirinde, ise kendini kahve yerine koyan (özdeşleme) bir âşığın umutsuz sevgisi dile getirilir:

Sarı gayfeyidim gavrılamadım
Ağır harmanıdım savrılamadım

Yar çorap örerken yanına vardım
Datlı dillerden ayrılamadım

(Açıkgöz, 138)

Muhtelif manzûmelerde yer alan dörtlüklerde zikredilen kahveye bir göz gezdirdikten sonra, kahve ile ilgili olan müstakil manzûmeleri ele alalım.

Halk şâirlerinden, kahveyle ilgili, müstakil şiirler yazanlar da vardır. Bunlardan birisi, 19.asırda basıldığı tahmin edilen taş-baskısı bir eserde yer alır. Turgut Kut'un neşrettiği[1] bu şiir Şâkirî'ye aittir.

Aruzun fâilatün failatün fâilatün vezniyle yazıldığı anlaşılan bu şiirde, imlâ ve vezin bozuklukları olmasına ve 3. ve 7. dörtlüklerinde ikişer mısra eksik olmasına rağmen, T.Kut'un düzeltmelerine ek olarak yaptığım bâzı düzeltmelerle metni aktarıyorum:

Destân-ı Kahve

1 Hak te'âlâ başka virmiş lezzeti kahve sana
Ehl-i diller çok iderler rağbeti kahve sana
Çün seherde içilürsin (sen) safâ bahş itmeğe
Benzemez hiç bâl ü sükker şerbeti kahve sana

2 Sende bir kaç mâdde vardır içene virir safâ
Gam kasâvet kalmaz aslâ kim içerse dâimâ
Hazm-ı ta'âm itmek içün seni halk itmiş Hudâ
Eylerim ben cân u dilden izzeti kahve sana

3 Her misâfir mükerrer olur senin ile rûz(u) şeb
.....
.....
Ahmak olan itmedi izzeti kahve sana

[1] Şâkirî, Destân-ı Kahve, **Tarih ve Toplum**, C.III, S.26, s.30

4 Âb-ı Hayât olduguna şübhe yokdur bî-gümân
Tâ Yemen'den getirirler seni buraya kârbân
İçerim ben terk idemem seni aslâ bir zamân
Olmasaydım çeker idim hasreti kahve sana

5 Seyre gidilse içerler hem seni ahbâb ile
Benim belki dilber elinden sunar bir nâz(nâb?) ile
Ba'zı kerre karışursın la'l-i sükker-tâb ile
Virdi çünki Rabbü'l-izzet rif'ati kahve sana

6 Sûretde benzersin bir dilber kâlâ libâsına
Alışanlara meşâhebsi (?) lezzet virirsin diline
Nice mahbûblar içerler sen değersin diline
Dem çekerler hem iderler sohbeti kahve sana

7 Sen öpersin dilberin ol lebleri mercânını
.....
.....
Cümle hûblar tâ ki virmiş vuslatı kahve sana

8 Ehl-i diller medh iderler başka başka her biri
Anların katında makbûl oldığındır zâhiri
Mübtelâdır terk idemez seni her dem Şâkirî
Aklı olan hîç ider mi uzleti kahve sana

Görüldüğü gibi, Şâkirî, bir kahve mübtelası olarak, kahvenin Allah tarafından verilmiş tadını, başka içeceklerle değişmez. Başka şâirlerde olduğu gibi, Şâkirî'nin şiirinde de kahvenin sabah vakti içildiği zikredilir. Şâkirî, şiirinin diğer mısralarında, kahvenin faydalarından bahsettikten sonra, onu hiç bir zaman terketmeyeceğini söyleyerek bitirir şiirini.

19.asır halk şâirlerinden Posoflu Âşık Zülâlî de, kahve için müstakil manzûme yazan halk şâirlerimizdendir. Zülâlî'nin şiirinde, kahve, hayat suyu, sâdık ve vefâlı dost olarak görülür ve hazmettirici özelliği, Yemen'den geldiği, kara rengi, acı (şekersiz) ve tatlı (şekerli) içildiği, ona olan itibârın diğer içeceklere olmadığı, kıtlığında kıyâmetlerin kopacağı, meclislerin süsü gibi görüldüğü, Gülfatma'nın yapması halinde baklava ve börekten daha fazla itibârı olduğu gibi nitelikleriyle anlatılır:

KAHVE

Hayat suyu musun, ey sadık vefa?
Gel yetiş derdime, nazetme kahve.
Hazm eder, verirsin mideye safa,
Meziyetin çoktur, uzatma kahve.

Yemen'den gelirsin, yolların uzun,
Her nere gidersen karadır yüzün,
Gâhi tatlı, gâhi acıdır özün,
Bu halin kimseye belletme kahve.

Masanın üstünde put gibi otur
Gözümden ayrılma keyfimi yetür,
Lokmanı hazıksın ey kara doktor!
Söyle marifetin gizletme kahve.

Kendin siyah ama, fincanların kar,
Kimseye yok, sana olan itibar,
Aman, eksik, olma kıyamet kopar,
Sakın tiryakiyi cinletme kahve.

Vardığın meclise verirsin yaldız,
Ne kadar kıymetli ne kadar aziz,
Börek baklavadan olursun leziz,
Eğer kaynatırsa Gülfatma, kahve.

Şekerle pişince sever ZÜLÂLİ,
Nezaketle uzar dost, yâran eli.
Buyursunlar, yağar yağmur misâli,
Sen de mağrur olup, naz etme kahve.

(Nasrattınoğlu, 90)

Halk şâirlerinin, kahveden başka, kahvecilik mesleğiyle ilgili şiirler söylediği de vâkîdir. Genellikle, esnaf destanları içinde bir dörtlükte konu edilirse de, 18.asır şâirlerinden Kütahyalı Sırrî'nin, beş dörtlüklük bir Kahveci Destanı vardır. Sırrî bu destanında, kahvecilerin iyilik severliklerini ve insan canlısı olma özelliklerini dile getirir:

KAHVECİ DESTANI

Arkadaş zemmetme kahvecileri
Kahvecinin bazı iyisi vardır
Yedirir ekmeği, kesmez caba'yı
Harcın hesab etmez dayısı vardır

Ketmetmez ekmeği yedirir bütün
Yemen kahvesiyle kokulu tütün
Düşünce gediğin ol alır satın
Söylenir âlemde, yapısı vardır

Her gelene el göğüsle kılınur
İzzet nerde, safâ anda bulunur
Yahşi adam hizmetinden bilinir
Dâim keyf bağışlar tâbî'si vardır

Kahvesine kim gelirse git demez
Ekmeğini aslâ yalınız yemez
Varını harceder, gediğin vermez
Böyle pâk gönüllü velîsı vardır

Sırrî bilir iyilerin kadrini
Zemmeder gaddârın türlü gadrini
İyisin medheder, söyler şükrünü
İkrâmın artırır sahîsi vardır
(Köprülü, 1962, III/499)

Şüphesiz, halk şâirlerinin metinlerinde, kahve ve kahveyle ilgili unsurlar bu kadar değildir; yapılacak olan çalışmalarla, pek çok örneğin ortaya çıkması muhtemeldir.

B-TÜRKÜLERDE KAHVE

Kahve İstanbul'a ve Anadolu topraklarına geldiği andan itibâren, önceleri sosyal konumu yüksek insanlar tarafından içilmeye başlanmıştır. Her hâlde, halk klasiklerinde önce, 17.asırda yaşadığına inanılan Karacaoğlan'da, kahve şu şekilde zikredilmiştir:

İller de konup göçerlèr
Lâle sümbülü biçerler
Ağalar beyler içerler
Kahve de kara değil mi?
(Karaer, 323)

Günümüzde, türkü olarak da söylenen bu dörtlükte, Karacaoğlan, esmerliğini beğenmeyen bir güzele, ağaların beylerin severek içtiği kahvenin de kara olduğunu söyleyerek, kara olmanın pek o kadar nefret edilecek bir şey olmadığını söyler.

Geçen asrın sonlarına veya 20. asrın başlarına târihlenebi-

lecek türkülerimizde[2], kahve muhtelif özellikleriyle dile getirilmiştir.

Bir grup türküde, kahve yalnız bir içecek olarak zikredilir. Fakat bunların bâzılarından, kahvenin geldiği yer içiliş zamanı ve yeri, gibi özellikleri anlamak mümkündür.

Aslında bir mâni olan ve başta, Kerkük'e kadar bütün Güneydoğu Anadolu'da ve Bolu'da söylenen,

Çayır çemenden gelir
Kahve Yemen'den gelir
Al yanak pembe dudak
Her gün hamamdan (yabandan) gelir
(Öztelli, 343)

dörtlüğünde, kahvenin Yemen'den gelmesi, hazırlık mısralarında zikredilir. Fakat, bu dörtlükte, kahve ile sevgilinin ilgisi, sevgilinin hamamdan gelmesi dolayısiyledir. Çünkü, kahve, hamamdan çıkıldıktan sonra, içilen bir içecektir.

Bir Urfa türküsünde de, kahvenin sabah vakti içilişine dikkat çekilir:

Sabah ile sabah ile
Kahve gelir tabah ile

Bir başka türküde, kahve, yeşil zeytin dalları altında içilir:

Zeytin yaprağı yeşil (aman bir yâr elinden)
Altında kahve pişir (yandım bir yâr elinden)

---

[2] Bu kısım hazırlanırken, hâfızamızda olan türkülere ve şu kitaplara müracaat edilmiştir:

Ahmet Şükrü Esen, **Anadolu Türküleri,** (Hazırlayanlar: Pertev Naili Boratal, Fuat Özdemir) Ankara, 1986

Cahit Öztelli, **Evlerin Önü,** İstanbul, 1972

Nuray Açıkgöz, **Emirdağ Kaçarlı Türkmenleri Ağzı, İnceleme - Metin,** Sözlük (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Ünv., Sosyal Bilimler Ens. Elazığ 1990.

İki Eskişehir türküsünde, kahve zikredilir. Birisinde kahveyi kahveciler döver ve pişirir:

Kahveciler, kahve de pişirir
Yeni Mehmet Ağa aklını şaşırır
Aralıkta boş kese düşürür

Şanlıdır o, namlıdır o
Oynar gelir, şıngır mıngır
Tellidir o, tellidir o

Kahveciler, kahve de döver
Yeni Mehmet Ağa kendini över
Aralıkta boş kese över
(Özbek 435, Öztelli 521)

Bu türküde, mekan bir kahvedir ve türküye konu olan şahıs bir ağadır; yâni statü itibâriyle, kahveyi içebilecek bir sosyal mevkie sâhiptir.

Diğer Eşkişehir türküsünde, sevgilisinin zulmünden bıkan kişi, elinden kahve fincanını düşürecek kadar şuûrunu kaybetmiştir:

Aşamadım şu dağların elinden
Gayfe içerken fincan kaydı elimden
Kurtulaydım şu zâlimin dilinden

Ördeğim, gönlüne girmeye geldim
Şâhinim, koynuna girmeye geldim
(Özbek, 247)

Aynı türkünün bir varyantı da Karaman yöresine aittir:

Aşamadım Karaman'ın ilinden
Kahve fincan kayar oldu elimden
Korkar oldum ayrılıktan ölümden

Er gibi meydanda dönenlerdeniz
Bir ahbap yoluna ölenlerdeniz
(Özbek, 292; Öztelli, 624)

Aşağıdaki Sandıklı (Afyon) türküsünde de, hazırlık mısralarında, kahvecinin kahve yapması yer alır:

Sür kahveci kahvelerin demlensin
Ben gidiyorum gâvur köyü dinlensin
Ben ölürsem yârenlerim eğlensin

Dumanım dağlara ağıyor benim
Sevdiğim ellere kalıyor benim
Sür kahveci kahvelerin köşk olsun
Ben gidiyom ak bağrıma taş konsun
Saramadım, saranlara aşk olsun
(Özbek 435, 436; Öztelli 519)

Bir grup türküde, kahve ile sevgili veyâ kızlar bir arada zikredilirler. Bunda, kahvenin, bir içecek olarak sevilmesi ve bir ikrâm olarak itibârının tesiri olsa gerektir.

Bir Ankara türküsünde, kızların "çıngırdaklı tavada" kahve pişirdiği söylenir:

Kara kuşum havada
Yumurtası tavada
Kızlar kahve pişirir
Çıngırdaklı tavada

Mâni metni kullanılan bu türküde, kahve, hazırlık mısralarında değil, esas amacın dile getirildiği mısralarda yer alır.

Şu Sivas türküsünde ise, ocakta kahve pişiren kız, görenin aklını başından alacak kadar güzeldir; ayrıca bu güzel, bahçede, susam, sümbül ve gül toplar. Yâni kahve, güzel ve çiçekler, üçü bir aradadır:

Ocakta kahve pişirir
Gören aklını şaşırır
Çıkmış bahçede devşirir

Susam mıdır, sümbül müdür
Güle de gül gül müdür bilmem
(Özbek, 234)

Bir Şuhut (Afyon) türküsü, kaynanasından çok çeken Döne gelinin kahve kavurmasını anlatır:

Şu dağların bayırı
Döne kahve gavırı(r)
Kaynanamın gâvırı
Canı candan ayırı(r)

Aman Döne Döne
Gelin mi oldım gene
Gelin olduğun gece
Oynarsın döne döne
(Öztelli, 604)

Kahve ve sevgilinin bir arada zikredildiği türkülerden ikisi de Elâzığ yöresine aittir. Sözleri birbirine benzeyen ilk türkünün varyantları şöyledir:

Sabahın seher vaktinde üç güzel kahve içer
Almış makası eline yârine fistan biçer
(Esen, 135)

Sabahın seher vaktinde oturmuş kahve içer
Bir elinde altın makas yarına atlas biçer
Bir selâma râzı oldum onu da vermez geçer

(Memişoğlu, 125)

Her iki varyantta da, güzeller kahveyi sabah vakti içmekte ve bir yanda da sevgililerine elbise dikmektedirler. İkinci varyantın dikkat çeken tarafı. makasın altın kumaşın atlas gibi değerli maddeler olarak, kahveyle berâber zikredilmesidir.

Diğer Elâzığ türküsünde, kahveyi evinde pişiren güzelin parmakları kınalıdır ve onu görenin aklı şaşar. İkinci bendinde, sevgili, dibekte kahve dövmesiyle girer türküye:

Odasına vardım kahve pişirir
Kınalı parmaklar fincan dövşürür
O yârin bakışı aklım şaşırır
Söyleyin ahbablar nasıl edeyim
Ben yârimden ayrı düştüm kime gideyim

Odasına vardım kahve dibeği
Dibeğe vurdukça oynar göbeği
O yâr gelin ola bende güveyi

(Özbek, 231; Memişoğlu, 35-36)

Bu türkünün ikinci bendi, Güneydoğu Anadolu türkülerinde de yer alır.

Şu Malatya türküsünde, çâresiz âşığın, kahve bulamadığı zaman, kenger tohumundan kahveye benzer bir içecek yapacağı dramatize edilir:

Yârim seni alır dağa kaçarım
Dağların başına çadır açarım
Kahve bulamazsam kenger içerim
Nasıl olsa gülüm beslerim seni

Metni mâni olan bir Manisa türküsünün hazırlık mısrasında, âşık, sevgilisi gelecek diye, cezveye kahve koyup hazırlık yaparken tasvir edilir:

Gayfe(de) goydum cezveye
Yârim gitmiş gezmeye
(Tâ) güçücükten alıştım
A gız seni görmeye

1960 yılların ortasında dilden dile dolaşan ve Nuri Sesigüzel'e âit bir beste türküde, kahve, renk itibâriyle girer türküye: kahverengi gözlü sevgili:

Senin en güzel yerin
Kahverengi gözlerin

Türkülerde, kahveyle ilgili olarak zikredilen bir unsur da kahvehânedir.

Yukarıdaki Sandıklı türküsünde, kahvehâne ile köşk arasında bir irtibat kurulduğu görülür.

Aşağıdaki iki türküde, kahvehâneler, gariplerin barındığı bir mekân olarak zikredilir:

Bülbülün bağı bahçeler bağlar
Garibin yatağı kahveler, hanlar
Gurbet ilde ölsem bana kim ağlar
Ötme garip bülbül, gönül şen değil
(Özbek, 450)

Yüksek kahvelerde al yeşil perde
Kanım kurban olsun merd oğlu merde
Diyâr-ı gurbette tutuldum derde
Gel tabip yaramı sar garip garip
(Esen, 154)

Bahriye Çiftetellisi olarak da bilinen bir İstanbul türküsü, kahvehânelerin, kötü alışkanlıklara mekân olmasını ve buralara dadanan sevgilisine üzülen kızın çığlığını dile getirir:

Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş kumar oynar
Ciğerimin köşesi

(Özbek, 508; Öztelli, 45, 563)

Bir Emirdağ türküsünde, bir gelin, kahveden gelmeyen hayırsız kocası için benzer bir yakınmada bulunur:

İnil inil iniliyo(r) odalar
Ne gelmiyo(r) gayfedeki gedeler

(Açıkgöz, 110)

Bir grup türküde, her ne kadar, kahve doğrudan zikredilmese de, kahve içilen fincan konu edilir.

Bir Kırşehir türküsünde, sevgilinin ağzı, kahve fincanına benzetilir:

Burun fındık ağzı kahve fincanı
Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı

Şu üç türküde ise, şekil ve belki de renk itibâriyle fincana benzetilen, sevgilinin bahçesindeki güllerdir:

İndim dostun bahçesine
Gülleri fincan gibi
Al yanakta benleri var
Her biri mercan gibi

(Esen, 56)

İndim yârin bahçesine
Gülleri fincan gibi

(Özbek, 152)

Tesbihi mercan güzelim
Gülleri mercan güzelim

Oy oy oy yanaydım elinden
Saraydım, kucaydım ince belinden
Kokaydım, öpeydim gonca gülünden
(Memişoğlu, 145)

Bir türküde de, Emine adlı güzel kız, kınalı parmaklarıyla fincanları toplar şekilde tasvir edilir:

Eminem oturmuş çorap örüyor
Kınalı parmaklar fincan deriyor
(Esen, 65)

Bir Elâzığ türküsünde ise, kahve fincanı, kahve içmek amacıyla değil, yüzük oyununun bir aracı olarak girer türküye ve oynayanlar kadındır:

Dama çıktım dam iki
Yıldız saydım on iki
Hep yüzükçüler gelmiş
Fatma hanım hani ki
Sıra sıra oturduk
Tepsi fincan getirdik
Bunda şunda der iken
Biz yüzüğü yitirdik
(Özbek, 531; Memişoğlu, 93)

Şu iki türküde de, kahve cezvesi zikredilir. İlkinde kahve yapılmayan cezvenin çağrıştırdığı, yalnızlık gariplik ve ayrılık teması işlenir:

Garibin cezvesi kaynamaz oldu
Şu bülbül dillerin söylemez oldu
Sen gideli de hayli yıl oldu
(Esen, 213)

Diğer türküdeyse, sâdece kahve yapmak için cezvenin ocağa sürülmesi dile getirilir:

Sürüver de cezveler kaynasın

Her iki türküde de mecâzi olarak anlatılan, kaynaması istenilen kahvedir.

Türkü metinlerinde, masallarda olduğu gibi, kahve imaj dünyasına göndermelerin yapıldığı bir unsur alarak pek yer almaz, sâdece mesajların iletilmesinde bir vasıta olarak kullanılır. Ancak, türkülerde kahve, güzel sevgilisi ile birlikte zikredilir. Pek çok türkünün sözlerini oluşturan mânilerde de durum aynıdır.

C-MANİLERDE KAHVE

a-Genel Olarak Manilerde Kahve

İnsanlar, bir arada oturup sohbet ederlerken, bir yandan da kahve içtiklerinden, sohbet esnasında bol miktarda kahve geçen mâniler[1] de söylemişlerdir. Bu mânilerde, ilk iki mısrai oluşturan hazırlık mısraları, söyleyen ile dinleyen arasında kolayca iletişim kurmaya yaradığı anlaşılan kahve ile süslenmiştir. Böyle bir özellikten, kahvenin ayrı bir sembol değeri de üstlendiği anlaşılmaktadır.

Ele alınacak ilk grup mânilerin hazırlık mısralarında kahvenin Yemen'den geldiği söylenir:

Kahve Yemen'den gelir
Bülbül çemenden gelir
Ak topuk beyaz gerdan
Her gün hamamdan gelir

(Elçin, no:648)

Kahve Yemen'den gelir
Bülbül çemenden gelir
Kurban olam o yâre
Çimmiş hamamdan gelir

(Oktürk, 132)

Bu iki mânide, kahve-hamam ilişkisi de dikkati çeker. Bilindiği gibi, eskiden, hamamdan çıkanlar, hamamın ılıklığında dinlenirken kahve içerlermiş.

---

[1] Maniler için şu kitaplar taranmıştır:
Şükrü Elçin, **Türkiye Türkçesinde Mânîler**, Ankara 1990
Şerif Oktürk, **Türk Mânîler Antolojisi, Güldeste,** İstanbul 1985
Kilisli Rıfat Bilge, **Mâniler**(Haz.: Ataş Çatıkkaş), İstanbul 1996

Kahve ve Yemen ilişkisi kuran diğer mânilerde şunlardır:

Kahve Yemen'den gelir
Bülbül gelir çemenden
Bizi felek ayırdı
Ne sendedir ne menden

(Bilge, no:1084)
(varyantı: no:1083)

Yemen'in kahvesi var
Kahvenin telvesi var
Seninki pek de hırçın
Acep onun nesi var

(Oktürk, 132)

Kahve Yemen'den getir
Yarimden haber getir
Eğer yârim gelmezse
Yakasından tut getir

(Oktürk, 132)

Bir diğer grup mânide ise, hazırlık mısralarında, kahvenin pişirilmesi zikredilir:

Kahveyi pişirmeden
Köpüğü taşırmadan
İnsan gönül verir mi
Düşünüp taşınmadan

(Bilge, no:1218); varyantı:Oktürk 134)

Cindili çimeni yeşil
Üstünde kahve pişir
Diz çöküp yalvarayim
Beni sevdîme düşür

(Elçin, no:356)

Kahveyi pişiririm
Korkarım taşırırım
Yâr fikrime düşünce
Aklımı şaşırırım

(Elçin, no:696)

Kahve piştiği yerde
Pişip taştığı yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düştüğü yerde

(Bilge, no:246; varyantı:Elçin, no:501,646)

Kahve koydum pişmeye
Aç ağzını taşmaya
Ağlama kömür gözlüm
Az kaldı kavuşmaya

(Oktürk, 134)

Kahvelerim pişti gel
Köpüklerim taştı gel
İyi günüm dostları
Kötü günüm geçti gel

(Oktürk, 134)

Nazlı yârim elinden
Kahve içtim çok acı
Sapladı hançerini
Kalbe lâkin çok acı

(Oktürk, 135)

Tâze kahve pişti mi
Soğudu yâr içti mi
Sormak ayıp olmasın
Yâr buradan geçti mi

(Oktürk, 132)

Mânilerde, kahveyle ilgili olarak zikredilen unsurlardan birisi de telvedir:

Bahvenin meyvelisi
Kahvenin telvelisi
Ana baba sevilmez
Sevilir cilvelisi

Kahvenin telvisi var
İşin bir cilvesi var
Hayatın türlü türlü
Karışık cilvesi var

Kahvenin telvesine
Kapılma hevesine
Doyulmaz şu dünyada
Güzelin cilvesine

(Oktürk, 132)

Kahvenin telvelisi
Olmuşum yâr delisi
Güzellerin içinde
Sevilir cilvelisi

(Bilge, no:441)

Şu mânide ise, hazırlık mısralarında, kahvenin kavrulması

konu edilir:

Kahve koydum kavrula
El vurmayın durula
Beni yardan ayıran
Sol böğründen vurula

(Bilge, no:104)

Bazı mânilerin hazırlık mısralarında, kahve ile dolaylı ilgisi olan, fincan, cezve ve tepsi gibi kap adları zikredilir:

Cezvenin sapı yeşil
İçinde kahve pişir
Kurban olduğum Allah
Beni dengime düşür

Elçin, no:334)

Cezvenin sapı yeşil
İçinde kahve pişir
Hakikatli yâr isen
Aklın başına devşir

(Oktürk, 133)

Kahve koydum cezveye
Yârim gitti gezmeye
Elim yaman dadandı
İlik düğme çözmeye

(Bilge, no:287; varyantları:Oktürk133)

Al kapı yeşil kapı
Üçlük cezvenin sapı
Kızınızı vermezseniz
Sürünsün kapı kapı

(Oktürk, 133)

Son mâninin amaç mısralarında; dünürcülüğe gidenler kahve ikrâm edilmesi geleneği dile getirilmiştir. Aynı durum "kahvesi içilmiş olmak" deyiminde de ve masallarda da vardır.

Kahve fincanının zikredildiği mâniler de şunlardır:

"Elde fincan gezdirir" formeliyle başlayan mâniler:

Elde fincan gezdirir
Kolda mercan gezdirir
Sevdiğinden ayrılan
Bir kuru can gezdirir

(Elçin, no:443)

Elde fincan gezdirir
Lâl ü mercan gezdirir
Yârinden ayrı düşen
Ölmez bir can gezdirir

(Oktürk, 135)

"Rafa bir fincan koydum" formeliyle başlayan mâniler:

Rafa bir fincan koydum
İçine mercan koydum
Yârin geldi diyenin
Yoluna bir can koydum

(Oktürk, 135)

İrafa fincan koydum
İçine mercan koydum
Kaynanamın adını
Kuyruklu sıçan koydum

(Elçin, no:614)

"Kahve içtim fincandan" formeliyle başlayan mâniler:

Kahve içtim fincandan
Dudakları mercandan
Al silahı vur beni
Kurtulayım bu candan
(Bayrı, 76)

Kahve içtim fincandan
Kenarları mercandan
Yârim seni seviyom
Hem yürekten hem candan
(Çınar, 1987, 60)

Kahve içtim fincandan
Her tarafı mercandan
Çok güzel buldum amma
Sevemem seni candan

Kahve içtim fincandan
Tesbihim var mercandan
Sana meyil edeli
Oluverdim bir candan
(Oktürk, 135)

Değişik formellerle başlayan mâniler:

Kahveye fincan getir
Lâleye mercan getir
Aklım fikrim sendedir
Üstüme bir can getir

Cânânında canında
Kahvenin fincanında
Ara beni bulursun
Damarında kanında

Elde fincan titirer
Kolda mercan titirer
Yar karşıdan gelirken
Dil söyler can titirer

Bezle sildim fincanı
Kahve istedi canı
Ben dünyada görmedim
Böyle bir afacanı

(Oktürk, 135, 136)

Şu mânilerde ise fincan ile birlikte, kahve tepsisi de zikredilir:

Tepsilerde fincansın
Gönüllerde açansın
Sana ne ad vereyim
Sînem içinde cansın

(Oktürk, 134)

Kahve ile ilgili olarak yapılan mâni incelemelerimizde, bir tane de kahvecinin zikredildiği mâniye tesâdüf edilmiştir. İlk kelimesi hâriç Urfa türküsü olarak da söylenen bu mâni İştip (Yugoslavya)'ten derlenmiştir:

Kahveciyim ezelden
Gönlüm geçmez güzelden
Gönlümün gözü çıksın
Sevmeseydim ezelden

(Elçin no:695)

Buraya kadar incelenen mânilerde, kahve ve kahve ile ilgili unsurlar, hazırlık mısralarında, söyleyen ile dinleyen arasındaki gönderge birliğinin bir ifâdesi olarak yer almıştı. Şu dört mânide, kahve ve fincan amacın dile getirildiği mısralarda yer alır:

Eriği dalda devşir
Kahveyi külde pişir
Her kahveyi içende
Beni aklına düşür

Fındık yaprağı yeşil
Döşür eminem döşür
Bu akşam geleceğim
Şekerli kahve pişir

Neler çektim dilinden
Koklamadım gülünden
Şarab-ı kevser olur
Kahve içsem elinden
(Oktürk, 133, 135)

Şu mânide de, amaç sevgilinin dudağını anlatmaktır ve dudaklar fincana benzetilmiştir:

Başı peçeli yârim
Yol ver geçelim yârim
Dudaklar fincan olmuş
Doldur içelim yârim
(Oktürk, 136)

Aşağıdaki mânide ise, amaç mısralarında, kahve falı geleneği zikredilmiştir:

Ağacın dalına bak
Elmanın alına* bak
Kahve içtim güzelim
Şu benim falıma bak

(Oktürk, 136)

Türkü ve mânilerde kahve, aşk, güzellik ve dostluk gibi olumlu insânî değerlerle berâber zikredilmiştir.

Kahveyle ilgili türkü ve mânilerde, "pişmek" "taşmak", "devşirmek-döşürmek" ve "düşürmek", fiilleriyle yapılan kafiyeler ve "Yemen-çemen", "telve-cilve" ve "fincan-mercan-can" kâfiyeleri dikkati çeker.

b-Ramazan Mânilerinde Kahve

Kahve, bir ibâdet ayı olmakla berâber, eğlence tarafı ağır basan Ramazanda iftar sofrasının vazgeçilmez bir içeceği olmuş. Merhûm Prof.Dr.Amil Çelebioğlu'nun 1974 yılında yayımladığı ve yazarı veya düzenleyicisinin Emir Mustafa adlı birisinin olduğunu belirttiği "Ramazannâme"[2] adlı 1475 dörtlük ihtivâ eden eser, 1826 yılı İstanbul'unda yaşanan Ramazan ayının pekçok özelliğini gün ışığına çıkarmakta. Ramazannâme'de Direklerarası'na sıkışıp kalmış bir İstanbul Ramazanı yoktur; o neredeyse bütün İstanbul Ramazanını anlatır. Bu arada kahvenin Ramazan ayındaki yeri de zikredilir.

Emir Mustafa, yazdığı veya düzenlediği eserinin mihverine Ramazanda davul çalan bekçiyi yerleştirir ve metin baştan sona onun etrafında gelişir. Bilindiği gibi bu bekçiler sahur vakti davul çalarken mâni söylemeleriyle meşhurdurlar. İşte bu bekçilerin söyledikleri mânilerden bir kısmı kahve ile ilgilidir. Anlaşılan o ki,

---

* Oktürk'ün metninde "dadına" olan kelime, kâfiye ve halk şiiri mantığı gereği "alına" şeklinde yazılmıştır.

[2] Emir Mustafa, **Ramazan-nâme**, (Haz.:Prof.Dr.Amil Çelebioğlu, İstanbul, 1974)

eskiden, iftarda veya iftar sonrasında, kahve içme geleneği yaygın imiş. Ramazan gelmeden bir takım tedârikler yapılırken, hâli vakti yerinde olmayan bekçi bile, kahve almayı ihmâl etmezmiş:

Uğradı bekçiniz derde
Gâyetle harcı çok serde
Ramazanda içmek için
Kahve aldı sekiz perde (s.59)

Eskiden insanlar zengin bir iftar sofrasında, hünkârlara yakışan bir ziyafetten sonra kahve içerlermiş:

İftarı ettik hünkârî
Eylemem bekçi inkârı
Kahveler geldi meydâne
Nûş eyledik çeşmesârı (s.61).

Bu hünkârî iftarda ağır et yemekleri ve dolmalar bulunurmuş ve içilen kahveye misk ilave edilerek "mümessek: misk kokulu" kahveler içilirmiş:

Kaba manca[3] yahni dolma
Çokça yiyip haşir olma
Mümessek kahve nûş eyle
İbâdetten geri kalma (s.52)

Kahvenin hele "mümessek kahve"nin piştiğini gören keyif ehlinin yüzü gülermiş. Hattâ bâzıları, bir yudumda içermiş kahveyi:

Pişse Mümessek kahveler
Ehil-i keyfin yüzü güler
Ba'zı elh keyfli olur
Bir bütün kızveyi[4] siler (s.51)

---

[3] Manca:bir tür et yemeği: Kelimenin aslı İtalyanca "Mangiare"dir. Bkz. : J.W. Redhause, **Turkish and English Lexicon,** İstanbul 1992, Çağrı yay.s.1662

[4] Merhum A. Çelebioğlu "kızve" kelimesinin mânâsını, kitabına eklediği sözlükte

"Mümessek kahve" keyfi daha bitmedi. Bekçi şimdi Üsküdar taraflarındadır. (Hani yukarıda, "Ramazanı Direklerarası'na hapsetmemiştir." demiştim ya); yolu Karacaahmet civarında Harmanlık mahallesine düşmüştür; orada "mümessek kahve" içecektir:

Doğancılar'ı geçelim
Karacaahmed'i seçelim
Harmanlık'ta karar edip
Mümessek kahve içelim (s.131)

Kahve yalnız evde içilmez. Ramazan gecelerinin vazgeçilmez eğlence yerlerinden biri olduğu anlaşılan hamamlarda da içilir. Bekçi Hamamı Faslı'nda şöyle denmektedir:

Selsebili duvarında
Kapı kapı kenarında
Hamamın içinde kahvesi
Bahçesi var kenarında
.....
Bekçiye keşe sürdüler.
Çıkmaları pak gördüler.
Taşraya çıktık sultanım
Birer kahve getirdiler.
Kahveleri içip cânâ
Eyledik biz arz-ı senâ
Bahşiş ile mesrur edin
Harârete olur şifâ (s.206-207)

Görüldüğü gibi, yorgun geçen bir Ramazan gününün ardın-

"harp" olarak vermiş. Ancak, kelime bu mana ile kullanıldığında, cümle anlaşılamamaktadır. Sözlüklerde "kızve" diye bir kelimeye rastlayamadık. Fonetik değişmeden şüphelenerek "kuzve" (zel ve zat ile) kelimelerinin anlamlarına baktık ve bunların "yudum" ve "lokma" anlamlarına geldiğini gördük. Bkz. **Redhause**, s.1441, 1459.

dan, hamamda iyice bir rahatlayan bekçi sahur için çıkmıştır; söylediği mânilerde de, hamamda içtiği ve harâreti kestiğine inandığı kahveyi zikretmeden duramaz; bu arada bahşiş istemeyi de unutmaz.

Kahve varsa, elbette kahvehane de bulunacaktır ve buralar da, keyif ehlinin uğrak yeri olacaktır. Emir Mustafa'nın anlattığı kahvehenelerden birisi de Kandilli'dedir; burada süslü[5] pek çok kahvehane bulunmaktadır; oturup denizi seyretmenin tadı da bir başkadır:

Ne müzeyyen kahvehane
Birbiriyle düşmüş yan yana
Otur bak bahr-i ummâna
Ne zîbâ oldu Kandilli (s.227)

Bu kahvehanelere, varlıktan yokluğa düşmüş mirasyediler de gelir, hem de sabahın erken saatlerinde. Onlar, baba parasını har vurup harman savurdukları için' kahvaltıda (Buradaki kahvaltı şimdi bildiğimiz sabah kahvaltısı değildir. İlerki satırlarda ne olduğu anlaşılacaktır.) sadece simit yerler:

Her seher kahveye gelir
Yârenlere ülfet kılar
Kahvaltısın sorarsan
Bir akçalık simit alır. (s.242)

Elif-bayı bilmeyen, 24 harflik "Rabbi yessir" duâsında

[5] M.Halit Bayrı, bu süslü kahvehaneleri şöyle anlatır: "Kış, yahut Ramazan yaklaşınca bu kahvelerin duvarları yaldızlı çerçeveler içinde yangın kukeleri, deniz kızı, Kız kulesi, balıkçı kayıkları, yangın ve tulumba resimleri aynalar ve tavanın merkezinden sarkıtılarak bir uçları duvarların üst kenarlarına iliştirilen renkli kağıtlardan yapılmış zincirlerle süslenir, kağıt zincirlerin aralarından geçmek üzere yine tavanın muhtelif yerlerine yeni dünya denilen renkli ve cilalı yuvarlaklar asılırdı." M.Halit Bayrı, **İstanbul Folkloru**; 1972, s.85

onsekiz yanlışı olan bir bekçi mektep açacak ve çocukların zoruyla Kâğıthane'ye gidip eğlenecektir. Ve orada kahve ibriğini kaynatıp her hâlde iftardan sonra kahve içecektir:

Bu mâh aylar yücesidir.
Zevk u safâ gecesidir.
Gûş edin ağa efendim
Bekçi mektep hocasıdır.
.....
Açacak bir âlî mektup
Cem' olacak uşaklar hep
Kendi elif-ba'yı bilmez
Ne okudur bilsem acep

Bekçinin çok işi vardır.
Kazma gibi dişi vardır.
Rabbi yessir'de bekçinin
On sekiz yanlışı vardır.

Uşaklar seyir istedi
Bizi seyre götür dedi
Bekçi aldı uşakları
Azm-i Kâğıthane etti

Kahve ibriği kaynadı
Cümle halk bizi dinledi
Kalktı bekçi de soyundu
Uşaklarla top oynadı (s.203)

Gelelim yukarda bahsettiğimiz "kahvaltı" meselesine:

Günümüzde kahvaltı, sabah yemeğinin adıdır. Kim bilir, eskiden atalarımız, sabahleyin iyice bir sofradan kalktıktan sonra mutlaka kahve mi içerlerdi? Aslında şüphelenip soru sormaya lüzûm yok. Sabah keyfinden kahveyi eksik etmemek amacıyla ve boş mideye de kahve dokunacağı için, kahvenin altına birşeyler yemek gerekirmiş ki o yemeğe "kahve altı"ndan "kahvaltı" denmiş. Fakat, Ramazannâme'de anlatılan kahvaltı, sabah kahvaltısı değil, iftar yemeğidir. Bütün bir gün aç susuz bu siyâhî güzelin hasretiyle yanıp tutuşan insanlar, iftarlarını edip hemen kahvelerine kavuşmak isterlerdi. O yüzden iftarın bir diğer adı da "kahvaltı" idi.

Bekçi iftarda, yani kahvaltıda sekiz somun ile bir sığır veya buzağı yermiş:

Bekçinizin yükü ağır
Arkasını etmiş yağır
Sekiz bütün somun ile
Kahvaltısı bir sığır (s.155)

Bekçi bilmez hodu şodu
İftara geliririm dedi
Bir inek buzağısıyla
İftara kahvaltı yedi (s.144)

Tabîî, bu dörtlüklerde, ince bir alay da var. Bekçi nerde, iftarda, sığır veya buzağı yemek nerde? Olanı değil, gönlündekini dile getiriyor zavallı. Bekçi kendi hâlini görmezmiş gibi, bir de İstanbul sokaklarında dolaşan pejmürdelerin hâllerine tercüman olur ve onların kahvaltı sofrası özlemini şöyle söyler:

Yüzbin yumurta kaygana
Kahvealtısı gelse bana
Kırk sekiz bin okka reçel
Yesem ekmek bana bana (s.223; 224)

Ramazan tedârikleri aylar öncesinden yapılınca, kilerler dolacak ve fareler buralarda cirit atacaklardır. Elbette, iftardan onlar da nasiplerini alacaklar ve kahvaltıları, kazanda kaynayan süt ola-

caktır:

Tavlada durur atları
Yanınca gezer itleri
Kahvealtısın sorarsan
Kazanla kaynar sütleri (s.177)

Alkolsüz içecek kültürü, yani şerbet geleneği bir hayli zengin olan atalarımız anlaşılan, yenibahar, portakal kabuğu ve kişniş karışımı şekerlerle beraber, Ramazanda kahveşekeri de yemeyi severlermiş:

Şekerlerde yenibahar
Portakal kabuğu da var
Kahveşekeri naziktir
Kişnişşekeri bî-şümâr (s.194)

Ramazan ayında kahve içmeyi bu kadar seven atalarımız, bu gün olduğu gibi, çay içmezler miymiş? İçerlermiş elbet. Ama o zamanlarda, çay henüz yaygın değilmiş ve şerbet türünden bir içecek olarak görülürmüş. Emir Mustafa, kahvenin yanında çay şerbeti de içildiğini bir dörtlükte belirtiyor:

Şekere olmaz bahâne
Safalar bahş eder câna
Çay şerbeti de nâziktir.
Şifalar hasta insana (s.195)

Merhûm Sâmiha Ayverdi (1906-1993), eski İstanbul kültürünü yaşayan bir şahsiyet olarak, yukarıda zikredilen mânilerde de görülen, Ramazanda kahve içme geleneğini, İbrâhim Efendi Konağı[6] adlı eserinde, şöyle anlatır: "Hele iftar sofralarından kalkıp da ağırlaşan vücutlar bir kenâra çekilince, tütünle **kahve**, bu donuklaşmış kafalara ve yükünü tutmuş midelere devâ gibi gelirdi."

[6] Sâmiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, İstanbul 1964.

(s.68) "Gece misafirliklerinin harâretlendiği bu günlerde salonlar, gidip gelenlerle dolup taşardı. Mevsimine göre **kahve**, şerbet, boza, yaş ve kuru meyve sinilerinin taşındığı bu salonlarda sahuru beklemek üzere, peçiç, fincan gibi oyunlar da oynanır..." (s.73)

Enderunlu Vâsıf da, Ramazan mânilerinin derlenip toplandığı zamanlara yakın zamanlarda yazdığı Ramazaniyye Kasidesinde, oruçlarını açanların, iftardan sonra, ağır bir kahve ve tütün içtiklerini söyler:

Afyon-hâr ağırlamak ahafdır ki gıdası
Bir fincan ağır kahve vü bir lûle duhândır

(s.24)

Bekçisiyle, iftarıyla, yemekleriyle, eğlencesiyle ve ille de kahvesiyle, geçen asrın başlarında, İstanbul'da Ramazan böyle yaşanırmış[7].

[7] Elazığ'da Ramazan ayında iftar sofrasında ve iftardan sonra, badem şekeri yeme geleneği hâlâ revaçtadır. Manisa'nın Turgutlu ilçesinde de eskiden Ramazan ayında, Ramazan sucuğu denen, cevizli lokum yeme ve kış mevsimine rastlayan Ramazanlarda, boza içme geleneği var idi.

2-MASALLARDA KAHVE

Masal, bir grup insanın, bir araya geldiğinde anlatılan bir anlatı türüdür. Dolayısiyle, yüz yüze sohbetin olduğu bir ortamda, kahve, tütün ve benzeri mükeyyefatın da yer alması normaldir.

Masallarda[1], kahve ve kahve ile ilgili unsurlar, 5 ayrı şekilde yer almaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

-Kahve

-Kahvehâne

-Kahveci

-Kahvaltı

-Kahve kap-kaçağı.

Bunlardan, önce kahvenin masallarda zikredilmesini ele alalım.

Masallarda yer alan kahve, şiirlerde olduğu gibi benzetme ve mecaz dünyasının bir unsuru değil, sâdece bir içecektir. Ona içecek olmanın dışında anlam yüklemez.

Bir Allahım Bir adlı masalda, oğlan Lordlar kahvesinde kahve içer ve bir adama kahve ısmarlar (Günay, 475-476). Bu masalda, kahvenin ısmarlanan bir içecek olarak yer alması dikkati çe-

---

[1] Bu kısım ile ilgili olarak incelenen kitaplar şunlardır:

Hasan Latif Sarıyüce, **Anadolu Masalları**, Ankara 1993 (2cilt)

Kerim Aydın Erdem, **Keloğlan ile Anası**, Ankara 1977

Naki Tezel, **Türk Masalları**, İstanbul 1971, (2cilt)

Pertev Nâili Boratav, **Zaman Zaman İçinde,** İstanbul 1958; **Az Gittik Uz Gittik**, Ankara 1969

Saim Sakaoğlu, **Gümüşhâne Masalları, Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara 1973

Tahir Alangu, **Billûr Köşk** , İstanbul 1961

Umay Günay, **Elazığ Masalları, İnceleme,** Erzurum 1975

ker. Kara Üzüm'de, derviş küçük oğlana kahve yapar (Günay, 468). Balıkçı Güzeli'nde, padişah, kaptanın kahvesini içer (Günay, 439). Dul Kadının Oğlu'nda, reddettiği kızının evine yıllar sonra gelen padişahın, "yemekler benim sevdiğim gibi, kahve de öyle" ifâdesinden, kahve içtiği anlaşılmaktadır (Günay, 356) Hint Padişahının Kızı'nda, kız kahve yapar ve Yemen padişahının oğlu, bu kahveyi bir bahçede içer (Günay, 308) Kıral-Padişahının Kızı'nda, kahve içmek isteyen kıral-padişahın odasına kahve götürürler. O sırada kıral-padişahın uykusu gelir ve uyur. Kahveyi, görünmez oğlan gelip içer (Boratav 1969, 105). Fesleğenci Kızı'nda, kız kahve yapar, Bey oğluyla berâber çayırda içerler, sohbet edip satranç oynarlar (Boratav 1958, 102). Kara Yılan'da, Bahtiyar, Kara Yılan Şehzade'yi konağına götürür. Yemek yenir; sonra kahve ve tütün içerler (Alangu 1961, 199) Alicengiz Oyunu'nda, Keloğlan, anası ve padişah, üçü birlikte kahve içerler (Sonyüce, 70). Keloğlan ile İhtiyar'da, Keloğlan, misafirleri için kahve yaptırır (Tazel, 2/253). Gururlu Kız'da, bir konakta yemekten sonra topluca kahve içilir (Tezel, 2/201). Güneş Kızı'nda, oğlan, karşılaştığı avcıları evine dâvet eder ve kahve ikram eder (Tezel, 2/64-65)

Yukarıdaki masallarda, kahve, sâdece içilen bir metâ olarak karşımıza çıkar ve bundan başka fonksiyon üstlenmezken, şu üç masalda, kahve, vak'a zincirini oluşturan bir görev üstlenmiştir:

Keloğlan ile Anası'nda, Gaffar Usta ile kızdırıp öfkelendirmecesine bir iddiaya tutuşan Keloğlan, ustanın "Konuklarına kahve pişir" demesi üzerine kahveyi; büyük bir kazanda pişirmeye kalkar. Gaffar Usta "Bu kazanın işi ne?" diye sorunca, Keloğlan, "Sen bana, kahve pişir, çokça pişir, hoşça pişir dememiş miydin? Aha kahve; çokça pişirdim hoşça pişirdim. demiş (Erdem 69-70)

Dülger Kızı masalındaysa, kahvenin pişirilmesi, masal tabiatinin gereği, bir olağanüstülük arzeder. Şehzâdeyle evlenen tahtadan yapma dülger kızı, şehzâdenin ikinci karısı geldiğinde, "Kahve çabuk piş de gel!"der. Kahve hazır olur (Boratav 1958, 128)

Kırk Kardeş masalında da, kahve sihirli bir içecek olarak, bir

metin halkasını oluşturur. Sihirli çalgıyı almak isteyen şehzâdeden, kahveyi dökmeden içmesi istenir. Bir tahta sandalyede oturan şehzâde, kahveyi eline alır almaz sandalye yükselmeye başlar. O kadar yükselir ki, şehzâde oradan babasının ülkesini görür ve bir damla gözyaşı tabağa damlar. Kahveyi göklerde içince, sandalye eski yerine gelir. Oradakiler, "Kahveyi dökmüşsün" deyince, o, tabaktaki suyun kahve değil gözyaşı olduğunu söyler ve inanmazlarsa, tatlılığına ve tuzluluğuna bakabileceklerini söyler. Tuzlu olup gözyaşı olduğunu anlayınca, sihirli çalgıyı şehzâdeye verirler (Tezel, 1/2829)

Masallardaki kahve, kız istemeye gidildiğinde içilen bir içecek olarak da yer alır. Keçi Kız'da, şehzâdenin annesi, kahveler içildikten sonra kızı ister (Tezel 1/102). Çoban Ali'de ise, zengin kızı Gülşeni istemeye giden Ali'nin annesi, Gülşen kahveyi kendisine verirken "Ben Çoban Ali'nin annesiyim; seni ona istiyorum" der (Tezel 2/186).

Bir masalda (Gururlu Kız) ise, kahve, hamamdan çıkan kadınlar tarafından içilir (Tezel, 2/199)

Masallarda kahveyle ilgili olarak zikredilen diğer unsur, kahvehânedir. Her ne kadar, masallarda, sâdece "kahve" şeklinde geçerse de, "hâne" kelimesinin kullanımdan düşmesiyle, "kahve" kelimesi, bir mekân adı olarak kullanılagelmiştir.

Masal mekânlarından olan saray, konak, ev, kulübe, hamam, han, kervansaray, kale, zindan ve mağara gibi mekânların yanı sıra, masallarda kahvehâne de önemli bir yer tutar. Fakat, diğer mekânlarda da olduğu gibi, geniş bir şekilde tasvir edilmeyen kahvehâneler, çoğunlukla, kahramanların yoluna çıkan veya onların yollarının düştüğü bir mekândır. Kahramanlar, kahvehânedekilerle sohbet ederler; dertlerine çâre bulmak için, kahvehânede oturanlar akıl danışırlar. Deli Gücük adlı masalda, şehzâdenin yolu bir kahvehâneye düşer ve şehzâde oradakilere misafir olarak kalacak bir yer sorar (Boratav, 1969, 23). Altı Kız Babası'nda, altı kızı olan bir baba, mahallelerindeki bir kahveye gider. Orada oturan birisi, bu babaya "Merhaba altı kancık babası." der. Bu olay, üç def'a tek-

rarlanır (Boratav, 1969, 194-196)

Mehmet Eşkıya'da, Mehmet (Boratav, 1969, 224); Yatalak Mehmet'te padişah kılık değiştirerek (Boratav 1958, 114); Çifte Kambur'da, seher vakti hamamdan çıkan Ali ile arkadaşı Veli sabah erkenden (Tezel, 2/31) Çoban Ali'de Ali (Tezel 2/189-190), Kara Yılan'da şehzâde (Alangu, 198-199) kahvehâneye uğrarlar ve oradakilerle konuşurlar, Nalınca ile padişah'ta, kahvehâne uğranılan bir yer değil, köşe başında, mahalle erkeklerinin bir araya geldikleri bir mekândır. Nalıncı Mehmet Ağa, sihirli kütükten çıkan kızların temizleyip tertipledikleri evini tanıyamaz; kahvehâneye gelir ve "Komşular, ben evimi kaybettim. Gelin de bana evimi bulun" der. Bu olay iki def'a tekrarlanır (Baratov, 1958, 173-174).

Kahvehâne, üç masalda, uğranılan yer olarak değil, barınılan bir mekân şeklinde geçer. Kuş Başı'nda, olayın kahramanı, şehirde, seyyar bir kahveciyle karşılaşır. Sonra onun dükkânında yatıp-kalkan genç, kahveciye yardım edip zengin olmasını sağlar (Sakaoğlu, 485). Suyu Altın Eden Taş masalında ise, İstanbul'a gelen bir Erzurumlu genç, kahvehânede yatıp kalkar ve kahveciye yardım eder (Sakağlu, 361). Tasa Kuşu'nda, sultan henüz, çoban kılığında bir kahvehâneye gelir ve çırak olur; kahvehâneyi düzene sokar (Alargu 1961, 86-87)

Bir masalda (Bir Allanım Bir) ise, kahvehâne, müşterilerisi niteliğiyle zikredilir: Lordların kahvesi (Günay, 475).

Masallarda, kahveyle ilgili olarak zikredilen üçüncü unsur da, kahvecidir. Masal kahramanlarından birisi olan kahveci diğer olağanüstü masal kahramanlarının aksine, daha gerçekçi bir anlayışla olaylara müdâhil olur. Balıkçı Güzeli'nde, prenses olan karısının bir hakâretine tahammül edemeyen balıkçı, evine terkeder; İran şâhının kahvecisi olur ve bütün masal boyunca, hiç konuşmamasıyla dikkati çeker (Günay, 439-440). Rus Kıralını Çalan Hırsız'da, kahveci ve çırağı hırsızlık yapmayı itiyâd hâline getirirler. Bir vakit sonra, çırak, hırsızlığı o dereceye vardırır ki, Rus kralı bile bir sandığa koyup İstanbul'a getirir (Sakaoğlu, 648-653).

Masallarda, kahveyle ilgili bir diğer unsur da kahvaltıdır.

Fakat, kahvaltı, her hangi bir yönlendirici olay olarak yer almaz masallarda; sâdece bir öğün şeklinde zikredilir. Çiftçi Mehmet Ağa (boratav 1969, 284), Altın Bülbül (Tezel, 1/173), Keloğlan ile İhtiyar (Tezel, 2/253) ve Muradına Ermeyen Dilber (Alangu, 81) masallarında, olayın kahramanları kahvaltı yapar. Şah İsmail adlı masalda ise, oğlan kraldan, kahvaltı için tütün ister ve "...daha bana kahvaltılık ne ola?"der (Günay, 344).

Kahveyle ilgili olarak masallarda yer alan son unsur da, kahve âletleridir. Ahu Melek'te, hastanın ilacı kahve kaşığıyla verilir (Boratav, 1958,137). Keloğlan ile İhtiyar adlı masalda ise, kahve değirmeni, büyülü olma özelliğiyle, olaylara yön verir. Keloğlan'a, bir iyiliği karşısında verilen kahve değirmeninden, "Açıl değirmenim açıl!" dendiğinde, kızlar çıkıp yemek hazırlarlar (Tezel, 2/250).

İnceleme imkânı bulunamayan Kahveci Güzeli adlı masalla berâber, Türk halk edebiyatının bu önemli türünde, kahve ve kahveyle ilgili unsurların, azımsanmayacak bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Özellikle, bir içecek olarak, diğer içki ve meşrûbâttan daha fazla zikredilmesi, masalların anlatıldığı ortamların içki ve içecek anlayışlarını belirlemesi açısından önemlidir. Kahvehânelerin ise, diğer mekânları kadar olmasa bile, metinlerde fonksiyonel olarak yer alması kayda değer. Ayrıca, halk anlatılarının icrâ edilip, okunduğu ve anlatıldığı bir mekân olan kahvehânelerin, insanların buluşarak dertlerine çare aradıkları bir yer olmalarıyla, aynı zamanda, sosyal bir görev de üstlendiği görülmektedir.

Kahvenin, kahvehâne dışında, saray, konak, ev, çadır, bahçe ve hamam gibi mekânlarda, sohbet esnasında, kız isteme törenlerinde, yemekten ve hamamdan çıktıktan sonra içilmesi, kahve içme alışkanlığının gelenekteki yerinin belirlenmesi konusunda bir hüküm vermeye katkıda bulunmasını sağlamaktadır. Klâsik şiirde, sâdece eğlence ve sohbetlerde içilmesiyle edebiyata giren kahve içme alışkanlığının, masal metinlerinde çeşitlendiği görülmektedir.

3-TEKERLEMELERDE KAHVE

Her hangi bir metnin içinde zikredilmeyip, başlı başına bir söyleyiş olan kahve tekerlemelerinin[1] en yaygını,

Gönül ne kahve ister ne kahvehâne
Gönül ahbâb (sohbet) ister kahve bahâne

beytidir. Tek başına, dostluk arkadaşlık, sohbet gibi kavramların kahve içilen meclislerle ilgisini anlatan bu beyit, tekerlemelerin temel özelliği olan ses ve hece tekrarlarının bulunması açısından, güzel bir örnektir.

Kahveyle ilgili olarak tekerleme mâhiyetinde, dillerde dolaşan bir beyit de şudur:

Ehl-i keyfe keyf verir kahvenin kaynaması
Eşeği baştan çıkarır sıpanın oynaması

"Kahve ile tütün, keyif oldu bütün" tekerlemesi ve varyantları (Boratav 1963, 146); kahvenin tütün ile berâber içilmesi geleneğini ifâde eder.

Türklerin uydurduğu tahmin edilen, ancak Arapça olan şu tekerleme de, kahve ile tütünün birlikte içildiğinde keyf vermesini anlatır: "el-kahvetü bilâ-tütün, k'el-hımâru bilâ kürtün: tütünsüz sigara, semersiz eşek gibidir."

"Kahvenin köpüklüsü
Kızların göbeklisi"

tekerlemesinde, eskiden makbûl olan güzellik anlayışı ile kahvenin köpüğü, biraz da kâfiye hatırına, bir arada zikredilmiştir.

Kahve ile ilgili olarak, masal başı tekerlemelerinde geçen en meşhur söyleyiş,

---

[1] Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, İstanbul 1958; P. N. Boratav, **Le Tekerleme**, Paris 1963.

Konaraktan göçerekten
Kahve tütün içerekten
Lâle sümbül biçerekten

(Boratav,1958,57;1963,118,120,147,148)

zarf grubudur. Ritm ve âhenk itibâriyle, "feilâtün" ve "fâilâtün" aruz kalıplarının izlerini taşıyan bu zarf grubu, uzun mesâfeleri, anlatma tekniğine göre kısaltarak ifâde eder; aynı zamanda, katedilen mesâfe süresince, kahramanın neler yaptığını da anlatır. Nitekim devâmında şöyle denir:

"Sulu yerde peynir ekmek, susuz yerde kavun karpuz yiyerekten...

Az gittim uz gittim, dere tepe düz gittim
Altı ay bir güz gittim...
Bir de arkama dönüp baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim."

(Boratav 19958, 57)

Keyf ehlinin kahve ve tütün (duhân)den vaz geçemediği şu tekerlemelerde de görülür:

Ey yârân-ı memduh-ı safâ
Olasız gam hânesinden cüdâ
Kesemde ola fermânımız
Okunsun destânımız...
Ne kadar aç kalsak kuru nân yemeyiz biz
Güllâyib-i sükker, kahve-i Yemen duhân içeriz
Bulursak içeriz
Bulamazsak geçeriz

(Boratav, 1963, 162; 1958, 57)

"Mesiretgâha inip oturdular... Bir miktar kebap pişirip yediler ve kahve duhân içtiler... Ey yârân, sizler dahi burada bir çubuk ve bir kahve için. Müjde bîrâderler, müjde, kahve ve duhân var."

(Boratav, 1963, 119)

Son tekerlemede, bir kişinin, bir mecliste masal anlatırken, dinleyenlere kahve ve tütün içmelerini söylediği anlaşılmaktadır. Anlatıcı müjdesini de verir: "Müjde bîrâderler, müjde, kahve ve duhân var!"

Tekerlemelerde, kahveciler ve kahvehâneler de konu edilmiştir. Anlatılan olaylarda, kahraman bir kahvehâneye uğrar:

Şaştım ağalar şaştım
Sanat kalmadı dolaştım
Âhirinde bir kahveciye yanaştım
İki bardak ile bir fincanı kırdım da kaçtım

(Boratav 1963, 174)

Be yâreler, gider iken bir kahveye rastgeldim. Kahveci bana dedi ki: "Evli misin, bekâr mısın? "-Ne evliyim, ne bekârım, ancak seyyah gezerim." dedim. Kahveci bir kızım var Bakiyye, gözleri var şakiyye; yanakları dükkân açmış, dudakları bal tartar" dedi. Derûn-ı dilden cân u gönülden ben bu kıza aşık oldum. "Kahveci baba, kızını bana verir misin?" dedim. "Yiğit, senden iyisine mi vereceğim." dedi. O bana bir havlu yolladı, yüzümün derileri üstünde kaldı. Ben ona bir hurma yolladım, üç gün üç gece ağzında eritememiş... Nikâhımız kıyıldı, düğünümüz kuruldu. Gittim kapıya, geldi kapıya... Baktım ki bir cadı, aslâ yok tadı; cadıdan azma, belâ-yı'uzmâ... şöyle baktım, böyle baktım... "Bu cadıyı ne hâl etsen?" dedim. Bir tekme vurdum: ayakları Soğan İskelesine, başı Sarımsak İskelesine gitti. Açtım kapıyı çıktım dışarıya

(Boratav, 1958, 57-60; 1963, 153)

Bu tekerlemenin diğer varyantı şöyledir:

Be yârenler, gider iken bir kahveye uğradım.
"Arkadaşlar, gözleriniz neden parlıyor?" dedim.
"Selâm ver de, eşek herif, ondan sonra sor." dediler
"Selâmün aleyküm." dedim
"Aleyküm selâm" dediler

"Arkadaşlar gözleriniz neden parlıyor." dedim
"Evlendik de ondan parlıyor." dediler.
"Beni de evlendirin." dedim,
.....
Bir nine çıktı karşıma.
.....
"Bir kızım var Bakiyye, gözleri var şakiyye
Dudu dillidir ince bellidir
Tek gözünle bakma bana, kızımı vereyim sana"

(Boratav, 1958, 57-58)

Tekerlemeler arasında bir de kahvaltı (kahve altı) tekerlemesi vardır.

Bilindiği üzere, kahvenin mideye zarar vermemesi için, "kahveden önce bir şeyler yemek" mânâsına kullanılan ve sonradan öğün adı olan kahvaltı, günümüzde, sabah öğününün adıdır[2]. Şu tekerlemede, tekerlemenin abartılı atmosferine uygun şekilde bir sabah kahvaltısı tasviri vardır:

Gurbet ilde bir iş geldi başıma
Yumruğum gibi yahnılar dokunsa dişime
Otursam kırk tepsi baklavanın başına
Acep yeter mi sabah kahvaltısına...
Kırk tepsi Antep helvası
Kırk tepsi Balçık hurması
Kırk kapının yaprak dolması
Acebâ yeter mi sabah kahvaltısı...
Ekmen Dağı ekmek olsa
Dikmen Dağı pilav olsa
Yeni Câmi kaşık olsa
Bütün dünyâ hoşaf olsa
Acebâ yeter mi sabah kahvaltısı

(Boratav, 1963, 57)

---

[2] Günümüzde, sâdece sabah öğününün adı olan "kahvaltı", eskiden Ramazan aylarında, iftar yemeği için de kullanılırmış. Bkz.:s.136

4-BİLMECELERDE KAHVE

Sohbet ve eğlence meclislerinin vaz geçilmez içeceği olan kahvenin, sohbetin koyulaştığı anlarda, konuşmalara tad katmak amacıyla, bilmecelere konu olduğu görülür. Kahvenin rengi, içilişi, kokusu nereden geldiği, yapılışı, içindeki maddeleri; fincan, dibek, değirmen gibi kap-kacağı ip ucu verilerek sorulan bilmecelerle[1], muhatabın kahveyi veya kahve kaplarının bulması istenir.

Kahve ile ilgili bilmeceler ve varyantları şunlardır:

1-Çanağı beyaz, çorbası kara, fırtı kırk para

2-Bi tigecik fil taşı

3-Kara tavuk, karnı yarık

4-Bize gel eline al (Bize gel, eline vereyim)

5-Ol nedir kim bir güzel esmer civan, râhat-i rûh u hayat-efzâyı cân, anın için meyleyip erbâb-ı dil iys u nûş eyler anınla her zaman

6-Bak şu fellâha, âlemde gezer; âşıkın bağrını ezer. Bahtı Yemen, mülkü beden, nereden âşık oldum bu fellâhe ben.

7-Sizin sokak, bizim sokak, maka mak, maka mak; atı ayağından nallarlar, şaka şak şaka şak; dilberi dudağından öperler, şipe şip, şipe şip.

8-Kara kazan kaynar, Arap çocuk oynar

9-Yemen'den gelir derler, kolay içilir derler, aştan sonra tadını tiryâki bilir derler

10-Abo'm Yemen'den gelir, suyu çimenden gelir

11-Ben ne idim, ne idim; Yemenli bir bey idim; felek beni şaşırttı, fağfûrîye düşürttü.

12-İstanbul'da bişi bişer, kokusu buraya düşer

---

[1] İlhan Başgöz, **Türk Bilmeceleri**, Ankara 1993, C.2, s.294, 295, 627; M.Halit Bayrı, **İstanbul Folkloru**, İstanbul 1972, s.64; Şerif Oktürk, ***Türk Mânileri Antolojisi, Güldeste***, İstanbul 1985

13-İki kişi bir hânede büyümüş; evi yanmuş, barkı yanmış; dövülenler o imiş; kendini deryâya salmış; meğer aslı su imiş (a-Anasından ikiz doğmuş; meğer aslı da suyumuş, b-İki kardeş bir arada büyüdük; ikimiz de kız idik; evimiz barkımız yandı; dövülenler biz idik; bizi suya attılar; kendimizi deryaya attık; lâyığımız bu idi, c-İki kardeş bir arada büyümüş; üstü yanmış, başı yanmış almış kendini deryaya atmış, d-İki kardeş bir arada büyümüş; evi yanmış; bağrını ateşe verdim.

14-Bir acayip düş gördüm; tuzsuz pişen aş gördüm

(Başgöz, 294, 295)

15-Sürerim kabarır, çekerim geberir

(Bayrı, 64)

16-Sürdüm kustu

Çektim küstü

(Oktürk, 134)

Görüldüğü gibi, yukarıdaki bilmecelerde, kahve bir yudumluk olmasıyla (2.bilmece); siyah rengi itibâriyle kara çorbaya, (1.bilmece), kara tavuğa, (3.bilmece), esmer civana (5.bilmece), fellâha (6.bilmece), Arap çocuğa (8.bilmece) benzetilmiştir. Şu üç bilmecede ise, kahvenin Yemen'den gelmesi (6., 9., 10. ve 11.bilmeceler) yemekten sonra (9.bilmece), ve fincanda (11.bilmece) içilmesi ip ucu olarak verilmiştir.

12.bilmecedeyse, pişi kokusuna benzetilen kahve kokusunun, İstanbul'da pişse bile, çok uzaklardan duyulabilecek kadar kuvvetli bir kokusu olduğu ön plâna çıkarılmakta ve ip ucu olarak koku verilmektedir.

13.bilmece, varyantlarıyla berâber kahve çekirdeğinin dalındaki hâlinden pişirilmesine kadar geçen safhaların kısa bir hikâyesidir. Dalında, iki çekirdeğin bir arada bulunması aynı evde büyüyen iki kız kardeşe benzetilmiştir. Daha sonra, kahvenin kavrulması, kardeşlerin evlerinin yanmasına; dövülmesi, kardeşlerin dövülmesine ve suya atılması; kardeşlerin suya atılmalarına benzetilmiş-

tir. Bu bilmecedeki ip uçları, kahvenin çekirdeği, kavrulması, dövülmesi ve suya atılıp pişirilmesidir.

14., 15. ve 16. bilmeceler kahvenin pişirilmesiyle ilgilidir. 14.bilmecede kahvenin tuzsuz pişirilen yemek gibi zikredilmesiyle, tuzsuzluğu ip ucu olarak verilmiştir. 15. ve 16. bilmecelerdeyse cezveyle ocağa sürülen kahvenin köpürmesi; çekilince, köpüğünün inmesi ip ucudur.

Yukarıdaki bilmecelerde, Yemen, Arap, fellâh ve İstanbul kelimelerinin düz ve yan anlamları itibâriyle, kahvenin coğrafyası vurgulanmaktadır.

Kahve âlet-edevâtıyla ilgili bilmeceler de şunlardır:

1-Bir ağacı oymuşlar, içine nâne koymuşlar. Nâne hatâ işlemiş; tepesine vurmuşlar: **Dibek, kahve**

2-Hanım yatar, beybasar; katı girer yumuşak çıkar: **Kahve, değirmen**

3-Bir küçücük fil taşı, içinde beyler aşı: **Fincan, kahve**

(Başgöz, s.627)

Bu bilmecelerdeki "Yemenli bir bey idim" ve "içinde beyler aşı" cümlelerinden, kahvenin, eskiden sâdece sosyal statüsü yüksek kişilerce içildiği anlaşılmaktadır. Karacaoğlan da,

Ağalar beyler içerler
Kahve de kara değil mi?

derken, aynı şeyi söylemiyor mu?

5-ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE KAHVE

Günlük hayatta önemli bir yer tutan ve bu özelliğiyle. sâdece bir içecek değil, kültürün bir parçası da olan kahve ile ilgili, atasözleri ve deyimlerimiz de[2] vardır.

[2] İsmail Hilmi Soykut, **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, İstanbul 1974

A-Atasözlerinde Kahve

Kahveyle ilgili en yaygın atasözümüz; "Bir fincan acı kahvenin kırk yıl hatırı hakkı vardır." atasözüdür. Bu atasözünde, kahvenin bir ikram metâi olması ve bundan dolayı insâni münâsebetlerde, geleneksel-kültürel hukuk anlayışının bir göstergesi olduğu ifâde edilmektedir. Birbirlerinin kahvesini içen insanlar, artık dostturlar ve bu dostluk sembolik bir sayısal formel olarak, uzun müddede delalet eden 40 yıl devâm eder. Benzer bir anlayış, "tuz-ekmek hakkı"nda da görülür.

Kahveyle ilgili, bir diğer atasözü de, "Fakiri bir kahve ile savarsın, zengine ne ikrâm edersin" atasözüdür. Bu atasözünde de, kahve ikrâm özelliğiyle zikredilir ve fakir birinin, yukarıda belirtilen geleneksel-kültürel hukuk çerçevesinde bir kahveyle gönlünün alınabileceği, dolayısıyla, fakirin kanâatkârlığı söz konusu edilir; aynı durumun zenginler için geçerli olmayacağı belirtilir.

"Kahvenin yüzü kara, ama yüz ağartır" atasözünde de, kahve ikram boyutuyla girer atasözüne. Fakat, bu atasözünde kahvenin siyah renginin olumsuz çağrışımları, ikram gibi, olumlu beşerî hasleti ifade eden "yüz ağartma" deyimiyle ortadan kaldırılır. Bu atasözünün bir varyantı olan "Kahvenin yüzü kara, amma meydanı pâktir" söyleyişinde ise, beyaz fincan ve tabağın rengi ile, kahvenin siyah rengi arasında bir tezat yapılarak, kahvenin renginin olumsuzluğunun önemli olmadığı vurgulanır. Benzer anlayış "Köylünün kahve cezvesi karaca, ama sürece" atasözünde de görülür.

"Lâcivert, beyaz giyme toz olur, pembe giyme söz olur, kahverengi bozdan ayrılma" atasözünde ise, kahvenin rengi ön plâna çıkarılarak, kahvenin kirlenme nisbeti az bir renk şeklinde kabûl edildiği görülür.

B-Deyimlerde Kahve

Kahveyle ilgili olarak en fazla bilinen deyim, "kahve dövücüsünün hınk deyicisi"dir. Yardakçı, yağcı, dalkavuk" mânâlarında kullanılan bu deyimde, dibekte kahve döven kişinin tokmağı her vuruşunda çıkardığı "hınk" sesi ön plâna çıkarılmıştır.

"Bir acı kahvemizi iç" cümlesinde kullanılan "acı kahve" şekersiz kahve demek olup, sitemkâr bir üslûba delâlet eder.

Kahvehânede oynanan oyunlarda devamlı yenilen kişinin kahve ısmarlamasıyla "kahve ağacı" deyimi; yine, kahvehânelerde çok konuşulan gevezenin kişiliğini belirtmek üzere de "kahve bülbülü" deyimleri kullanılır olmuştur.

Kız istemeye gidildiğinde, kızın verilmesinden sonra, kahve ikrâm edilmesi geleneğinin bir sonucu olarak, söz kesildiği belirtilmek üzere kız için "kahvesi içilmiş" deyiminin kullanılması yaygındır.

Türk kültüründe büyük bir yer tutması ve hatta, bütün dünyada "Türk kahvesi" olarak bilinmesine rağmen, kahve ile ilgili Türkçe atasözü ve deyim azdır. Bunun sebebi, kahvenin atasözü ve deyimlerle işlenerek dile mâl olacak kadar uzun bir mâziye sâhip olmaması olsa gerektir.

6-FIKRALARDA KAHVE

Fıkralarda, bir içecek olarak kahvenin zikredildiği görülür. İki Bektâşi fıkrasında[3], kahvenin Ramazan ayı için tedârik edildiği ve iftardan sonra içildiği anlaşılır:

MİSAFİR EV SAHİBİNE BAĞLIDIR

Bektaşînin birini iftara çağırmışlar. Yemekler yenmiş, kahveler içilmiş. Tatla tatlı konuşulurken ezan okunmağa başlamış. Evdekiler hepsi abdest alıp teravih namazı kılmışlar. Bektâşi babası ne abdest almış, ne de namaz kılmış. Ayakları ağrılı olan ve bu yüzden namaz kılamayan ev sahibi ile sohbete devam etmişler. Namazdan sonra oradakilerden birisi "baba efendi, siz niçin na-

[3] Dursun Yıldırım, **Türk Edebiyatında Bektaşi Tipine Bağlı** Fıkralar, (İnceleme-Metin), Ankara, 1976, s.120, 129

maza gelmediniz?" deyince, baba "Misafir ev sahibine bağlıdır, ben haddimi bilirim" demiş.

(Yıldırım, 120)

YARIN DEĞİL ÖBÜR GÜN

İhtiyar ve afyonkeş bir Bektaşî derviş şehrin hâricinde ve hücrâ bir mahalde kâin kulübesinde ikamet eder, oradan bir defa tedârik-i erzak ve levâzım için çıkar imiş. Ramazan-ı şerifden iki gün evvel kasabaya gelerek afyon, kahve vesâir malzemesini mübâyaa ettikten sonra kulübesine avdet edeceği sırada birine sormuş:

-Evlât! Ramazan-ı şerif ne vakit?

-Baba, yarın değil öbürgün.

-Eyvallah evlât. Fakat mâlûm ya, serde ihtiyarlık var, unutuyorum. Sana zahmet olmazsa şunu bir kâğıda yazda bana ver.

Babanın talebi veçhiyle "Ramazan yarın değil öbürgün" ibâresi bir kâğıda yazılıp dervişe verilir. İhtiyar bunu sarığının kenarına sokarak kulübesine gider. Kahvesini pişirir, afyonunu yutar, uykuya yatar. Ertesi gün sarığının kenarından kâğıdı çıkarıp bakarak kendi kendine:

-Yarın değil, öbür gün, daha vaktimiz var, diyerek kahvesiyle, afyonuyla hemden olur.

Hergün kâğıda bakıyor, daha vakit var diyerek zevkle meşgul oluyor iken birbirini müteakip topların atıldığını duyup merak eder ve dışarı çıkarak kasabaya gider. İlk rast geldiği adama:

-Evlât, bir çok top atıldı, ne var? diye sorunca o da:

-Baba, bayram oldu, cevabını verir. Bunun üzerine derviş biraz dinlenmek için kahvede oturur:

-Hey mübârek, öyle gelip gitti ki haberimiz bile olmadı, diyerek çubuğunu içerken huzzârdan biri baba ile bir lâtife etmek isteyerek:

-Yâhu haberiniz var mı?

-Hayır ola, ne var ki?..

-Ne olacak sehven Ramazan yanlış tutulmuş. Şimdi mahkemede idim. İsbât ettiler, yeniden tutulacak, deyince baba başını kaldırır ve:

-Ne dedin evlât, Ramazan yeniden mi tutulacak?

-Evet baba efendi. Sehven Şâban ayında Ramazan yapılmış, demekle baba pür-hiddet kesilir ve:

-Vallah tutmam, billâh tutmam. Onu evvelce düşüne idiler. Günahı onların boynuna, diye haykırarak herkesi güldürür.

(Yıldırım, 129)

Şu fıkra da, kahvenin fincan ile içilirken, fincanın ağzına kadar doldurulmayıp, "dudak payı" denen bir boşluğun bırakılması geriktiğiyle ilgilidir.

Adamın birisine, ağzına kadar dolu bir fincanla kahve getirirler. Adam:

-Yâhû, bu kadar doldurulur mu? İnsan biraz dudak payı bırakır, der.

Bir süre sonra, aynı kişi aynı adama, yine kahve getirir. Fakat bu defa fincan yarısına kadar doldurulmuştur. Adam:

-Dudak dediysek, zenci dudağı değil, der.

Son yıllarda ortaya çıktığı anlaşılan fıkra da, Türklerin yabancı hayranlığını, yabancıların da Türk kültürüne olan ilgilerini göstermesi bakımından önemlidir:

Turist taşıyan bir otobüs, bir mola yerinde durduğunda, muâvin restoran görevlisine, 35 turisti ve 2 kişi olarak da kendisiyle şoförü kasdederek seslenir:

-35 kahve, 2 neskafe!

Başlangıcından itibâren, kahve içme geleneği, sosyal statüsü yüksek insanların bir alışkanlığı olup vakar ve ciddiyet psikolojisi içinde geliştiğinden olsa gerek, kahve ile ilgili fıkralar çok azdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAHVEHÂNELER

1-GENEL OLARAK KAHVEHÂNELER

Kitabın bu bölümünde, kahvehâneler[1] işlenecek; ancak amaç klâsik devir Türk edebiyatında kahve olduğu için, Batı tesirinde

---

[1] Bu kısım yazılırken, şu eserlere mürâcaat edilmiştir:

- Gelibolulu Mustafa Âli, **Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâidi'l-Mecâlis: Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyâfet Sofraları,** (Haz.:Orhan Şâik Gökyay), İstanbul 1978
- Peçevi İbrâhim Efendi, **Peçevî Tarihi I,** (Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1981
- Kâtip Çelebi, **Mizânü'l-Hak fi-İhtiyâri'l-Ahakk,** (Haz.: Orhan Şâik Gökyay), İstanbul 1980
- Aktaş, Şerif, **Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul,** Ankara 1989
- Musâhipzâde Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı,** İstanbul 1946
- Akozan, Sıtkı, **Küllüknâme,** İstanbul 1936
- Koçu, Reşat Ekrem, **Tarihimizde Garip Vak'alar,** İstanbul 1971
- Alkan, Ahmet Turan, **Altıncı Şehir,** İstanbul 1992
- (Beyatlı), Yahya Kemal, **Aziz İstanbul,** İstanbul 1964; **Kendi Gökkubbemiz,** İstanbul, 1974.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Beş Şehir,** İstanbul 1979
- Ayverdi, Samiha, **İstanbul Geceleri,** İstanbul 1977.
- Aksel, Malik, **İstanbul'un Ortası,** Ankara 1977
- Birsel, Salah, **Kahveler Kitabı,** İstanbul 1975; **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu,** İstanbul 1976
- Atâyî, **Sâkî-nâme,** Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan 820.
- Nağzî, **Münâzara-i Kahve vü Bâde,** Bâyezid Umûmî Ktp. No:5485
- Kaygılı, Osman Cemâl, **İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri,** İstanbul 1937
- Alangu, Tâhir, **Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbeyi Edebiyatı ve Numûneleri,** İstanbul 1943
- Buğra, Tarık, **Hikâyeler,** İstanbul 1969.
- Ayvazoğlu, Beşir, Kaknüs, İstanbul 1991
- Thevenot, Jean, **1655-1656'da Türkiye** (Çev.: Nuray Yıldız), İstanbul 1978, s.90-92

gelişen Türk edebiyatı metinlerinde yer alan kahvehânelere kısaca temas edilecektir.

Kahvenin 1551-1555 yıllarında İstanbul'a gelişiyle birlikte, bir sivil kurum olarak kahvehâneler de açılmaya başlamıştır. İstanbul'da ilk kahveyi Halep'li Hakem ve Şamlı Şems adlı kişilerin, Taht-ı Kal'a (Tahtakale)'da açtıklarını Peçevi İbrahim Efendi, 1641 yılında yazdığı Tarih'inde kaydeder (s.258).

16.asrın ortalarında, aralarında kahvehânenin de bulunduğu pek çok eşribe ve attar dükkânı, bugünkü Büyük Karaman caddesinin bulunduğu mevki ile Tahtakale arasında faaliyet göstermişler ve buralar, aynı zamanda müslüman aydınların uğradığı birer edebî mahfil durumu arzetmişlerdir. Aynı dönemlerde gayr-ı müslimler için kültür merkezi Galata idi.

1551 yılında açılan ilk kahvehâne için;

Kahve-hâne mahall-i eğlence

Sene 959/M.1551

târihi düşürülmüştür. Kahveyle ilgili olarak, zamanı tespit edilebilen ilk edebî metin olan bu târih mısraından da anlaşılacağı üzere, başlangıçtan itibâren, kahvehâneler birer eğlence yeri olarak kabûl edilmiştir.

Kahvehânenin eğlence mahallî olarak görüldüğü ikinci târih manzumesi de 991/1583 yılında yazılan Mâcûnî-zâde'ye aittir[2].

Kahvehânelerin tavsif edildiği ilk ansiklopedik eser, Gelibolu Mustafa Âli (1541-1603)'nin, 1599 yılında yazdığı Mevâidü'n-Nefâis, fi Fevâidi'l-Mecâlis adlı kitabıdır.

Âli'ye göre, Arabistan'da eskiden beri mevcut olan kahvehâne geleneği, İstanbul'da, 960/1553 yılında başlamış; buralara, irfan sahibi insanlar ve dervişler sohbet etmek; garipler ve fakirler barınmak; bâzı şehir oğlanları dedikodu yapmak; bir kısım sipâhi ve yeniçeriler ise kendilerini satmak amacıyla kahvehânelere gider

[2] Bkz.:s.9.

olmuşlardır. Hak ehli kimseler, sâdece, Şeyh Hasan el-Şâzelî ile olan ilgisinden dolayı kahve içmek buralara uğrarlar; bâzı derbederler de, kahvehânelerde tavla ve satranç oynarlar imiş (Âlî, 180-181; Bkz.:Ekler)

16. ve 17. asır İstanbul kahvehânelerini, hikâye olayının geçtiği bir mekân olarak ilk tavsir eden kişi de Nağzî'dir. Nağzî, "Münâzara-i Kahve vü Bâde"[3] adlı mesnevisinde, kahve ve şarabın tartıştıkları bir mekân olan kahvehâneyi, eserinin "Sıfat-ı Kahvehâne-i meserret-efzâ ve hâl-i kahve-i hâb-rübâ:Sevinç arttıran kahvehânenin ve uyku gideren kahvenin niteliği" (13b) başlıklı kısmında tavsir eder[4]. Buna göre, kahvehâneler Tahtakale semtindedir; gönül çeken hoş bir yerdir; meyhâneden çıkanlar buralara da uğrarlar; kahvehâneler cennete benzerler; sebil gibi kahve içilir; hûri ve gılmanlara benzeyen sâkîleri vardır; buralar yüksek tavanlı geniş mekânlardır. Buralara gelenlerin bazıları çeşitli uyuşturucu tutkunları; kimileri köylü, kimlileri şehirli, kimileri köçek, kimileri derviş; kimileri genç, kimileri yaşlı; kimileri irfan sahibi, kimileri câhil, v.s....

Kahve ve kahvehâneler hakkında geniş bilgi veren üçüncü önemli kaynak, Peçevî İbrâhim Efendi'nin tarih kitabıdır. 1641 yılında yazılan bu eserde, Âlî'nin verdiği bilgiler, biraz genişletilerek verilmiştir. Peçevî'ye göre, buraya gelen insanların ekseriyeti, okur-yazar kişilerdi ve burada kitap ve güzel yazılar okurlar, yeni gazellerini tartışırlardı. Büyük masraflarla ziyâfet sofralarında ahbâb ağırlama yerine, kahvehânelerde bir iki akça ile eşin-dostun gönlü hoş edilirdi. Bir müddet sonra toplumun her kesiminden insanlar (memur adayları, kadılar, müderrisler, işsiz-güçsüz takımı, imamlar, müezzinler, sahte sûfîler) kahvehâneleri mekân tutmaya başlayınca, üst seviye yöneticilerin bile, kahvehâneleri bir gelir kaynağı hâline getirmeleri üzerine, toplumda bir direnç baş görtermiş ve kahve ve kahvehâneler aleyhine fetvâlar verilmiştir (Peçevî, 258-259; Bkz.:Ekler) Peçevî, toplumda baş gösteren kar-

[3] Bkz.:s.72-101.

[4] Bkz.:s.78-81

gaşalarla berâber, bâzı çıkmaz sokaklarda "koltuk kahvesi" denen mekânların ortaya çıktığını, insanların buralara, arka kapılardan gizlice girip çıktıklarını da ekler (s.258)

Kâtip Çelebi de, 1656 yılında yazdığı, "Mizânü'l- Hak fî İhtiyâr'l-Ahakk adlı eserinde, Âlî ve Peçevî'nin verdiği bilgilerden bâzılarını zikrettikten sonra, kahvenin anâsır-ı erbaa açısından bir değerlendirmesini yaparak kahvenin üçüncü derecede kuru, ikinci derecede soğuk olduğunu; kuruluğu ile uykuyu önlediğini ve kuru mizaç sâhipleri için uygun olmadığını; sarhoşken içilmesi gerektiğini ve kadınların içmelerinin yerinde olduğunu ekler. (Kâtip Çelebi, 48-49; Bkz.: Ekler)

Sünbülzâde Vehbi (1718-1809), Lutfiyye'sinde, bütün zariflerin tütün ve kahveye mübtela olduğunu, oysa bunları az içmek ve kahvehânelere gidip kokmamak gerektiğini, irfân ehli olanların böyle süflî yerlere giderek alçalmamalarını söyler:

Mübtelâdur zurefâ şimdi bütün
Bûy-i ikrâm virür kahve tütün

Âdet it kıllet-i isti'mâli
Zarârından olan tab'un hâli

Kahvehâne bucağında kokma
Öyle süflî yere başın sokma

Yakışır mı ola ehl-i irfân
Züll ile gûşe-nişîn-i dükkân

(s.170-171)

Bol tütün çekilen kahvehâneler için Kâmî de tenkîdî bir tavır takınır:

Seyr eyle ehl-i keyfi çûp-ı duhân ile
Döndi Çubuklu Bâğçe'ye kahvehâneler

Olumsuz atmosferlerine rağmen, inzibat memurlarının kahvehânelere uğramaya cesaret edemediklerini, Nâbî (Ö.1712), Hayriyye'sinde, acı acı dile getirir:

Furûn u kahve vü dükkânı mı var
İhtisâb uğramağa cânı mı var
(s.126)

Şâir Tab'î ise meyhânelerin yıkılması yerine, inzibat memurlarınca, kahvehânelerin yıkılmasına tarafdârdır:

Yıksın ko kahvehâneleri şahne-i zamân
Başımda yıkılmadı ya hâne-i mugân

Kahvehânelerin 16. ve 17. asır edebî metinlerine akseden özellikleriyle, 18. ve 19. asırlarda da varlıklarını korudukları yukarıdaki metinlerde de görülmektedir. 20. asrın başından 1990'lara kadar yazılan edebî eserlerde de kahvehâneler, değişik bakış açılarıyla ele alınmıştır.

20. asrın ilk çeyreği kahvehânelerini, fıkra, inceleme, hâtıra ve denemeleriyle anlatan yazarlar, Ahmet Râsim, Yahyâ Kemâl, Sâmiha Ayverdi, Osman Cemal Kaygılı, Tahir Alangu, M.Halid Bayrı, Musahibzâde Celâl, Reşat Ekrem Koç'u, Ahmet Hamdi Tanpınar, Salah Birsel, Ahmet Turan Alkan gibi edebî şahsiyetlerdir. Bir diğer grup edebî şahsiyet ise, kahvehânelerini, şiir ve hikâyelerine konu olarak almışlar veya vak'anın geçtiği yer olarak kahvehâneleri tercih etmişlerdir. Bunlar, Sait Faik, Tarık Buğra, Malik Aksel, Memduh Şevket Esendal gibi hikâye yazarları; Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal ve Beşir Ayvazoğlu gibi şâirlerdir.

19.asrın sonu ve 20. asrın ilk çeyreğinde yaşanın kahvehâne gerçeği üzerinde en fazla duran fıkra yazarı Ahmed Rasim'dir. Özellikle, **Muharrir Bu Ya, Şehir Mektupları** ve **Fuhş-ı Atîk** adlı eserlerinde bir araya getirilen fıkralarında, A.Râsim'in İstanbul kahvehânelerine bakışı, Şerif Aktaş tarafından incelenmiştir (Aktaş, 212-249). Aktaş, A.Rasim'in kahvehânelerini, Semâi kahvehâneleri; Çalgılı kahvehâneler, Halk Temâşasına Sahne Olan

Kahveler; Edebiyat Mahfili olan kıraathâne, kahvehâne ve çaycı dükkânları; Çaycı dükkânları; Bâzı Meslek erbabının toplantı mahalli olan kahvehâneler ve Diğer kahvehâneler ve kahvelerin bâzı husûsiyetleri başlıkları altında incelenmiştir.

Osman Cemal Kaygılı ve Tahir Alangu, eserlerinde, İstanbul semâî kahvehânelerinde oluşan sözlü edebî kültüre temas etmişler ve mevcut kahvehânelerin belli başlı müdâvimlerini zikrederek, buralarda oluşan edebî geleneğe ışık tutmuşlardır.

Yahya Kemal, **Aziz İstanbul**'da yer alan "Saatler ve Manzaralar" bölümünde, "Defterdar'da Semâî Kahvesi" (s.158-160) başlığıyla bir kahvehâne tasviri yapar. Bu kahvehânede "Eski İstanbul'un lehçesinden şetâretine kadar bütün rûhuna vâris olan tâbiler, sesleriyle ortalığı" çınlatırlar; muhtelif enstrumanlar eşliğinde şarkılar söylenir; kahvehâne bayraklar, fenerler ve Atatürk Pehlivan Kara Ahmed'in resimleriyle süslenmiştir. Hukuk mezunu ve "Ayrancı, lakaplı birisi: semâî okur, burada.

Tanpınar, **Beş Şehir**'de (s.66-69), kepenkleriyle, sayvanlarıyla, fıskıyeli havuzlarıyla, peykleriyle, duvarlarına dizilmiş kehribar ağızlı çubuklarıyla tasvir ettiği kahvehâneleri, "eski İstanbul'un en büyük hususiyetlerinden biri" olarak görür. Her zümrenin kendisine göre oluşturdukları kahve gruplarına işâret eden Tanpınar, kahvehâne sohbetlerinin önemimi vurguladıktan sonra, yalancı şahitlerin toplandığı bir kahvehaneden de bahseder. G. de Nerval ve T.Gautier'in 19. asır İstanbul kahvehane intibalarına da dikkat çeken Tanpınar, Tanzimat'ın, kahvehaneleri de değiştirdiği kanaatindedir ve Viyana-Paris usulü kahvehanelerin tesirini dile getirir. Sultan Abdülaziz devrinde, gazetelerin ortaya çıkmasıyla kahvehanelerin kırâathaneye döndüğünü kaydeden Tanpınar, Arif ve Bekir adlı iki şahsın Divanyolu'ndaki kıraathânelerinin mevcûdiyetini,

> Dün gice iki kıraathâneci
> Birbiriyle eylemişler arkada
> Vakayı seyreyleyen didiler
> Arif'i yıktı Bekir bir darbede

kıtasına dayandırarak zikreder. Parmakkapı'daki kahvehânede ise Hayali Sâlim'in Karagöz gösterisi seyredilir; Meddah Akşî dinlenirmiş.

Tanpınar, bu kahvehânelere gelen seçkin insanların, Ramazan gecelerinde mûsıkî fasılları dinlediklerini, buraların uzun yıllar Beyoğlu ile rekâbet içinde bulunduğunu söyler.

Viyana kahvehânelerinde karşılaştığı gazete okuma geleneğinin İstanbul kaynaklı olnuğunu belirten Tanpınar, konuyla ilgili kısmın sonunda, Şehzâdebaşı'nda yoğunlaşan çayhânelere de dikkat çeker.

Reşat Ekrem Koçu, (s.38-45) Peçevî İbrâhim Efendi'deki bilgileri aktardıktan sonra, bir başıbozukluk numûnesi olarak Yeniçeri Kahvelerini anlatır. Koçu daha sonra şöyle bir kahvehâne tasviri yapar: "Peykeler kilim ve seccâdeler, kuzu pöstekileri ile döşenir, duvarlara Bektâşi levhaları asılır, yerleri fırdolayı hasır döşenirdi. Tavandan peykelerin hizâsına kadar inen camların önü çiçek saksıları, bilhassa fesleğenlerle donatılırdı. Kahvenin ortasında dâima, etrafı saksılarla süslü bir havuz ve fıskiye bulunurdu. Kahve ocakları ise bir gelin köşesi gibi süslenirdi. Kapaklı ve açık boy boy cezveler, dolap dolap fincanlar, en az bir tanesi gümüş ve altın başlıklı çubuklar, çiçekli oymalı levhalar bir servet teşkil ederdi. Ocak başında da umûmiyetle kahvehâne sâhibinin evlât niyetine büyüttüğü bir delikanlı bulunurdu." (s.43) Koçu, bu kahvehânelerde, eğlence meclislerini hareketlendirmek amacıyla"mahbub köçekler", sâzendeler, kıssahânlar ve eli ayağı düzgün tüysüz uşaklar bulunduğunu kaydeder (s.42)

Sâmiha Ayverdi, **İstanbul Geceleri**'nde, Aksaray semtini anlattığı kısımda (s.70-80), kahvehâneleri de tasvir eder (s.71-74). Ayverdi, "refah ve fütûhât devirleri" dediği 16. ve 17. asır İstanbul kahvelerinin "musannâ divanhâneleri andıran geniş, ferah tavanından duvarına kadar her köşesi en usta kalemkârların, oymacıların elinden çıkmış, yaldızlı nakışlı, şirvanlı havuzlu, bir yandan çubuk içilip, bir yandan en parlak şiir, edebiyat ve mûsıkî meclislerine sahne" olduklarını; fakat daha sonraları "hak ve adâlet, Devlet a-

damlarının elinden top olup yerden yere çarpılmaya başlayınca" kahvehânelerin bir kültür mekânı olma özelliğini yitirdiğini kaydeder (s.71-73)

Ayverdi, daha sonra, semâî kahvelerinin açılış törenleri hakkında bilgi verir (s.73-74)

Musâhipzâde Celal de, **Eski İstanbul Yaşayışı** adlı eserinde semâî kahvelerini (s.101-104) ve oyuncu loncaları kahvesi olarak bilinen Çelebi Alaattin mahallesindeki ve Mısır Çarşısındaki Karagözcü kahvehânelerinden söz eder.(s.45)

1960'lara kadar, İstanbul'da, bir edebiyat mahfili durumunda olan ve Bâyezid'de bulunan Küllük, "türünün en son örneği"dir. Tarık Buğra, Küllük adlı hikâyesinde (s.195-198), bu kahvehânenin bir tasvirini yapar ve buraya gelip gidenlerle, konuşulanla ilgili gözlemlerini aktarır (Bkz.: Ekler)

Küllük, T.Buğra'dan önce de edebiyata girmiştir. Sıtkı Akozan, 1936 yılına neşrettiği 16 sayfalık **Küllüknâme** adlı manzûmesinde, burada yapılan edebî, fikrî, kültürel sohbetleri ve kahvehânenin müdâvimlerini, zikredilenlerin meşgûliyetleriyle birlikte anlatır. Kimler yoktur ki bu müdâvimler arasında... Yaşar Nâbîler, Rıfkı Melûller, Mükrimin Haliller, Ali Nihad Tarlanlar, K.Nâmi Durular, Ahmet Refik Altınaylar, Nurullah Atak (Ataç)lar, Mesut Cemiller, Salahettin Topaylar, Mahmut Oklar, Ragıp Özdemler, Ercüment Ekremler, Agah Sırrılar, İbrahim Alaeddenler, Necmettin Haliller, Yahya Kemaller, Mithat Cemaller, Necip Fâzıllar, Hammâmîzâde İhsanlar, Orhan Seyfiler, Fâzıl Ahmetler, İsmâil Habibler, Nâzım Hikmetler, Ahmet Hamdi Tanpınar (Kırtıpil Hamdi)lar, Tâhirül-Mevlevîler.....

Küllüknâme'den bir kısmı, örnek olarak aktarıyoruz:

KÜLLÜKNÂME

Sanmayın âvâre bülbüller gibi güllükteyiz
Biz yanık bir kor gibi aksam sabah küllükteyiz

Yaz gelir, süsler güneşler Bâyezid meydânını
Bunda, şâirler Fuzûlî'nin okur divânını

Bunda, Nef'î yükselir, Bâkî geçer, Nâbî düşer
Söylenir lâkin Nedim bir şâir-i fevkalbeşer

Bunda, haccü'l-ekbere verdi karar İbnü'l-emîn
Bunda, takrir etti ilmü'n-nâsı ezber Mükrimin

Bunda, almıştır Melûl Rıfkı icâzet pâyesi
Bunda, Bâkî'ye hayat verdi melâmet sâyesi

Bunda giymiştir Ahunt kaftânını Doktor Nihâd
Bunda, îmân eylemiştir Kant'a Şemseddin Reşâd

Bunda almıştır felekten şimdi Kâzım Nâmi kâm
Bunda gönderdik müderris Macid'e içden selâm
.....
Zâfimız yok kimsenin hiç iltifat ü nâzına
Belki bir aşkın tel olduk örselenmiş sâzına

Bâyezid havzu gibi taştıkça söyler Kırtıpil
Taktı Kudsî arkadan Şeytâna bin kallâvi zil

Sen misin Tâhir dedi, yâ ben miyim ey hoş-makal
Mevlevî, Divrikli'den bin nükte etmiştir suâl

Kızmasın Salih, zekîdir yazmadık bir sonne biz
Kâzım'a kalmış sevinçten en sonu bir deste "iz"

Noldu bilmem ki, bu yıl Tevfik Yalıner münfeil
Küllüğe hasret çeker gurbette öğretmen Cemil

Sordular Ahmet Muhip'den öz şiir üstâdı kim
Fahreder Halit, demiş lâkin bugün üstât benim

Etmesin beyhûde üstadlar bize şerhl-i mütûn
Şimdi genç şâirlere çalmakta Behçet erganûn

Erguvanlar, her sabah genç başlara sünbül döker
Gölgelerde fırçasız bir Çallı İbrahim güler

Süslüyorken türlü yıldızlarla etrâfı gece
Kıskanır bu ihtişâmı görse yüksek Çamlıce

Bir demet güldür, takılmış göğsüne İstanbul'un
Ey sabâ, sen de konakla birgün uğrarsa yolun

(Akozan, 5, 12, 16)

M.Âkif ve Yahya Kemal, İstanbul ve Avrupa kahvehânelerini mukayese ederler. Âkif, ilerki sayfalarda da görüleceği gibi, Türk kahvehânelerine karşı olumsuz bir tavır sergilerken, Berlin Hâtıraları'nda (Safahat, s.330-337) Alman kahvehâneleri karşısında hayran kalır. Fakat, Y.Kemal. **Kendi Gökkubbemiz**'de yer alan "Madrid'de Kahvehâne" (s.171-172) başlıklı şiirinde, İspanyol kahvehânesini, "havra, palavra, farfara, yaygara" gibi olumsuz kelimelerle tavsif ederken, Emirgân'daki Çınaraltı kahvehânesinin sükûnetini, poyraz serinliğindeki yaprak seslerini, gönlünün suların mûsikisine dalmasını ve duvardaki Yesârî hattına olan hasretini dile getirir.

Müstakil bir çalışmayı, gerektiren Evliya Çelebi'de kahve-

hâneler konusuna girmeden, İstanbul dışındaki kahvehânelerle ilgili metinlere de, temas etmek yerinde olur.

İstanbul dışındaki kahvehânelerle ilgili olarak ne yazık ki, çok az metin vardır. Bunlardan ikisine, Ankara ve Sivas'taki iki kahvehâneyi anlatan metinlere göz gezdirelim.

Ankara'nın Ulus meydanında, 1950'lere kadar mevcut olan bir kahvehâne ile ilgili hatıralarını nakleden Malik Aksel, "Ankara'da Bir Kahve" (s.393-398) başlığı altında, Ali Bey'in sâhipliğini yaptığı kahvehâneye, ressam Sâip, Nalbandoğlu, kabadayı Bahriyeli Cemâl, Enver Behnan Şapolyo, Mehmet Çınarlı, İlhan Geçer, Gültekin Sâmânoğlu, M.Necati Karaer, Fikret Sezgin, Yahyâ Benekay, O.Fehmi Özçelik, Munis Fâik Ozansoy gibi pek çoğu edebiyatla uğraşan şahsiyetin gelip gittiğini, bir hikâye kurgusu içinde anlatır.

Edebî eserlere konu olan bir diğer Anadolu kahvehanesi de Sivas'tadır ve adı "Çerkez'in Kahvesi"dir.

Çerkez'in Kahvesini, Sivasla iki edebî şahsiyet, Beşir Ayvazoğlu ve Ahmet Turan Alkan anlatır.

Önce, A.Turan Alkan'ın **Altıncı Şehir** adlı kitabında bulunan "Çerkez'in Kahvede" (s.80-84) kısmını üslûp konusuna girmeden ele alalım.

Alkan, bu kahvenin "Afyon Sokağının hemen girişinde, emektar Şehir Oteli'nin böğründe, bulunduğunu belirtir. Kahvehâne, oturanların ancak, "yan yana, diz dize, ağız ağıza" oturabilecekleri büyüklüktedir. Alkan, tasvirini de yaptığı kahvehânede, pırıl pırıl parlatılmış bakır demliklerin, bir kaç Çin fincanının muhtelif kişilere ait resimlerin bulunduğu, sonraları iç mekân düzenlemesiyle bâzı ufak-tefek değişikliklerin yapıldığı fakat buna rağmen, o eski ruhu taşıyan "bütün aslî elemanların yerli yerinde" durduğunu kaydeder.

Kahve sâhibi Çerkes Hüseyin kimdir? Alkan, Çerkez Emmi'nin de tasvirini yapar: O, pehlivanlık da yapmış, güçlü kuvvetli fakat "biraz ince ve yaşlı Çerkezlerin ağzını tatlandıran şive çalka-

lanmasıyla süslü" bir konuşması olan birisidir. Kolu sıvalı, göğsü açık bir şekilde çalışan Çerkez Emmi, "köpüğü baştan çıkaran bir kahve pişirir." Limonlu çay vermeyi sevmez, müdâvimlerle sohbetten hoşlanır. Bir gün ölür ve kahvehâneyi oğulları işletmeye devam eder; Ömer hâlâ bu işle meşgüldür.

Burada, "Orta kahve istemek gafletinde bulunan tıfıl ve câhil yabancılar"dan başka, herkes birbirini çok yakından tanır. Kimlerdir bunlar? Yazarın kendisi, Beşir Ayvazoğlu, Kenedi Hüseyin, Gürünlü Ahmet Hoca, Emir Hoca, Ahmet Ürgüp ve Halit Gülle gibi şahıslar; son zamanlarda da tebdil-i kıyafet "yerin kulakları"..:

Aynı zamanda bir üslup hârikası olan bu metni EKLER kısmına aldık.

A.Turan Alkan'ın bir deneme şekli ve üslûbuyla ele aldığı aynı mekânı, Beşir Ayvazoğlu, **Kaknus** adlı kitabında "Çerkes'in Kahvede Bir Kış Gecesi" (s.35-39) başlıklı şiirinde anlatır.

Ayvazoğlu, zehir-zemberek bir Sivas kışı tasviriyle başladığı şiirinin ikinci bendinde "nar gibi kızarmış ördek soba" ve Çerkes emmi'nin "buyrunuz" sıcaklığı gerilimini yaratır. Burada çaylar "tavşan kanı"dır ve "şâhâne"dir. Tavanda kırk mumluk bir ampul, duvarlarda isli gaz lambası, sedirin muşambası yağlı, masanın bacakları çarpık, suratları cin çarpmışa çeviren aynalar, kırmızı kuşaklı bardaklar, ocakta Çin ve Japon işi sıra sıra çaydanlıklar, nargileler, A.Menderes'in gülümseyen fotoğrafı, duvarda "kahbe felek sana nettim neyledim" ve "âh minel aşkı ve hâlâtihi" levhaları...Dekor tamam. Şimdi de şâhıs kadrosu: Çerkez Emmi, Recep, Âşık Hulûsî, Âşık Helâlî, Müslüm Efendi, Şâban Ağa, Sâmi (Çerkez'in oğlu),

Ve olay:

Çerkes Emmi, "okkalı bir fincan kahve" veya "tavşan kanı çay" verir ve üstüne "yaprak sarması" cıgara verir; para almaz.

Yatsıyı kılanlar birer birer kahveye düşer, Âşıklar, dumanaltında atışırlar; Hulûsi'nin gâlip gelmesi ortalığı şenlendirir. Bu arada Müslüm Efendi, köşesinde nargilesini fokurdatmakta-

dır. Sonra Âşık Hulûsî, mapusane gediklisi Hulûsî, bir Köroğlu tutturur. Köroğlu'nun kır atı, siyâsi bir tenkid olarak "kör beygir" e dönüşür. Derken, Şaban Ağa, körkütük sarhoş ve ağız dolusu küfürlerle belirir kapıda. İçerdekiler Şaban Ağa'ya kızarlar; o da bayramlık ağzını açar; Müslüm Efendi "yâ sabır" çeker; Çerkes Emmi durumu idâre etmek için kaş-göz oynatır. Acans vakti gelmiştir; Sâmi radyoyu açmalıdır. Bu sırada Sâmi; köşede, kıtlama şeker kırmaktadır.

Ve "leit motiv":

"çerkes'in bir kahvesi var

altı kaval üstü şeşâne" (Bkz.:EKLER)

Aynı kahvehâne midir belli değil ama, Ayvazoğlu, "Kahvede İhtiyarcıklar" (s.56) şiirinde, köşede gizli gizli ölümü düşünen ve dudaklarında, eskiden kalmış bir kaç kahkaha çizgileriyle daralmış zamanı üşüyerek yaşayan insan portrelerini, kelimelere, bir kahvehâne atmosferinde döker.

2-İKİ "MAHALLE KAHVESİ"

Başlangıçtan 20.asrın ilk çeyreğine kadar, nisbeten edebî mahfil olma özelliğini sürdüren kahvehâneler, giderek bir fonksiyon değişikliğine uğramış ve başta vakit öldürme olmak üzere pek çok entellektüellik dışı faaliyetlere sahne olmuştur ve olmaktadır.

Beğenilen ve beğenilmeyen tarafları olsa da, kahvehâneler, toplum nabzının attığı mekânlar olarak hâlâ önemli birer görev îfâ etmektedirler.

20.asırda yaşayan M.Akif Ersoy ve S.Fâik Abasıyanık gibi iki edebî şahsiyet, kahvehanelere bakışlarını, aynı adlı iki metinde sergilemişlerdir[5].

[5] M.Âkif Ersoy, **Safahat**. İstanbul 1974, s.118-125; S.Fâik Abasıyanık, **Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk**, İstanbul 1965, s.7-14.

Her iki edebî şahsiyetin de ele aldığı kahvehâne, 20.asrın ilk yarısının toplum yapısının birer yansımasıdır; fakat Âkif'in kahvehânesiyle S.Fâik'in kahvehânesi birbirinden çok farklıdır.

A-Mehmet Âkif'in Mahalle Kahvesi

Âkif'e göre, kahveler, "dilenci şekline girmiş sinsi câni"lerdir, "harâmî"dirler ve "zavallı yolcunun bütün gününe kıyarlar". Buralar, "şarkın bakılmayan yarası ve harîm-i kaatili"dir; tıpkı eski batakhânelere benzerler. Buralara "ümmet-i merhûme ölmeden gömülür", giren "nûr-ı nazar simsiyah olur da çıkar".

Kahvelerin genel görünüşünü ve fonksiyonunu bu şekilde îzâh eden Âkif, psikolojik durum ile mekân paralelliğini, yaptığı mahalle kahvesi tasviriyle kurar. Âkif'e göre, mahalle kahvesinin tavanı, lânet ağzı (dehân-i lânet)na benzeyen yarıklarla doludur ve bunlar, rezillikler tarihi kusmaktadırlar.

Âkif, kahvelerin açtığı sosyal yaraları sıraladıktan sonra, "Gelin de bakalım... Buyrun işte bir kahve" diyerek, bir mahalle kahvesinin tasvirini yapar. Bu kahvenin kapısı çamurludur, kapının üstünde yuvarlak bir delik, önünde, tahta mı, toprak mı olduğu belirsiz bir eşik vardır. Yemliksiz ahıra benzer; malta taşıyla kaplanmış eşki bir zemini vardır. Tavan ve duvarların rengi, tütün ve nargile dumanından kahverengiye dönmüştür. Ortada, leyleğe veya balıkçıl kuşuna benzeyen kara bir mangal bulunmaktadır. Bir kenarda, üzeri, eski püskü bir örtüyle örtülmüş yatak vardır ve bunun üstünde, kuruması için yağlı bir mendil serilmiştir. Tavana, kopmak üzere olan bir iple bir zembil, onun yanına da bir mest asılmıştır. Duvarda, eski ocaklara benzeyen bir oyukta, camlı bir dolap vardır ve bu dolapta, sülük kavanozu, kan almada kullanılan boynuzlar, diş çekme kerpeteni, ustura, sıra sıra çekilmiş dişler (Âkif, bu dişleri" mahya sanma" diyerek alaylı bir üslupla anlatır.), havlular yer almaktadır[6]. Duvarlarda, Köroğlu, Kerem ile Aslı, Şah

[6] Âkif, "Mahalle Kahvesi" adlı manzûmesinden başka, "İki Arkadaş Fatih Yolunda" (s.246) başlıklı manzûmesinde de, kahvehânelere karşı olumsuz bir tavır

İsmâil, Ferhad ile Şirin hikâyeleriyle ve yılanı kamçı gibi kullanan Rüfâî dervişi ve Hacı Bektaş menkabelerinin anlatıldığı resimler; "Âh mine'l-aşk" levhası ve okunup anlaşılması güç "herze-pâre" beyitler bulunmaktadır[7].

Kahvenin ortasında, üzeri yağ bağlamış bir masa vardır ve bunun üzerinde, yağlı meşinlere benzeyen oyun kâğıtlarıyla, kirli tavla tahtalarıyla, rengi kaybolmuş taşlarla, kirden delikleri bersizleşmiş domine taşlarıyla oyunlar oynamaktadır.

Âkif, kahve müdâvimlerinden ikisinin adını (Ahmet ve Ömer) vererek, oyun esnâsında yapılan konuşmaları da aktarır. Bu konuşmalardan, kahvedekilerin, oyun dışına taşmayan boş konuşmalarla vakit öldürdükleri anlaşılır. Ayrıca, kahve müdâvimleri arasındaki nesil çatışması da, yaşlıların lehine, gençlerin aleyhine olacak şekilde verilir. Orada, okumaya yer yoktur. Gazete okuyan birisine, gazetelerin hepsinin yalan yazdığı gerekçesiyle elindekini atması; doğru yazanların da, Volkan gazetesini çıkaran Derviş Vahdetî'nin âkıbetine uğrayacağı söylenir.

Âkif, bütün bu olumsuz kanâtlerin sâhibi olarak, daha manzûmesinin başında,

> "Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı
> Kapansın, elverir artık bu perde pek kanlı"

diyerek, mahalle kahvelerinin sosyal bir yara olarak artık fonksiyonlarını kaybettiklerini öfkeli bir üslupla dile getirir.

Âkif'in, mahalle kahvesine alternatif mekânı "ev"dir. O'na

---

sergiler. Aynı olumsuzluk "Meyhâne"de (s.39-40) de görülür. Fakat, dikkat çekicidir ki, Âkif "Berlin Hâtıraları"nda (s.330-337), bir Alman kahvehânesi için aynı olumsuz tavrı sergilemez. Âkif, bol ışıklı Alman kahvehânesi karşısında "donar kalır", şaşkınlığından, ne baştığı yeri görür, ne gittiği tarafı. Burası, "fezâ içinde feza"dır, "bir harîm-i nûrânûr"dur. Bu, biraz da Ziyâ Paşa'daki gibi, diyâr-ı küfrü gezen Türk aydınının, oralarda kâşâneler, mülk-i islâmda vîrânele görme psikozunu yansıtmıyor mu?

[7] Bu tasvirler ve beyitler, A.Rasim ve O.Cemal Kaygılı'nın anlattığı kahvelerdeki resimlere ve süslemelere benzemektedir.

göre insan, akşam evinde karısıyla, çocuklarıyla, ana-babasıyla berâber "kemâl-i izzetle" oturmalıdır. Çünkü erkek için karısı ruh dostu, çocukları ruh, ana-babası sığınılacak bir kucaktır. Fezâ kadar geniş ve cennet sarayına benzeyen evin insana dar gelmesini. Âkif bir türlü anlayamaz. Ve Âkif, manzûmesinin sonunda, kahvenin pervazına yuva yapmış bir çift kırlangıca, "...sizin bir yuvanız yok mu?" diye soru sordurur.

B-Sait Fâik'in Mahalle Kahvesi

S.Fâik, bir "kahraman, anlatıcı"[8] olarak, sapa bir yerdeki mahalle kahvesine, bir kış günü, "...karın daha tez, daha temiz biriktiği, insanların az geçtiği bir semte" gitmek için uğraşmıştır. Bu kahvenin bir bahçesi vardır. Bahçede, bütün yapraklarını dökmüş iki söğüt ağacı ve üç dört kuru yaprağı kalmış bir asma bulunmaktadır; bir de çiçekleri karla örtülü kasımpatları.... Dışarısı ve bahçe, mora çalan bir ışıkla aydınlanmaktadır. Hava kararmak üzeredir fakat kahveci, dışardaki ışığın güzelleğini bastırmamak için, lambaları henüz yakmayacaktır. O'na kalsa bir müddet daha yakmaz ya, yaşlı müşteriler birazdan homurdanmaya başlarlar.

İçerde sekiz kadar müşteri vardır ve tavla oynamaktadırlar. Ortada, ateşten dolayı kızarmak üzere olan bir sac soba vardır. Anlatıcı, gazete ister ve okur. Diğer müşteriler. maîşet derdiyle ilgili konuşmalara dalmışlardır. Gelen müşteri, sobanın başında biraz ısındıktan sonra, oyun oynayanların yanına ilişmektedir. Kahvedekiler hüzünlü bir şey konuşmaktadırlar. Duvarda bir saat vardır. Vakit bir hayli ilerledikten sonra, kahveye, "Kaşına, kirpiğine kar dolmuş, üstüne beyaz bir ceket giymiş" gibi bir genç girer. Üstünü-başını kardan temizledikten sonra oturur. Bu genç gelince herkeş susar, tavla oynayanlar oyunlarına son verirler ve çıkıp giderler. Kahvede yalnızca ihtiyarlar kalır. Havaya, endişeli bir sütût hâkimdir. Kahveci, yuvarlak yüzlü, geniş, kırışıksız ve mânâsız a-

[8] "kahraman anlatıcı" için bakınız: Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ankara 1991, s.100-102.

ınlı; ceketsiz; çizgili beyaz gömlekli, kirli, beyaz renkli ve yakası engelli iğne ile tutturulmuş bol bir kazak giyen gence çay getirnez. Bu gence, çayı, anlatıcı ısmarlar. Kahveci ısmarlanan çayı getirmekte isteksizdir. Bu gencin babası Arabacı Kâmil Ağa, ölüm döşeğindedir. Genci, kız kardeşini kötü yola düşürdüğü için, babası evlatlıktan reddetmiştir. Birisi, Kâmil Ağa'nın, kahvedeki Ali Ağa ve Mahmut Çavuş'u çağırdığını söyler. Biraz sonra Kâmil Ağa'nın ölüm haberi gelir. Anlatıcı, ölüm haberiyle pek ilgilenmez, kızın âkıbetini sorar, cevâbını monolog ile çözümlemeye çalışır. Kahveci sapsarı kesilir. Anlatıcı, kızı, kahvecinin kötü yoldan kurtardığını düşünmektedir.

C-Karşılaştırma

Âkif'in manzûmesinde, tahkiye, ikinci bir unsur olarak yer almaktadır; S.Fâik'in metni ise başlı başına bir hikâye türüdür. Âkif'in metninin, Volkan olayının henüz gündemde olduğu bir dönemde, 1909-1910 yıllarında, S.Fâik'in hikâyesinin ise 1940 yıllarında yazıldığı anlaşılmaktadır. Arada, her ne kadar 30 yıllık bir zaman farkı varsa da, sosyal olaylarda kesin bir kronojik sınırlamanan olamayacağı gerekçesiyle, her iki edebî şahsiyetin de anlattıkları mahalle kahveleri benzer sosyal dokuları aksettirmektedir.

Âkif'in manzûmesindeki şahıslar, oyun ve nesil çatışması hakkında konuşurlar; S.Fâik'in şahısları maîşet dertleri ve Kâmil Ağa'nın ölümü ve oğuluyla ilgili konuşurlar.

Âkif'te, anlatıcı, olayın dışında, bir gözlemci olarak yer alır; S.Fâik'te ise, anlatıcı olayın içindedir.

Âkif, yaptığı tasvirlerde ve anlattığı şahıslarda olumsuz bir tavır sergiler. Meselâ, Âkif, ortadaki mangalı, kara bir leyleğe veya balıkçıl kuşuna benzeterek olumsuz bir şekilde yorumlar; duvar, tavan, eşik, yatak ve masa tasvirlerinin hepsi için "lânet, rezil, hufre, frengi, levs (kir), sefil, habis, herze..." gibi isim ve sıfatlar kullanır. S.Fâit, kahvehane ile ilgili olarak tarafsız, belki biraz da

olumlu yönde taraflıdır. Meselâ O, kahveye geldiği andaki ışık unsurunu ve sobayı beğenerek yorumlar.

Kahvehâne, Âkif'te amaçtır, S.Fâik'te araç... Âkif, amacı kahvehâne olduğu için, burayı en ince ayrıntısına kadar tasvir eder. S.Fâik'in böyle bir amacı yoktur; kahvehâne, O'nun için, sâdece, hikâyesinin geçtiği bir mekândır[9].

Âkif, kötü bir sosyal yara gibi gördüğü kahveye karşılık, evi bir alternatif olarak ileri sürer; S.Fâik'in böyle bir endişesi yoktur. Zâten S. Fâik için, kahvehâne ve benzeri yerler uğranılan birer mekân konumundadır.

Mekân tasvirlerindeki bütün olumsuzluklarına rağmen Âkif, folklorik zenginliği de olan gerçekçi bir tavır sergilemiş; bir kahvehâneyi, bir tiyatro dekoru gibi tasvir etmiştir. S.Fâik'in mekânı ise, kullandığı anlatma tekniği gereği itibarîdir.

Aynı mekânları yakın zaman dilimleri içinde tasvir eden bu iki edebî şahsiyetin metinlerindeki farklılık nereden kaynaklanmaktadır?

Âkif de, S.Fâik de, aynı sosyal vâkıayı ele almışlardır: Mahalle kahvesi. Fakat birisi konuyu olumsuz yönleriyle ele alırken, diğeri konuya tarafsız ve hattâ biraz da beğenerek bakar. Farklılığın, her iki edebî şahsiyetin "bakış açıları"ndan[10] kaynaklandığı söylenebilir. Bakış açısında, yazarın birikimi, amacı, düşünceleri,

---

[9] Hikâyelerinde mekân olarak kahvehâneyi kullanan başka yazarlar da vardır: M.Şevket Esendal'ın "Otlakçı" (**Temiz Sevgiler**, Ankara 1975, s.38), "Enver Efendi, Seni Kahve Paklar" (**Meslek Gazetesi**, 7 Nisan 1925); Bahaeddin Özkişi "Suç" (**Göç Zamanı**, İstanbul 1975, s.19); Tarık Buğra "Küllük", "Borç" (**Hikâyeler**, İstanbul 1969, s.195,199) Mâlik Aksel, "Emekliler Kahvesinde Bir Toplantı", "Ankara'da Bir Kahve", **İstanbul Ortası**, 1977, s.235-242; 389-398 gibi hikâyeler, bunlardan bir kaçıdır. S.Fâik'in de, hikâyelerinde mekân olarak kahvehâneyi seçtiği başka hikâyeleri vardır. Bunlardan birisi, "Bilmem Neden Böyle Yapıyorum?" başlıklı hikâyesidir. (**Mahalle Kahvesi-Tüneldeki Çocuk**, s.61)

[10] "bakış açısı" için bakınız: Ş. Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s.81-85.

öne çıkarmak isteği, gerilime konu ettikleri olay önemlidir. Âkif, kahvehânelere karşı olumsuzdur ve bu mekânlarınbirer sosyal yara olduğu kanâatine sâhiptir. Âkif'e göre kahvehâneler, fonksiyonlarını tamamlamış birer unsurdurlar. Sanırım, Âkif'in bu kanâte sâhip olmasında, bu mekânları tanımaması temel sâiktir. Âkif'in idealize ettiği mekân evdir ve diğer manzûmelerinden de anlaşılacağı gibi câmidir. S.Fâik ise, tabiati ve işi gereği, kahvehâneleri iyi bilen bir insandır. O'nun insanları, zâten kahvehâne müşterileri genel tavırlarını sergileyen, sâde, basit ve sıradan insanlardır. Farklılık buradan kaynaklansa gerek...

SONUÇ

16.asrın ortasından itibâren Türk kültüründe yer almaya başlayan kahve, diğer sosyal alanlarla beraber, edebiyatta da geniş bir yer tutmuştur. Kahve başlarda, tıbbî ve dînî bir takım tartışmalara yol açarak Osmanlı toplumunun her zümre ve kültür seviyesinden insanı ilgilendiren bir konu olmuştur. Daha önce, **Sâkînâme** geleneği ile başlayan eğlence meclisleri[1] ve muhtelif kültür mahfilleri tavsif ve tasvirlerine ilâveten Osmanlı günlük hayatına giren kahve ve kahvehane, büyük ölçüde mey ve meyhane imajı etrafında gelişen edebî mazmûn dünyasına, kendisinin de dâhil ve hatta alternatif olmasıyla, bu alanda büyük ve hareketli bir kamuoyunun teşekkül etmesine sebep olmuştur.

Genel olarak günlük hayatın bir parçası ve bilhassa ikram edilme özelliğiyle, önceleri sosyal bir statü göstergesi olan kahve, bu özelliğinin peşi sıra ve eğlence, sohbet ve misafirlik gibi sosyal kurumların vaz geçilmez içeceği olmasıyla da, edebî metinlerinde sembol değeri kazanan bir kelime olmuştur. Kahve, edebî metinlere girerken, sadece "bir bitkinin meyvesi" olarak girmemiş, çekirdeğiyle (bün), kavrulmasıyla, âletleriyle (değirmen, dibek, tava, cezve, fincan, zarf), pişirilmesi ve içilmesiyle, sıcaklığı, kokusu ve rengiyle; fincanın içinde duruşuyla, şâirlerin imaj dünyâlarına bir zenginlik katmıştır. Bu kullanım zenginliği ve şekliyle kahve kelimesi, edebî metinlerde düz anlamından ziyâde, çağrışımlarla zenginleşen yan anlamlar kazanmıştır. Kahve ile ilgili diğer kelimelerde de aynı özellik görülür. Ayrıca, antropoloji ve etnoloji alanlarına giren kahve gelenekleri de, şâirlerin müracaat ettikleri bir başka grup kahve birikimini oluşturmuştur.

---

[1] Tunca Kortantamer, "Sâkînamelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", Ege Ün. Sosyal Bilimler Fak. **TDEA Dergisi**, İzmir 1983, C.II, s.81-91. Nâmık Açıkgöz, **Riyâzî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği,** (Dîvan, Sâkî-nâme ve Düstûr'l-Amel'in Tenkidli Metni), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1986, s. 86-99, 697- 782; Tahkiyevî Bir Metin Olarak Riyâzî'nin Sâkînâme'si, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul Ağustos 1988,S.55, s.73-83.

Osmanlı dönemi edebiyatı ve diğer bilim dallarında, zaman zaman ortaya çıkan "târihlendirme" meselesi, incelenen metinlerde kahve kelimesinin kullanıldığını görmek ve kahvenin İstanbul'a 1551-1555 yıllarında geldiğini bilmekle çözülebilir. Çünkü, içinde kahve geçen bir metnin, bu yıllardan önceye târihlendirilmesi, henüz mümkün görünmemektedir. Meselâ, bu yüzden, şiirlerinde iki def'a kahve kelimesini kullanan Karacaoğlan'ın 16.asrın ilk yarısında yaşadığını iddia etmek imkânsızlaşır.

İleride yabılabilecek klâsik şiirin mecaz ve teşbih dünyası çalışmalarında, çeşitli unsurların, şiire belâgat özellikleriyle girişlerinin târihî seyrini belirleme konusunda kullanılacak olan filoloji metoduyla, mutlaka, kelimenin dile giriş târihi de tespit edileceğinden, kahveyle ilgili oluşturulan imaj âlemi için 16.asrın ortalarını zikredilecektir.

Kahvenin Osmanlı günlük hayatına girip edebî mahfillerde bir hareketlilik doğurduğu çağlarda, Uzakdoğu ve bilhassa Japonya'da çay benzer bir sosyal hareketlilik sebebi oluyor ve "hayat sanatının bir dini" gibi mütâlaa ediliyordu[2]. Kahvenin önce Şâzilî tarikatiyle [3] ve daha sonra tasavvuf ehlinin olumlu bakışıyla çoğu tarikat ile yakından ilgili olması ona bir kudsiyet izâfe edilmesine yol açmıştır. Aynı şekilde, çayın Taoizm ve Zennizm ile olan münâsebeti [4], bu iki alkolsüz içeceğin 16.asra damgalarını vurmaları sonucunu doğurmuştur.

Nağzî'nin mesnevîsinde geniş bir şekilde ve diğer şâirlerce muhtelif şiir ve beyitlerde ele alınan kahve, halk edebiyatı ürünlerinde, özellikle sevgi temalı metinlerde de değişik özellikleriyle yer almıştır. İlk zikredildiği metinden itibâren, bâzen tek başına bir teşbih unsuru olarak veya tıbbî ve sosyal cihetiyle; bâzen de şarap ile karşılaştırılarak metinlere giren kahve, bütün tenkidlere rağmen, alternatif bir içecek olduğu kadar, alternatif bir imaj unsuru olarak da, şâirlerce kullanılagelmiştir. Lüzûmundan fazla tenkîd edildiği

---

[2] Okakura Kakuzo, **Çayname**, (Çev.: Ali Süha Delilbaşı), İstanbul 1944, s.31.
[3] C.V. Arendonk, Kahwa, **EI**, 449.
[4] O.Kakuzo, **Çayname**, s.28 - 29.

de ortadadır. Gerek kahvenin ve gerekse kahvehânenin, egzotik bir Türk kültürü sembolü olarak, bütün dünyada şöhret bulması, bu tenkidlerin, ne kadar yersiz olduğunun işaretidir. Üç yüz yıl klâsik Türk edebiyatına ve dört yüz yıl kadar da Türk halk edebiyatına konu olan kahvenin, kültürel özelliğinin devâm edeceği anlaşılmaktadır. Neskafe karşısında, kahvenin durumunun ne olacağı konusundaysa, şimdiden bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

EKLER

KAHVEHANELERİ ANLATIR

Arabistan'da eskiden beri bulunan kahvehaneler dokuz yüzaltmıştan (1553) beri paytahtta, yani Kostantaniyye'de ve Osmanlı Devletinin öteki ülkelerinde peyda olan sayısız toplantı yerleri, mutlaka iyi ve yatlıların toplandığı yerler, akıllı ve akılsız kişilerin kaynağı olmuştur. Çünkü oralara varanlar; dervişler ve irfanlı kişiler takımıdır ki muratları birbirlerini görüp sohbet etmektir. Ve kahvesini içip keyiflerini çabuk yetiştirmektir. Bir de garipler ve fakirler bölüğüdür ki gariplerin evleri ve yuvaları yoktur. Netekim fakirlerin de başka toplanacaklayın paraları ve dünyaları yoktur. O yüzden kahvehanelere devam ederler. Ama şehir oğlanından, bilgisiz ve kötülüğe düşkün millet olan akılsızların oralara düşkünlükleri yalnız dedi-kodu yapıp adam çekiştirmeleri dolayısıyladır. Bu dediğimiz sipah ve yeniçeri kısmı, Osmanlı ülkesinde, Mısır'da, Şam ve Bağdat kullarının her memlekette kahvehanelere devam etmeleri, sabah-akşam bir köşesinde mücavir olup oturmaları, hem dedi-kodularına ve çekiştirmelerine otlarını yetiştirmeye hem de "filân zamanda ağa idim, filan devletlü kişiye kethuda" diye kendilerini satmaya alışmış olmalarındandır. Sonra bu söylenen türlü türlü sınıflardan başka, oralara giden kimi Hak ehli kimseler, yalnız kahvelerini içip gitmeyi uygun görürler. Onun gibilerin buralara yönelmelerinin içilen kahvenin, iyi kişilerin içtikleri türlü içkilerin iksiri olmasının sebebi Şeyh el-Hasen Şazelî gibi Hakka ulaşmış birinin gözüne girmiş olmasıdır. Kara tenli bir Yemenli sevgili iken mürşidin nazarındaki uğur onu gönüllerin sevgilisi etmiştir. O yönden süluk ehli olanların gönülleri ona tutkundur, sanki Hakka ulaşmış olanın gözüne girmiş bir sevgilidir. Kimi musahebeye düşkün kimseler de vardır ki ara vermeden dostlarla oturup konuşmayı severler. Ve nice onmadık derbederler de kahvehanelere giderler ki bunlar yalnız tavla ve satranç oynamak, kimi

kumar oynayıp akça kazanmak isterler. Bundan dolayı kahvehaneleri beklemeleri olur. Oysa bunlar yitik sayılan kişiler olup işsiz güçsüz tembellere katıldıklarını herkes bilir.

(Âlî, 180-181)

BELİRTİSİ GÜZELLİK OLAN RUM ÜLKESİNDE KAHVENİN İLK KEZ ORTAYA ÇIKMASI

Yıl 962 (1554). Dokuz yüz altmış iki tarihine gelinceye kadar başkent İstanbul'da ve kesinlikle bütün Rum ilinde kahve ve kahvehane yok idi. Söylenen yılın başlarında Halep'ten Hakem adında esnaftan bir adam ile Şam'dan Şems adlı kibar bir kişi gelip Tahtakale'de açtıkları birer büyük dükkanda kahve satmaya başladılar. Keyiflerine düşkün bazı kişiler özellikle okur yazar takımından bir çok büyük kimse bir araya gelmeye ve yirmişer, otuzar kişilik toplantılar düzenlemeye başladılar. Kimisi kitap ve güzel yazılar okur, kimisi tavla ya da santranç oynardı. Bazen yeni yazılmış gazeller getirip, şiir ve edebiyattan söz edilirdi. Ahbap toplantıları yapmak için büyük paralar harcayarak ziyafetler çeken kimseler, artık bu masraftan kurtulup bir iki akçe kahve parası vermekle toplantı safasını sürmeye başladılar.

İş o dereceye vardı ki, işlerinden çıkarılarak yeniden görev almak için belli bir süre beklemek zorunda olan memur adayları, kadılar, müderrisler, işsiz ve güçsüz takımı böyle eğlenecek ve gönül avutacak yer bulunmaz diye kahveler dolup taşmaya başladı ve oturacak, hatta duracak yer bulunmaz oldu. Kahvehaneler o kadar ün saldı ki mevki ve rütbe sahiplerinden ayrı ileri gelen büyükler de buralara ellerinde olmadan sürekli gelir oldular.

İmamlar, müezzinler, sahte sufiler ve halk kahvehanelere dadandılar; Mescitlere kimse uğramaz oldu deniliyordu. Din bilginleri ise "kötülükler yuvasıdır, kahveye gitmektense, meyhaneye gitmek daha iyi oyur" gibi laflar söylüyorlardı. Özellikle vaizler, yasak edilmesi için çok çaba gösterdiler. Müftüler de yanarak kö-

mür haline gelen herşey düpedüz haramdır diye fetvalar verdiler. Rahmetli Sultan III. Murat -Allah'ın rahmeti üzerine olsun - zamanında kahvenin yasak edilmesi için sıkı tedbirler alındı. Ama yine de önüne geçilemedi. Kimi dostlar "koltuk kahvesi" diye çıkmaz sokaklarda ve bazı dükkânların gerisindeki arka kapıdan işlemeye başladılar. Daha sonra bir sübaşı ya da asesbaşıya baş vurarak izel izin aldılar ve kahveden vazgeçmediler. Hatta rahmetli Manav İvaz efendinin İstanbul kadısı iken, "kazanlarını yaktıkları sürece yalaklarını yolaklayın" diyerek fincanlara işaret ettiğini söylerler... Ama o zamandan sonra o kadar sürüm buldu ki artık yasaklanmaktan kaldı. Vaizlerle müftüler artık "Kömür derecesine gelmezmiş, içilmesinde sakınca yoktur" der oldular. Ulemadan, şeyhlerden, vezir büyük vezirler gelir kaynağı olarak kahvehaneler açtılar ve günde ve büyüklerden kahve içmez adam kalmadı. Hatta o hale geldi ki, birer, ikişer altın kira alır oldular.

(Peçevî, 158-159)

KAHVE ÜZERİNEDİR

Bu yolda da geçmişte nice kavgalar olmuştu. Aslı Yemen diyarından çıkıp tütün gibi dünyaya yayıldı. Kimi şeyhler Yemen dağlarını mesken edinip dervişleriyle bir tür ağaç yemişi bulup kalb ve bün dedikleri taneleri döğüp yerlerdi ve kimisi de kavurup suyunu içerlerdi. Riyazat ve sülûke uygun ve şehveti kesmeye elverişli soğuk ve kuru gıda olduğundan Yemen ahalisi birbirinden görüp şeyhler ve sûfiler ve başkaları kullandılar. Dokuz yüz ellli (1543) sıralarında gemilerle Türkiye'ye geldiği zaman tanınmayıp haram olduğuna fetvalar verildi. Yanık olmasından başka devir ve cemiyet ile içilmesinde doğru yoldan çıkmış dinsizlere benzemek vardır, dediler. Merhum Ebussuut Efendi'den naklederler ki getiren gemileri deldirip kahve yüklerini denize batırdı. Lâkin bu yasaklar ve şiddetler fayda vermeyip verilen fetvalar ve söylenen sözler halkın kulağına girmedi. Yer yer kahvehaneler açılıp büyük şavk ve rağbetlerle bir yere gelip içtiler. Hele keyf erbabının keyflerini artırır, cana can katar bir hal olduğundan bir fincan uğruna can

vermek yanlarında câiz oldu. Onların zamanından sonra gelen şeyhülislâmlar câiz olduğuna fetva verdiler. Merhum Bostan-Efendi bir mufassal ve manzum fetva verdi. Kahvehaneler kimi yasaklanarak, kimi izin verilerek bir kaç yıl sürüdü. Bin tarihlerinden (1592) sonra dince yasak sayılmaktan kalktı, her yerde açıkca içilip her sokak başında bir kahvehane açıldı. Kıssahanlar, çengiler ile halk işten güçten kaldı. Alış-veriş durduktan başka, padişahtan dilenciye varınca halk birbirini kesip biçmekle eğlenir oldu. Merhum Gazi Sultan Murat Han, bin kırk iki (1633) sonlarında bu işi anlayıp halka şefkat ve nasihat yüzünden bütün Osmanlı İmparatorluğu ülkesinde bulunan kahvehaneler bozulup bundan sonra içilmesin diye ferman ettiler. O zamandan beri İstanbul kahvehaneleri, cahil kişinin yüreği gibi harap ve virandır. Yine açılır ümidiyle kahvehane sahipleri bozmayıp kapamışlardı. Sonra çoğu, belki hepsi bozulup başka dükkânlar yaptılar. Lâkin İstanbul'dan başka şehirler ve kasabalarda eskisi gibi açılıp içilir oldu. Önce söylendiği gibi bu tür işler sonsuz olarak yasak kabul etmez.

Bundan sonra kahvenin niteliğine gelelim: Kahvenin kendisinin soğuk ve kuru olduğunda şüphe yoktur. Davûd Antâkî'nin Tezkirede sıcak ve kuru dediği herkesçe kabul edilmiş değildir. Nihayet su ile kaynatılıp şerbeti alınınca soğukluğu gitmez, belki daha çok soğuk olur. Çünkü su da soğuktur, onun için susuzluğu giderir ve bir uzva döküldüğü zaman yakmaz, çünkü onun harareti garîzî hararettir, tesir eylemez. Lâkin kuruluğuna biraz gevşeklik gelir. Meselâ kendi üçüncü derecede kuru iken ikinci derecede soğuktur. Yaş ile karıştığı zaman kuruluğunun bir derecesi gider, ikinci derecede kuru kalır. Ve kuruluk ile uykuyu önler, mizaca göre mutlaka idrarı vardır. Kuru mizaç sahiplerine, hele sevdâvî mizaca çokluk elverişli değildir, belki aykırıdır. Çok içilmesi uykusuzluğa ve sevdâvî vesveselere yol açar. İçilecek olursa sarhoş iken içilmeli. Lâkin mizacı râtıp olanlara, hele kadınlara gayet uygundur. Onlar ağır kahveyi çok çok içmek gerek. Sevdâvî olmamak şartıyla, çok olması onlara zarar vermez, vesselâm.

(Kâtip Çelebi, 48-49)

KÜLLÜK

Bu bir kahvedir; Beyazıd'da, meydanın sağ tarafında, içerlek birşey. Oraya "Küllük" derler. Küllüğün geniş bir bahçesi, bahçesinde de yaşlı ıhlamur ağaçları, dalyan boylu akasya ve kestane ağaçları vardır. Küllük baharı ve yazı bütün zerreleriyle ve bu ağaçlar sâyesinde duyar. Gerçekten de Küllüğün mevsimleri tam bir duyuşu vardır. Mevsimleri ve hele sonbaharı, sonbaharın başlangıcını, başlayışını. Sonbaharda mor bulutların, mor ve alçak bulutların hani bir baskın edişi vardır; her yer birdenbire kararıverir, yaprakların yeşili esmerleşir, esmerleşen yeşil yapraklarda bir ürperme, bir titremedir başlar, pır pır titrerler, titrer dururlar. Hava artık o hava, rüzgâr o rüzgâr değildir. İnsanın etine ıslak, rahatsız edici, endişelendirici birşeyler dokunur, evi düşündürür.

Küllüğün yazlık müşterileri vardır: Biz bu vefasızlara kırlangıçlar deriz. Kırlangıçlar, daha kestaneler o güzelim yapraklarını dökmeden Şehzadebaşı'na veya Aksaray'a göç ederler. Bu hazin birşey olur, fakat üzerinde durmağa değmez: Kalsalar ne olacak sanki; ne onlar küllüğün hurda bir vagona benziyen salaşına hakkını verebilirler, nede küllük onları mide fesadına uğramadan benimseyebilir, kısacası kırlangıçlar sonbaharla birlikte gittiklerine bal gibi iyi ederler.

Sonbahar geçer kış gelir; yollar kapanır kardan.. veya yağmurdan, çamurdan, soğuktan, cansıkıntısından hayatın boşluğundan veya asıl doğrusu hepsiyle birden yollar kapanır.. ve biz, kırk kişi, üç dört aylık hayatımızı kurmağa başlarız:

Bu kırk kişininin içinde bütün dünya insanları toplanır, bu kırk kişinin arasında dünyanın bütün bağları kurulur:

Birbirimizle kavga ederiz, dost oluruz, gruplara ayrılırız, borç alır, öder veya ödemeyiz, borç verir, alır veya alamayız. Sırası gelir küskünlüklere son verir, sırası gelir dostlarımızla bozuşur ve, mizaçlarımıza göre, bütün bu halleri santimantal, hatta trajik, alaycı veya umursamıyan bir edâ ile yaparız.

İçimizde mirasyediler vardır, üçaylıkları veya kırmızı renkli havâle kağıdını bekliyenler vardır, hele hele hiçbir şey beklemiyenler vardır. Karıları ikinci gençlik çağını yaşıyan askerlik emeklileri, sevgililerini bir defacık olsun öpmemiş, hatta selamlamamış ebedî üniversiteliler, asla yaşamamış metreslerden bahs eden tığ gibi fakat kadınsız, fakat kadından kaçan delikanlılar..

Bunlar, hepsi, yâni hepimiz, evlerimizden, pansiyonlarımızdan, veya, varı yoğu bir şilte ile bir bavul ve üç beş kitap - büyük aşklara, büyük hayatlara dâir; büyük, ah!.. ve sefil şartlar - olan odalarımızdan, daha gün kendini bulmadan fırlar, şehrin her yönünden küllüğe dökülürüz.

Soba başı sohbetleri tatlıdır: Küllüğe gelen beş gazete ilk gelen beş kişi tarafından zapt edilmiştir; onların kaderi okunmamaktadır: Başlıklar şöylece bir gözden geçirilir, ve, münakaşalar - haşin benliğin tövbe tutmaz sarhoşluğu - başlar. Bunun sonrası artık kolaydır: Başmakalelere sövülür, fıkraların üzerinde bile durulmaz, varsa, sanat ve fikir yazıları alaya alınır, daha sonra da bütün dünya meseleleri hükme bağlanır. Bu işleri parlak bir şekilde yapan hatiplerimiz, politikacılarımız ve üstad san'atkârlarımız vardır. Onlara bu sıfatları biz vermişizdir, veya, bu sıfatlar doğrudan doğruya kendilerince kelimeleştirilmiş ve mallanılmıştır.

Oyunların - dışardaki mıymıntı, dışardaki sünepe sürüklenişe karşılık, herkesin bir Napolyon veya Çakmak kesildiği meydan muharebelerinin - başlaması çok gecikmez: Bir masada, bric'i bir güzel san'at, bir fen sayanlar, aralarında zeneat edinenler de olduğu halde, öbür masada Emin Mahir veya Üniversite lokantasında yenecek yemeğin parasını hedef tutan sıfır'cılar, başka bir masada ise Çarşıkapı akşamcıları iş başına geçerler.

Böylece kaderin çarkları dönmeğe başlar:

Ayın yirmisinden, belki de on beşinden sonrasının kaderi, öğle yemeğinin, çorap veya gömlek paralarının kaderi, üniversite taksitlerinin kaderi çizilmeğe başlar.

Saatler ilerler az ötedeki câmiin minarelerine müezzinler üç defa iner çıkarlar, otobüs seferleri durur, gün erir. Küllük birdenbire boşalmaz, Küllük dağılır:

Önce emekliler, sonra kazananlar, onlarından arkasından kahve parası bile kalmıyanlar - gün görmüş, Yahya Kemal'e nargile, Köprülü'ye çay vermiş garsonla uzun, filozofça konuşmalardan sonra - ve nihayet ne kazanmış, ne de kaybetmiş olanlar. En sonra bunlar; çünki insan Küllükde ya kazanmalı veya kaybetmelidir; Günü kurtarmak veya yarına bağlamak.

Küllük, işte, kuşatılmıştır, demir çemberle kuşatılmıştır; fakat Küllükten yarmalar yapılır. Küllükten yarmalar gece başlamadan, akşamın bitimiyle yapılır, gruplar hâlinde veya tek tek yapılır ve İstiklâl caddesine, kadın, yâni aşk ütopisinin fethine, içkinin, yâni bir başka dünyanın veya bütün bir mâzinin, ana baba ocağının fethine gidilir. Bu hoş bir şeydir; fakat ah ordular her zaman böyle darmadağın dönmeseler.

(Tarık Buğra, 195-198)

ÇERKEZ'İN KAHVE

İşin adâbını bilmeden kahveye girip, "Bir orta kahve rica edebilir miyim" siparişinde bulunan erkân bilmez müşterilere bütün kahve sakinlerinin hışımlı ters nazarlarla bakıp da pala bıyıklar burduğu ve "Töğbe estağfurullah, ahir zamana kaldık" diye kahırlandığı zamanlarda Sivas kahveleri; duvarlarında Mareşal Fevzi Çakmak'tan Kâzım Karabekir'e, iftihar-ı millîmiz Yavuz zırhlısından yılanlar padişahı Şahmaran'a, namlı pehlivanlarımız Yaşar Doğu'dan Celal Atik'e, kulağında ibret küpesiyle Yavuz Sultan Selim Han'dan Hazret-i Fatih'e kadar, millî hafızanın temel rükünlerini teşkil eden destan kahramanlarının itina ile çerçevelenmiş resimlerinin sıraladığı, birer ekâbir meclisi idiler. Masif gürgen bacaklı ve her yarım saatte kirli paçavralarla tertemiz edilen mermer tablalı ağır masaların etrafında, ağır adamlar, ağır edalarla, ciddi-

yetle hüznün buluştuğu bir ifadeyle oturur, tavşan kanı ağır çaylar, ama ille de kaynaya kaynaya zifti çıkmış zehir-zıkkım acı kahveler içerler, Ulus gazetesi kıraat edip nikel-bafon iri sigara tabakalarından birer tutam Bitlis tütününü alışkın parmakları arasına yatırıp sigara haline getirir, som kehribar ağızlıklarla dumanını savururlardu. Önünde daima peştemal önlüğüyle gezinen Ortacı, arasıra sorup sual etmeden kahveleri tazelerken, ocakçı ocağından demlik ve boy boy kahve cezvelerinin asılı durduğu ocağından omuzunda peşkiri, duvara asılı destan kahramanlarından biriymiş gibi suskun, işiyle meşgul olurdu. Kesif tütün dumanı, kahve kokusu ve pes perdeden ağır muhabbetlerin kıvama getirdiği atmosferi arasıra bir hayalet gibi ocağa kadar nadiren domino oynayan yaşlıların keyifle muşamba zemine vurdukları pirinç dominoların şakırtısı sessizliğin biteviyeliğini bozabilirdi.

İşte Çerkez'in kahvesi,Afyon Sokağı'nın hemen girişinde emektar Şehir Oteli'nin böğründe nasılsa unutulup kalmış bir geçmiş zaman yadigârı olarak o ağır günlerden bu hoppa günlere intikal etmiş bir mekândır. Mekân dediysek gözünüzde büyütmemelisiniz. Altı, siz bilemediniz yedi metrekare ebadında, iki metre irtifaında mahzenle dükkân beyninde bir yerdir Çerkez'in Kahve. Orada daima yan yana diz dize ve ağız ağıza oturulur; küçüktür. Kimse kusura bakmaz! Orta-kahve istemek gafletinde bulunan tıfıl ve cahil yabancılar haricinde herkes birbirini tanır. Hem nasıl tanır? Medenî durumundan aile ahvaline, alışkanlıklarından siyasî temayüllerine, Brezilya dizisinde meclûbu olduğu dilberlerin adından en gizli zaaflarına kadar Çerkez'in kahvede herkes birbirinin âşinâsıdır. Son zamanlarda kahveye genç kuşaktan yeni müdavimler de takılmağa başlamışlarsa da, mekânın asıl erkânı başta Kenedi Hüseyin, Gürünlü Ahmet Hoca, Emir Hoca, Ahmet Ürgüp, Halit Gülle olmak üzere sinn-i kemale erişmiş bir grup ehl-i muhabbettir. Lâkin sözün burasında kahveye ismini ve şahsiyetini kazandıran "Çerkez"den bir fasıl açmamız icab etmektedir.

Mübalâğasız iki metreye yakın bir boy ve boyuyla mütenasip bir enlilikte, eski tabirle "yarlı-yakışıklı, ense-kulak yerinde" ve

şirin bir adam.. Sesi, müheykel cüssesine yaraşmayan bir tonda biraz ince ve yaşlı Çerkezler'in ağzını tatlandıran bir şive çalkalanmasıyla süslü. Gömleğinin kolu dirseğine kadar, yakası göğsüne doğru hep açık. Güzel, sıcak ve vefâdar bir adamdı Çerkez Hüseyin. Sevdiklerine, "İster misin?" diye sormadan bir bardak çayı müteakiben cezveyi ateşe sürer, kağıt gibi ince, süslü ve fakat iri ve kallâvi porsiyonlarda Çin fincanıyla köpüğü baştan çıkaran nefis bir kahve pişirir, ardından neredeyse yaprak dolması cesametinde bir kaçak tütün sigarası sararak ikramda bulunurdu. "Yandım Allah" diyene kadar çayın ardının arkasını kesmez, arada "bir de limonlu çay içsem" dediğimizde biraz gücense de, yarım limonu demli çaya boca ediverir ve sanki dükkânın sahibi değil de müdavimlerden biriymiş gibi sohbete koyulurdu. Gençliğinde pehlivanlık da yaptığından fevkalâde güçlüydü. Onunla tokalaşmak gafletinde bulunan herkes, neredeyse biribirine yapışan parmakların sızısıyla birlikte bu ayrıntıyı da hatırlayacaktır.

Allah rahmet eylesin! Günün birinde göçüp gitti ve kahve, o tarihlerde delikanlılığının ilk günlerini yaşayan iki oğluna kaldı: Sami ve Ömer. Sami, bilâhare memuriyete atılarak dükkândan uzaklaştıysa da Ömer, babasını hatırlatan bir güleryüz ve samimiyetle "baba ocağını" hâlâ tüttürmektedir ve hâlâ Sivas'ta en güzel kahveyi Ömer pişirmektedir.

Bundan onbeş yıl önce kahvenin müdavimleri olarak bizim kuşak, memleket gerçekleri hakkında hiçbir şey bilmeyen(!) yaşlılara Türkiye'nin nasıl kurtarılması gerektiğini bıkmadan anlatır, ara-sıra kahvenin as kadrosunu teşkil eden yaşlıların bizi nasıl gizlice "ti"ye aldıklarını fark etmeden soluğumuzu tüketir, tam anlamıyla "laf ile dünyaya nizamat" verirdik. Çok geçmeden tebdil-i kıyafet etmiş "sivil" bazı memurların da bizim memleket kurtarma senaryolarına ilgi duyduğunu farkedince, yoklamalara sıkça "namevcut" yazılmağa başladık. O günlerden sonra Çerkez'in kahve ara-sıra uğradığımız için biraz kırgındı galiba. Yine de yakaladıkça, sual etmeden demli çayları zorla içirir, yaprak sarması cesametinde tütün cigaraları tüttürür ve ağır kahvelerle ikramda bulunur, ekseriyetle para almayı reddeder, çok ısrar edersek, yuvarlak bir

rakamla hesabı kapatırdı. Toprağına haber gitmesin, kendisinden en müşteki olduğum husus, Ömer'in iri bakraçla evden getirdiği ve hâlâ lezzetine alışamadığım Çerkez yemeklerinden tattırmak için dayanılmaz ısrarlarda bulunmasıydı.

Bugün Çerkez'in kahvede, geçmiş zamanların takvimlerinden koparılmış yüzlerce ayrıntı yaşayıp durmaktadır. Marpucu İzmir işi nargilelerin eskisi gibi revacı kalmamışsa da, ufaktan iriye doğru dizilmiş ve pırıl pırıl oğulmuş bir bürü bakır demlik, birkaç tane kalmış olsa da kağıt inceliğinde bir kaç Çin fincanı, duvar resimleri, geniş aynalar ve her yıl birkaçı ebediyyen nâmevcut yazılan eski simâlar, Çerkez'in kahvede çözülmesi güç bir vefa duygusuyla eski zamanları yaşayıp durmaktadırlar. Vakıa bazı yenilikler yok değildir; yırtık pırtık iskemle ve tabureler tazelenmiş, çinkodan yeni bir tatlı su sarnıcı yapılmış, tezgâh yenilenmiş ve kahvenin küçük kanatlı kapısının yerine mini bir çamekân ilâve edilmiş ama Çerkez'in kahvede bütün asli elemanlar hâlâ yerli yerindedir.

Kahvenin en görünür yerinde, iri çerçeve içinde "Basından methiyeler" gibi iddialı bir başlık altında, kahve hakkında yazılmış şiir ve yazılar camlatılmıştır ve buradaki en güzel şiir, nice kereler Çerkez'in yaprak dolması cesametinde kaçak tütününden nezâket belası içmek zorunda kaldıktan sonra öksürük nöbetine tutulan Beşir Ayvazoğlu'na aittir. "Çerkez'in Kahve'de Bir Kış Gecesi" başlıklı bu güzel şiiri, Çerkez'in okuyamamış olduğuna ne kadar yerinsem yeridir.

Çerkez'in Kahvesi, Afyon Sokağı'nın girişinde emektar Şehir Oteli'nin böğründe nasılsa unutulmuş bir geçmiş zaman yadigârıdır ve mahzenle dükkân beynindeki bu küçük dükkânın göremediğimiz bir yerinde müheykel göğdesiyle Çerkez emmi, hâlâ sevdiklerine kallâvi kahveler pişirip, dolma cesametinde cigaralar sarmaktadır.

(Ahmet Turan Alkan, 80-84)

ÇERKEZ'İN KAHVEDE BİR KIŞ GECESİ

Uzatıp saçaklardan sivri dişlerini
zehir zemberek bir zemheri
ipini koparmış itler gibi
saldırır açık kalmış kapılardan
patır patır dökülür donuk yıldızlar
ay gök sofrasında bir tabak buz

Ortada nar gibi kızarmış ördek soba
çekres emmi'den evvela
sıcacık bir "buyrunuz"
çaylar mı? tavşan kanı, şâhâne
çerkes'in bir kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Ha tepede sallanan kırk mumluk ampul
ha duvarda isli bir gaz lambası
farkedilmez sedirin yağlıkara muşambası
masanın bacakları çarpıksa ne gam
varsın endam aynaları
çevirsin suratları cin çarpmışa
çerkes emmi çıkarıp gümüş tabakayı
kalın bir cigara sarsın yeter
tütün tütün değil altın mübarek
cigara cigara değil yaprak sarması
ve okkalı bir fincan orta kahve
yahut tavşan kanı çay ooh keyf kekâ
koy o parayı cebine behey divâne

çerkes'in kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Ah o kırmızı kuşaklı bardaklar
kuşaklarda "hoşgeldiniz"
ocakta sıra sıra çaydanlıklar
kimi çin işidir kimi capon
çerkes zevk sahibi patron
dilli mi dilli
dizi dizi nargileler
marpuçları allı yeşilli
ve yukarda gülümseyen adnan menderes
"kahbe felek sana nettim neyledim"
ulan recep yenir miydi bu nâne
çerkes'in bir kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Yatsıyı kıldı mı damlarlar birer birer
ince kar kuşanmış eski adamlar
evvela buzlu selamlar
çözülür aynalarda "aleykümselam"
halhatır sorulur hoşbeş edilir
derken lakırdılar dumanaltı
aşık hulusi'yi gördü ya aşık helâli
bir acayiptir hâli
haydi helâli dokun sazın tellerine
gidelim yâr illerine
suspus olmuş helâli
gözleri duvardaki levhada
"âh minel aşkı ve hâlâtihî"

Ve pattadak düşer iriyarı bir nükte
geçer hulusi'nin eline helâli'nin yuları
sinsi sinsi güler bir hin oğlu hin
kahkahalar yükselirken, köşesinde
keyif tazeleyen müslüm efendi'nin
arada kaynar nargile fokurtuları

gitgide koyulaşır muhabbet
çerkes'in üstüste çaylarıyla
ve sonra mapusane gediklisi
üç beş adam doğramış
kasabın oğlu bıçakkesmez hulusi
âşık hulusi
ayaklarında yumurta topuk kundura
kalın kara bıyıklarını bura bura
bir köroğlu tutturur tane tane
çerkes'in bir kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Hulusi, canın çıksın e mi
sen köroğlu kırat dedin
bitti tepemizde bu kör beygir
aklına tırp sıktığım şaban ağa
dilinde çoktan eskittiği yeni küfürler
yüklenir kapıya körkütük sarhoş
ört kapıyı lan godoş
burası meyhane mi
rakı şarap ne gezer burası kıraâtâne
çerkes'in bir kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Açar bayramlık ağzını şaban ağa
sessizlik yalınkılıç dolaşır
aynalar ayna değil iri birer kulak
müslüm efendi yâ sabır çeker
kaşgöz oynatır çerkes emmi
acans geldi sâmi
çek radyonun kulağını

Bir köşede şami elinde kör kerpeten
hababam tepeler kelle şekerleri
nerde o eski tiryakiler
kıtlama çay içen mi kalmış tek tük
gönül ahbab ister kahve bahane
çerkes'in bir kahvesi var
altı kaval üstü şeşâne

Uzatıp saçaklardan sivri dişlerini
zehir zemberek bir zemheri
ipini koparmış itler gibi
saldırır açık kalmış kapılardan

(Ayvazoğlu, 35-39)

BİBLİYOGRAFYA

ALTINAY, Ahmet Refik, **Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı,** (Haz.: Abdullah Uysal), Ankara 1987.

ABASIYANIK, Sait Faik, **Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk,** İstanbul 1965.

AÇIKGÖZ, Nâmık, 16.Asır Kültür Hayatından Manzaralar I: Beliği'nin Kahve Gâzeli,**Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Mayıs 1990, S.41, s.24-27.

AÇIKGÖZ, Nâmık, İki Mahalle Kahvesi, **Dergah**, Mayıs 1996, S.75, s.16-27.

AÇIKGÖZ, Nâmık, Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu, **Fırat Ün.Dergisi (Sosyal Bilimler)**, Elazığ 1991, C.5, S.1, s.1-17.

AÇIKGÖZ, Nâmık, Kahve ve Ramazan, **Türk Edebiyatı,** Şubat 1996, S.268, s.31-32.

AÇIKGÖZ, Nâmık, **Riyâzî Divan'ından Seçmeler,** Ankara 1990

AÇIKGÖZ, Nâmık, **Riyâzî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, (Dîvan,Sâkî-nâme ve Düstûrü'l-Amel'in Tenkidli Metni),** Fırat Ün.Sosyal Bil. Ens. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1986.

AÇIKGÖZ, Nâmık, Şehhülislam Bostan-zâde'ye Verilen Bir Kahve Dilekçesi ve Cevâbı, **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)** Elazığ 1990, C.4, S.2, s.1-18.

AÇIKGÖZ, Nâmık, Şiirli Bir Kahve Tartışması, **Milli Kültür,** Ankara, Eylül 1991, S.88, s.64-65.

AÇIKGÖZ, Nâmık, Tahkiyevî Bir Metin Olarak Riyâzî'nin Sâkînâmesi, Türk Dünyası Dergisi, İstanbul Ağustos 1988, S.55, s.73-83.

AÇIKGÖZ, Nuray, **Emirdağ Kaçarlı Türkmenleri Ağzı, İnceleme- Metin-Sözlük** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ün.Sosyal Bil.Ens., Elazığ 1990.

AHMET FÂİK, **Mem o Zin,** (Haz.: Sırrı Dadaşbilge), İstanbul 1969.

AKOZAN, Sıtkı, **Küllüknâme,** İstanbul 1936.

AKSEL, Mâlik, **İstanbul'un Ortası, Ankara 1977.**

AKTAŞ, Şerif, **Ahmet Râsim'in Eserlerinde İstanbul,** Ankara 1989

AKTAŞ, Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,** Ankara 1991.

ALANGU, Tâhir, **Billûr Köşk,** İstanbul 1961.

ALANGU, Tâhir, **Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbeyi Edebiyatı ve Numûneleri,** İstanbul 1943.

ALİ RIZA BEY (Balıkhâne Nâzırı), **Bir Zamanlar İstanbul,** (Haz.: Niyâzi Ahmet Banoğlu), İstanbul, tarihsiz.

ALKAN, Ahmet Turan,**Altıncı Şehir,** İstanbul 1992.

ALTINKUŞLAR, A. Ayhan, Kahveye Mersiye, **Kubbealtı Akademi Mecmûası,** Ocak 1985, C.14, S.1, s.34.

ARENDONK, C.V, Kahwa, **Encıyclopedia of Islam,** C.IV, s. 449-455; İslam Ansiklopedisi, C.IV, s.95-100.

ÂŞIK ÇELEBİ, **Meşâirü'ş-Şu'arâ,** (Haz.: G. M. Meredith Owens) Londra 1971 .

AYNÎ, **Dîvan,** İstanbul 1258.

AYVAZOĞLU, Beşir **Gülnâme, Ankara 1983.**

AYVAZOĞLU, Beşir, **Kaknus,** İstanbul 1991.

AYVERDİ, Sâmiha, **İbrâhim Efendi Konağı,** İstanbul 1964.

AYVERDİ, Sâmiha, **İstanbul Geceleri,** İstanbul 1977

BÂKÎ, **Dîvân,** (Haz.: S.Küçük), Ankara 1994.

BAŞGÖZ, İlhan, **Türk Bilmeceleri,** Ankara 1993, 2 cilt.

BEYATLI, Yahya Kemal, **Aziz İstanbul**, İstanbul 1964 .

BEYATLI, Yahya Kemal, **Kendi Gökkubbemiz**, İstanbul 1974.

BİLGE, Rifat, **Mânîler,** (Haz.: Atâ Çatıkkaş) İstanbul 1996.

BİRSEL, Salah, **Kahveler Kitabı,** İstanbul 1975.

BİRSEL, Salah, **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu,** İstanbul 1976.

BİRSEL, Salah, Kahve, **Türk Dili,** Aralık 1952, C.II, S.15, s.135.

BORATAV, Pertev Nâili, **Az Gittik Uz Gittik,** Ankara 1969.

BORATAV, Pertev Nâilî, **İstanbul Folkloru,** İstanbul 1972.

BORATAV, Pertev Nâilî, **Le Tekerleme,** Paris 1963.

BORATAV, Pertev Nâilî, **Zaman Zaman İçinde,** İstanbul 1958.

BUĞRA, Tarık, **Hikâyeler,** İstanbul 1969.

CENGİZ, Halil Erdoğan, Kahvenin Kirli Çamaşırları, **Tarih ve Toplum,** İstanbul, Mayıs 1992, S.101, s.26-33.

ÇETİN, İsmail, **Terzi-zâde Ulvî Divanı,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ün. Sosyal Bil.Ens., Elazığ 1993.

CEYLAN, Ömür, Kahve Yemen'den Gelir, **Türk Kültürü,** Ankara, Temmuz 1995, S.387, s.415-419.

ÇINAR, Ali Abbas, Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Halk Şiirleri, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler,** Ankara 1991, s.15-44.

ÇINAR, Ali Abbas, Bayraktar Grubu Mânileri, **Türk Folklorundan Derlemeler,**Ankara 1987, 47-64.

DÜZDAĞI, Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuûd Efendinin Fetvâları Işığında 16.Asır Türk Hayatı,** İstanbul 1983.

ELÇİN, Şükrü, **Türkiye Türkçesinde Mâniler,** Ankara 1990.

ELFÂZ-I KÜFR, Çorum İl Halk Ktp., (Taha Toros 1977'den naklen.).

EMİR MUSTAFA, **Ramazannâme,** (Haz.: Âmil Çelebioğlu), İstanbul, 1974.

ERDEM, Kerim Aydın, **Keloğlan ile Anası,** Ankara 1977.

ERSOY, Mehmet Âkif, **Safahat,** İstanbul 1974.

ESEN, Ahmet Şükrü, **Anadolu Türküleri,** (Haz.: P.N.Boratav, F.Özdemir), Ankara 1986.

ESENDAL, Memduh Şevket, **Temiz Sevgiler,** Ankara 1975.

GELİBOLU,Mustafa Âlî, **Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis: Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları,** Haz.: Orhan Şâik Gökyay), İstanbul 1978.

GÜNAY, Umay, **Elazığ Masalları, İnceleme,** Erzurum 1975.

İZZET MOLLA, **Divân,** Bulak 1255.

JACOB, B.H.E, **Kahvenin Destanı, (Tarih ve Toplum,** Ocak 1985, S.13, s.61'den naklen).

KAHVE, **Tarih ve Toplum,** Aralık 1984, Ocak, Şubat, Mart, Nisan 1985, S.12, s.9-14; S.13, s.57-64; S.14, s.16-23; S.15, s.25-30; S.16, s.5.

KAHVEHÂNELER, **Mecmûa-i Ebuzziyâ,** 21,28 Muharrem 5 safer 1330, s. 120, 30, 131; 15-21; 44-49; 65-70.

KAKUZO, Okakuro, **Çaynâme,**(Çev.:Ali Süha Delibaşı), İstanbul 1944.

KARAER, Mustafa Necâti, **Karacaoğlan,** İstanbul, tarihsiz.

KÂTİP ÇELEBİ, **Mîzânü'l-Hak fî-İhtiyâri'l-Ehakk,** (Haz.:Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980.

KAYGILI, Osman Cemal, **İstanbul'da Samâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri,** İstanbul 1937.

KESKİN, Sıtkı, **Türkiye'de Kahve ve Kahvehâneler,** Ank. Ün. İlahiyat Fak. Bitirme tezi) Ankara 1966.

KINALI-ZÂDE Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, (Haz.: İbrâhim Kutluk), Ankara 1978, 2cilt.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Tarihimizde Garip Vak'alar,** İstanbul 1971.

KÖPRÜLÜ, M.Fuad, **Türk Sazşâirleri**, Ankara 1962, 4 cilt.

KORTANTAMER, Tunca, Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış, **Ege Ün.Sosyal Bil. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları**, Dergisi, İzmir 1983, C.II, s.81-91.

KUT, Turgut, Destân-ı Kahve, **Tarih ve Toplum,** Mart 1985, S.26, s.30.

KUTLU, Mustafa, Kahve, Kahvehâne, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** İstanbul 1982, C.5, s.105-107.

LEVEND, Âgah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Giriş I, Ankara 1973.

LEVEND, Âgah Sırrı, **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı,** Ankara 1962.

LEWİUS, Raphaela, **Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat,** (Çev.:M.Poroy) İstanbul 1973.

MECMÛA, Bursa İl Halk Ktp., Haraççıoğlu Kitaplığı, No:633/2.

MECMÛA, İstanbul Ün. Ktp., İbnül Emin Kitaplığı No:3337.

MECMÛA, Süleymâniye Ktp. Es'ad Ef. No:3463, V.516.

MECMÛA, Süleymâniye Ktp., Tekeli Ktp. No:869/5.

MECMÛA, Süleymâniye Ktp.,Ali Nihad Tarlan Kitaplığı, No:181.

MEMİŞOĞLU, Fikret, **Harput Âhengi** Ankara 1992.

MEV'Î-ZÂDE Atâî, **Sâkî-nâme**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, R.820.

MUALLİM Nâcî, **Esâmî,** İstanbul 1306.

MUSÂHİP-ZÂDE Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, İstanbul 1946.

NÂBÎ, **Hayriyye**, (Haz.:İskender Pala), İstanbul 1989.

NAĞZÎ, **Münâzara-i Kahve vü Bâde,**Bâyezid Umûmî Ktp.no:5485.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver,**Posoflu, Âşık Zülâlî,** Ankara 1977.

NEDİM, **Divan,** (Haz.:Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1972.

NEV'Î, **Dîvân,**(Haz.:M.A.Tanyeri, M.Tulum) İstanbul 1977.

NUMAN, İbrâhim, Eski İstanbul Kahvehânelirinin İçtimâî Hayattaki Yeri ve Mîmârisi Hakkında Bâzı Mülâhazalar, **Kubbealtı Akademi Mecmûası,** İstanbul 1987, C.10, S.2, s.57.

OKTÜRK, Şerif, **Türk Mânîleri Antolojisi, Güldeste,** İstanbul 1985.

ONAY, Ahmet Tal'at, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar** (Haz.: Cemal Kurnaz), Ankara 19.

ÖZBEK, Mehmet, **Folklor ve Türkülerimiz,** İstanbul 1975.

ÖZKİŞİ, Bahaeddin, **Göç Zamanı,** İstanbul 1975.

ÖZTELLİ, Câhit, **Evlerinin Önü,** İstanbul 1972.

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1977-1979,14.cilt.

PEÇEVÎ İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi I**, (Haz.: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981.

REDHAUSE, J.W., **Turkish and English Lexion,** İstanbul 1992.

RÛHÎ, **Dîvan,**İstanbul 1287.

SÂBİT, **Dîvan,** (Haz.: Turgut Karacan) Sivas 1991.

SAFÂÎ, **Tezkire-i Safâî,** Süleymâniye Ktp., Es'ad Ef. Ktp. No:2549.

SAKAOĞLU, Sâim, **Gümüşhâne Masalları, Metin Toplama ve Tahlil,**Ankara 1973.

SARIYÜCE, Hasan Latif, **Anadolu Masalları,** Ankara 1993, 2 cilt.

SONGAR, Ayhan, **Çeşitleme,** İstanbul 1981.

SOYKUT, İsmail Hilmi, **Türk Atalar Sözü Hazinesi,** İstanbul 1974.

SÜKKERÎ, Dîvân, (Haz.:Erdoğan Erol),Ankara 1994.

TANPINAR,Ahmet Hamdi, **Beş Şehir,** İstanbul 1979.

TARANCI, Cahit Sıdkı, **Otuzbeş Yaş,** İstanbul 1967.

TARLAN, Ali Nihad, **Kuğular,**İstanbul 1970.

TEZCAN, Nuran, Lâmiî'nin Gûy u Çevgân'ındaki İki Münâzara, **TDAY-Belleten,** 1980-1981.

TEZEL, Nâki,**Türk Masalları,** İstanbul 1971, 2 cilt.

THEVENOT, Jean, **1655-1656'da Türkiye,** (Çev.:Nuray YILDIZ), İstanbul 1978.

TOROS, Taha, Türklerin Avrupa'ya Tanıttığı Sihirli çecek: Kahve, **Hayat Dergisi,** 24 Şubat-21 Nisan 1977, S.9-17.

UKERS, W.H., All About Coffee, (A.Kodaman, Ünlü Kahve Tiryâkileri, **Tarih ve Toplum**, Mart 1985, S.15, s.13'ten naklen.).

ÜNVER, A.Süheyl, Türkiye'de Kahve ve Kahvehâneler, **Türkiye Etnografya Dergisi,** 1963, C.V, s.39-84.

VÂSIF, **Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr,**Bulak 1285.

VEHBÎ, **Lutfiyye**, (Haz.: Süreyya A.Beyzadeoğlu), İstanbul 1996.

YAKIT, İsmail, **Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Târih Düşürme,** İstanbul 1992.

YAZIR, M.Bedreddin, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli,** (Haz.: Uğur Denman), Ankara 1974, 2 cilt.

YILDIRIM, Dursun, **Türk Edebiyatında Bektaşi Tipine Bağlı Fıkralar, (İnceleme-Metin)**, Ankara 1976.

YURDAYDIN, Hüseyin G., **İslâm Tarihi Dersleri,** Ankara 1971, s.119.